

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BRASNYÓ ISTVÁN PRÓZAVERSEI
BÖNDÖR PÁL ÉS SZÚNYOGH SÁNDOR VERSEI
APRÓ ISTVÁN REGÉNYÉNEK ELSŐ RÉSZE
KALAPIS RÓKUS NOVELLÁJA
JUNG KÁROLY MŰFORDÍTÁSAI
ESSZÉK VERSEKRŐL
BORI IMRE BRÓDY-TANULMÁNYA
VARGA ZOLTÁN, TOLNAI OTTÓ ÉS
PAL'Ó BOHUŠ ESSZÉJE

KÖNYV-
SZÍNI-
TÉVÉ-
KÉPZŐMŰVÉSZETI
KRITIKA

1989

Március

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Brasnyó István: Fölidézhetetlen pillanat (prózaversek)</i>	267
<i>Böndör Pál versei</i>	291
<i>Szúnyogh Sándor versei</i>	295
<i>Apró István: A város (regénybrikett, I. rész)</i>	298
<i>Kalapis Rókus: Vaterland (novella)</i>	311

MŰFORDÍTÓI MŰHELY

<i>Jung Károly műfordításai (A két Jaksics hitves próbája; Jankovics Sztoján rab- sága; Petár fia Batrics; A misári csata;)</i>	315
---	-----

FÖLIDÉZHETETLEN PILLANAT

BRASNYÓ ISTVÁN

No, milyen lett a naplemente?

Mintha az ég nagy edényében rézgálicot forralnának, s az csorogna végig a falán: rezes fény zendíti az égboltot, s ennek hangjára kezd el ülepedni a világosság. Innen futok én, hátam mögött ezzel a lombtalan sugárzással, a keskenyvágányú sínpár hosszán, akár egy, a tűzvészből menekülők kiáltozásától fölvert ábrán, kezemben a magasból alászitáló vásznú vasutaszászlót lengetve, mintha a sarkamban mozdony lopakodna. Görög a nyomomban az elképzelt látvány sejtett dübörgése!

Am keleti irányban, amerre a kisvasút vezet, egyszerre minden annyira kiélesedik, akár a kutyák hallása: kel a hold, sarlója a mennybolt homlokát tarolja, mélyen belekaszál a felhők hajába.

A vörös salaktöltés olyasféle, akár a gazzal benőtt futópálya: vigyázni kell, hogy a tengelyekről a tavalyi fűre csöpögött olaj össze ne piszkítsa az ember nadrágját.

– Gyalogutat akarnál magadnak? Hazát? Végtere is kutyaharapást a lábikrádba?

Majd csak akad itt valaki, aki galléron ragad, és ráültet egy hatalmas szalma-kévére, de olyan tekintettel, mintha alám szándékozná gyújtani. Errefelé szalmából rakják a máglyát, hogy az egész világ beláthasson a kéménybe, és szemtanúja legyen, ha nekilátnak kivallatni a jövővényt. De hogy valaki egy szempillantás alatt ellobbanhatna, vak indulatként, erre aligha lehet bárki is fölkészülve, hogy a füstje alig legyen szóra érdemes: ahogy az izzó alkonyati kongatás fokról fokra visszahúzódik az ég alj alá, akár a tulajdon elhagyott csigaházába. Emerről meg a hold ezüstje, elárasztva a hajukat: mintha hirtelen mind megöregedtek volna.

A kezemben tartott vasutaszászló kurta nyelével kocogtatom az ablak üvegét: enne meg mindannyiatokat odabenn a fene! A színek a sötétségben mind kivesztek, a zászló vászna is fekete lett: egyáltalán minden sötét, vagy némileg világosabb, a fal festése, esetleg épp a hangom: Jóember! Jóember! – szólongatom a sötétséget.

Senki sem nyit ablakot, másfelől jönnek, kerülővel, szemmel láthatóan biztosak akarnak lenni a dolgukban, hiába is kérdezem tőlük, hogy hová lett a vonatom.

– Lekéste a vonatot – azt mondják, meg azt is: – Nem is járt mostanában erre a vonat, ez valami váltókezelőnek látszik, le-föl futkos a töltésen, de mintha elvakította volna a holdvilág, semmit sem lát, csak a fogolymadarokat riasztja föl!

– Csakhogy én árnyékban vagyok – mondom –, beleragadtam itt az éjszakába, mintha szurokból pislognék kifelé...

– A becsei vasútra menjen, ott előbb találhatna magának vonatot, mint ezen a csengettyűsín...

– Dehogy talál, azt is fölszedték már, mondd meg neki, pedig a zászlója épp olyan, meg a fütyülő is mintha belenőtt volna a szájába! – ez rólam a vélemény.

Úgyhogy akkor csak tovább, menekülve szinte a volt pálya hosszán, pedig zihál a tudóm, hogy a fűjtatásomat sípszónak tartják: egyre csak seho-va, soha!

Különben pedig – még hogy én nem látok, az egyetlen szemtanú! Vagy van itt rajtam kívül valaki még szemtanúnak?

A fülem szakadatlanul az ajtók résén, fejem pedig gyakran tűnik föl valamelyik ablaktábla sarkában: tudom, mit főztök! És utána a szapora kanalazás, szentek rosszalló tekintete előtt.

Szaladgál azzal a kevés csirkehájjal, kínálgatja boldog-boldogtalannak, mintha hegedűhúrt fűztek volna a fülébe; hogy színt kaphatna tőle a leves, olyasmit emleget, hát miért nem teszi akkor a saját levesébe, ha már képtelen kivárni vele a szappanfőzést!

Akkor meg a zsírszódát nyalják meg sorra, no, csak épp egy picit – az biztos, hogy csupaszra marja a nyelvüket, mert nagyon köpködnek utána, majd a fal tövébe esve legyezik magukat, de aztán csak nevetnek a dolgon, mintha a metzsfogukat húzatták volna ki, és látszana a szájukban a helye.

Nem igaz, hogy az olyan bűdös tömkeleg teszi csak őket jókedvűvé, mintha vásznak fehérsége csapdosna máris a szemük előtt: nagy lére van itt engedve minden, és szakadatlanul valaki mást sajnálnak, aki nincs is jelen, és nem teheti szóvá, hogy elment az eszük.

De ha az egész társaság ennyire hebeburgya: télen mezítláb futkosnak ki a hóra, a lányok vastag lábikráján borzolódnak a pihék, nincs azokon alul semmi sem, szökik ki a vér az arcából annak, aki véletlenül nézi.

Csillag azonban nincs a sapkáján, annyira nem futotta neki, meg a gombjai sem aranyosak, vagy ekkorra lekopott róluk az aranyozás, ezenkívül nem ártana, ha melegebb ruházat után nézne.

– Ugyan, ez csak egy gyékényfonó, egész nap odabenn ül a jó melegben, az ablaka előtt fügefafa lombosodik, de ez nyáridőben van, ilyenkor már suhognak a szélben a csupasz vesszei, jó lesz betakarni valamivel, esetleg nád-kúpot rakni fölé, így vetni el a gondját, mintha az alatt nem fagyna meg.

Hogy nyargal ez majd a havon a portékájával: hátán a megszővött gyékénykötegek, fejében meg szakajtók; néha egyet-egyet le-lekap közülük a fagyos déli szél, de nincs hiba, úgyis északnak tart, a szakajtó röpte csupán a menetirányát hangsúlyozza. Rajta pedig ugyanaz a kopott gombú kabát, csupán az ujjá rojtosodott ki – nem baj, mert még mindegyre tagadja, hogy fázna. Azután ha elér a vasút töltéséig, ott, a töltés oldalában már enyhelyen lesz, vagy ha nincs töltés, a partot vágják le jó darabon, hogy ne kelljen fölfelé mennie a vonatnak.

– De nem jár már a vonat, a sínek helyét sem igen látni, benőtte mindenféle gaz, azontúl a hó is belephette már.

Csakhogy volt, amikor járt, s mindahányszor, aki csak tehetett, legalább az ütközőkre fölkapaszzkodott, vagy ha nagyon kedvelte a kényelmet, bemászott valamelyik nyitott kocsiba, ilyenkor látszott a kerek feneké, ahogy behupant fejest a rakodótérbe. Igaz, most csupán a tövises kökénybozót meg a gledícsia ágai tépdésik még rongyosabbá a dühödt szelet: mert mint-ha láncra kötötték volna, majd leveri lábról az embert.

Itt nincs kémény, és a kormot is mind az arcukra kenték, amikor legutóbb kántálni voltak, még az útba eső házakat is sorra megszámozták vele, csak úgy, találomra, már aszerint, hogy kinek mire állt rá a keze az éjszakában.

És aztán csaptak nagy ramazurit, frissen töltött kolbászt lógattak le a lábuk között, mintha lépre csalta volna őket az ördög, alig lehetett kibírni a közelükben. Amikor távozóban voltak, azt forgatták a fejükben, hogyan riogathatnék egymást a leghatásosabban, míg végül mindannyian széjjel-szaladtak, már nem is lehetett volna őket ismét egybegyűjteni. Elveszni bizonyára senki sem vezett el közülük, de a sötétséget mindannyiuk alaposan megmérhette árnyékának hosszával, főként azok, akik harisnyát húztak a fejükre, hogy félelmetesebbnek mutassanak, míg vijjogtukban neki

nem csapódtak magányos fának, ház falának, s ezt követően ujjaikkal formáltak abroncsot a fejük köré, hogy világgá ne szökjön belőle a leleményük.

Moholivölgyön még hallatszott a hangjuk, meg az a nagy zuhogás, ahogy a répamázsán ugráltak, de annak meg se kottyant ez a teher, pedig ha padláson csinálják, biztosan leszakad alattuk.

Most nem tudni, kinek hogyan áll a szája, az az egy bizonyos csak, hogy hideg lett a hajnal, a fűvön dér fut, s most valahol tüzet élesztenek, fújva a fészket, míg a füstje kegyetlenül marja a szemüket.

Micsoda eső váratlanul a pofátokba, hogy attól koldultok!

Valaki odaszorult a templom sarkára, amelyet nemrég raboltak ki egészen másvalakik, és onnan kiáltozik, miként egy magára maradt hitvalló; arcát előnti a szentek jeges lepleinek túlvilági visszfénye.

Az esőcseppek szinte még a levegőben megfagnak, hirtelen oly hosszú jégcsapok az üres fákon, akár a gólya csőre. Mintha egy széles tükör lapjának peremén állna, minden akként tükröződik, a világ fordított képe nagy mélységekig merül alá. A talpazataikon ott ácsorgó szobrok mindezt feszült figyelemmel kísérik, az áthatóan kék pillantások mintha a derült égből lesnének alá. Akit ily fagyos szemgolyóval találnának fültövön, az menten ott maradna!

Ha most a kiáltozó esetleg azt venné a fejébe, hogy keresztüliramodik a jég tükröződő hátán, serkentve a visszhangtól is, amit az örökzöldek dermedt szárnyakként alácsüngő legyezői vernek, akként csapódnak bele a hártatlan tükörbe, ahogyan vízbe vetné magát, s a rá várakozók tekintete máris a tükör mélyét fürkészné, ugyan mire jut odalenn egymagában?

Elpártol ám tőlük a szerencse, máris valami cseppfolyós szándék vezérelheti őket: így van az, ha valaki egyszer elveszíti a talajt a lába alól!

Különben meg csak úgy tüzel belőlük a heroizmus, abból is látni, ahogy az út kátyúit ugrálják át, mintha fogalmuk sem lenne arról, hogy mindenki érzi, hol lehet a gyöngye pontja talpon maradásuknak.

A macska az útjukból fölszalad a kútágasra, ott dorombol a szeleknek, vagy talán épp madarászni szeretne, mert felőlük ugyan éhen is döglöhet. A galambokat már mind összefogdosta, mert mégsem élhet abból, hogy sötétedéskor beszökődös a szomszéd istállóba, szopni a teheneket; ki hallott már olyat?

Az ablakot kitörik – talán palackot hajítottak ki rajta, mert nagyon láb alatt volt –, azután papírral ragasztják be, és ha ideiglenesnek is szánták,

úgy marad, mert előbb kerül ismét borosüveg a kezükbe, mint ablaküveg a korhadt keretbe. A papír síkjára az őszi eső ferde vonalakat húzgál, átlósan, hol nyugati, hol északi irányból, amerről a szél fú, eléggé rámenősen, akár a darázsdöngés.

Csakhogy ez sem tarthat sokáig, valamire majd mozdulniuk kell, vagy valaki érkezik hozzájuk, holdtöltekor egyszerre ott áll az ajtajukban, mintha a küszöből hajtott volna ki. Ezt követően vesznek csak szappant meg egy hosszú lámpabelet, mintha sorra végig akarnák mesélni az éjszakákat, de végül csak ülnek, hallgatagon; hogy mennyire megkukultak hirtelen, vagy csupán úgy tesznek, mintha kettőig sem tudnának számolni?

Ásítóznak, már kora délután, hogy szinte ott marad arcuk lenyomata a nagy, tátott szájukkal a palaszürke égbolton, mintha olvadt ólommal öntötték volna őket nyakon – hogy ilyen korán és ennyire váratlanul elálmosodjanak mindnyájan: vajon mikor kelhettek, mely éjszakának évadján?

Belül, a fejükben talán óra ketyeg, hogy mindig ott legyen a szemük előtt, és lehetséges, hogy közös számlapja van, mert mind ahhoz igazodnak. Igencsak egybehangolt csoport, megéreznék tán, ha valaki hiányozna közülük; olyasformán jön ki, hogy szakadatlanul mérlegelik az idő súlyát, és egyre csak valami ráadást várnak.

Lesz is itt ráadás előbb-utóbb, visítva hamis hangon, amelytől egyből őszbe csavarodik a fejük, és még a fák is nyilazva lehullatják lombjukat. Akkor lesz majd igazán vérekes a szemük, meg pókhálós és zavaros, míg most mondhatna nekik akárki akármit – a villámcsapást is félvállról vennék, bárki kiüthetné a deszkájukból a csomót.

Nagyon jól megedződtek itt, ültő helyükben, készülődve máris az annyira távoli télre, tűz lángjába is nézhetne olyikuk ezzel a képpel, mintha jó előre levelet akarna megfogalmazni, de az égvilágon semmi sem jut az eszébe.

Pedig nincs messze már az az idő, amikor a réműlettől lerepül a fejükről a kalap, mintha hatósági idézést kaptak volna, s itt már külön-külön kell megjelenniük, vége annak, hogy védekezésül fölhajtják a kabátgallért.

Odabenn azonban csak egy öreg hivatalnok hegyezi a ceruzáját, világosan kivehető az árnyéka a falon, mintha tű hegyét vékonyítaná, hogy őszi lepkét szűrjön föl rá, alkalomadtán. Mekkora hidegség áradhat itt a szekrényekből, megérezné az, aki kinyitná, az ajtók nyikordulásától pedig egyből csengeni kezdene az ember füle: micsoda múlt hasít hirtelen a levegőbe!

Azzal a vaskos, messzi földön konfiskált, fekete fájúval azonban aligha boldogulhatna bárki is, legalább négyen kellenének ahhoz, hogy megmoz-

dítsák, mintha a nagyharangot szándékoznák odébbvinni, de éppúgy lecsúszna róla a kezük, nem olyan egyszerű megtalálni rajta a fogást.

Vajon milyen elképzelés élhet ennek a dohos, szútól megrágtott levegőnek az elmozdításával kapcsolatban, mintha a falba vágott ajtó félfáját akarnák áthelyezni oda, amerről sohasem volt bejárat, ahol a kutyánál előbb találja meg a vadnyúl, s a helye úgy marad ott, miként egy befalazott alagút.

Ennek járni most a csodájára – habár képtelenség mindezt oly pontosan megjegyezni, hogy sohasem múljon el a földidézhetetlen pillanat.

Belülről csupa indulatszótól feszülve, mintha föltétlenül oda akarna vágni valami keze ügyébe kerülőt, de nincs semmi, csupán az üres levegőt marcolászhajta, pedig a legszívesebben vasat hajlítana, pusztá kézzel, az illene legjobban ehhez a sűrke időhöz. Mintha nem lenne mód féken tartani, a kabátjáról lepattan a gomb, és majd kiveri vele az ember szemét, ahogy süvítve száll keresztül a levegőn. Különben elég testes, már-már reped rajta a ruha, kerékpárra semmiképp sem tudna ülni, különben sem tudja hajtani.

Sokan azt mondják, egyenruhát kellene rá adni, ha akadna megfelelő méret, mert akkor könnyebben jutna érvényre a rend, székláb meg pohárfelek meg se kottyan a fejének, van rá tanú, aki látta, vagy talán épp sörösorsóval kalapálta, megmutathatná, mennyire összevagdosta a képét, amikor szétpukkant a kezében.

Tehát amit csak ráemelnek, fordítva sül el, a mogyorót nem a fogával, hanem a két ujj között roppantja össze, és amikor megnézte, elég erősen tart-e a magtár lakatja, ott maradt a kezében, s a lyukas kulcsa azontúl másra sem volt jó, mint hogy a gyerekek belefújva a lánkra kötött kutyákat ijesztgessék füttyével.

Nem ártana valami hivatalos helyet kijelölni neki, vagy inkább beültetni a gyóntatószékbe, hogy legalább ott ne hazudozzanak összevissza, akik különben is értik a módját: egyből lenne, aki a szavukon fogja őket, s adna is nekik rögtön akkora pofont, hogy megkondulnának tőle a harangok.

Most aztán jó kis társaságot kapunk, jön az a szeleverdi meg a fia, de legalább náluk jó a víz, hoznak is egy kannával, hacsak szét nem fagy az úton a kezükben. Pedig éppen csak hogy tél lett, de ők nagyon unhatják már magukat, messzire szürkellő, bodor füst emelkedik a kéményükből, fűtenek, hogy meleg legyen náluk, majd ha hazaérnek, ennyire előrelátóak. Nem az a fajta, aki mindent tönkretesz, mert megsuhintotta őket a civilizáció szele: ezeknek még farkas szaglászik a nyomukban, és megugatja őket a partoldalból a róka.

– Dicsértessék! – köszönnek szépen, akár a keresztes vitézek, és meg kell rázni a hidegtől kicserzett kezüket, mert nagy garral egyre nyújtogatják.

Hogy mi járatban, az föl sem merül, hogy mi újság náluk, azt huzamosabb ideig tart elmondani.

Odatelepszene a lámpa alá, és a gyöngé világosságtól öntözött növényeként tárul ki a lelkük: semmi titkolnivalójuk, megjegyzésük a világra alig – nem a gonoszságát és a fortélyait jöttek előadni. Olyan erős dohányt szívnak, hogy a füstjétől megsárgulnak a falra aggatott képek, de nekik a szemük sem rebben, kínálgatják is nagyon a dóznijukat: ha valaki netán elég bátorságot érezne magában, csak nyugodtan! Rajta! Sose uraltassák magukat!

Éjféltájt fergeteg támad, ez már őket is mozdítani látszik, hogy a deleje-e vagy a huzata, mindegy: fekete az égnek mind a négy sarka, és érezni, hogy a levegőben szögesdrót feszül, csak meg kell találni, hol, hogy az ember át-bújhasson alatta.

Maga ne jöjjön be abban a cipőben – hallani, ahogy a vendégét invitálja az ajtóban –, maga biztosan belelépett valami szarba... Vesse csak le, ott kívül.

Az utcán gyászkeszi dökög, nagyokat rugózik a huppanókban, valahol biztosan komoly temetést óhajtának összehozni, iparkodhatnak már, mivel hamarosan be fog esteledni, addig-addig odázgatták, hogy még egy kicsi, és kénytelenek lesznek másnapra halasztani. Vagy a kocsi érkezik túlságosan is messziről, csatakosak a lovak, verejtékük átüt a díszes takarón, képzelhető, milyen lószaga lesz ott majd mindennek! Leállt valahol iszogatni az a tompa fejű kocsis, nem volt képes kivárni a sorát, hogy emitt kínálják.

– Elvártuk volna magukat ebédre – futtatja meg bársonyos hangját a vendég, pedig köztudott, hogy nincs egy rendes tányérjuk, egy kanaluk, a zománcos lábasból mártogatják ki kenyérrel a szószt, abból, amiben főtt. Szerencsére nem lát neki a fogásokat is fölsorolni, vagy eszébe sem jut, olyan fajtának látszik, aki nemigen tudja, hogy mit ebédelhetett: vagy nincs már a szájában az íze, vagy hiányzik a fél gyomra – egyre megy, röviden túlteheti vele magát az ember a diskurzuson.

– Majd máskor, majd máskor! – engesztelik, pedig egyik fél sem kíváncsi tovább a szavak ilyen irányt vett emelkedőjére, inkább azt mérlegelik, milyen nehéz lehet megszabadulni egy tetemtől, valóságos áldás, hogy mindez nem velük történik, az az idegesség, meg az a kapkodás, és az egésznek a tetejébe a türelmetlen egyházi személyzet, hogy már biztosan azt sem tudják, hova tegyék vagy hogyan tartsák szóval őket.

Szemtelenek ezek a gyerekek is: egyre csak sürgetik a tanítót, hogy menjen már ebédelni, biztosan azért, mert valamelyik példának nem jön ki a

próbája, fölmarad három vagy valamilyen elmaszatolt, araszoló szám, nem is látni pontosan, hogy hány, egyszerűen le akarják tagadni.

Amúgy meg csodára játékosak, mindenhova képesek fölmászni, mert rablólétrát tartanak egymásnak; lekapdossák a másik fejről a sapkát, és hagyják, hogy párologjon az izzadt hajuk a napok óta szürke égbolt alatt, vagy elbújnak a faskamra padlásán, és utóbb azt állítják, hogy egész idő alatt ott voltak a tanításon: semmiféle fegyelem nem segít itt, különben sincs, aki útjukat állja, valódi boldogság volna szélnek eresztetni őket, ha nincs is itt az ideje.

Különbö meg mire megállapodnak a mozdulataik, és annyira megfontoltak lesznek, miként egy vén ököré, késő lesz bármire is figyelmeztetni őket, mert akkorra sok mindent jobban tudnak nem csupán a szorzótáblánál, hanem annál is, ami érheti őket, spekulál a tanító, hiszen mindenki tudja róla, hogy ma itt, holnap meg ott – talán csak a virágállványát viszi magával a hóna alatt, de azon sincsenek virágok, nincs rajta semmi sem, úgyhogy igazság szerint semmi szüksége rá, és az lesz az igazi elszabadulása, ha majd elhajtja: azontúl gondolkozzon rajta más, hogy mihez kezd vele, furulyát farag-e belőle vagy söprűnyelet a hőembernek, mert hamarosan itt a havazás. A kovács jóval többet sertepertél a fújtató körül, gyorsan hűl a vas, néhányat pendít csak rajta, és már újból tüzesíteni kell.

Ejnye, de elkápráztatta ez a környék, szegényt, pedig amikor a tuskót hasítják szét, hallani lehet, ahogy a vasék alatt csikorog a lelke, mintha a fa rostjainak sóhajtozásába lenne bezárva. A természetes ember odacsap a fejsze fokával: vajon mit akarhat ezzel elérni?

Nem lesz tebelőled semmi sem, kis gubancos! Nem leszel te képes a sarkadra állni, sem behízelegni magadat valahová, kerengsz csak egyre a pusztta földön, mintha színes és érdekes madártollat keresnél a kalapod mellé, amit még a nyáron elragadott a fejedről a forgósél, és valahol a kutyák viselik most, vagy marcangolják, csapatosan futnak vele a töltés hosszán.

Különbö pedig annyira foghíjas itt minden, a kémények tövében füstfogta idegenség, az égaljon meg fölcsap a forralt tej habja.

– Húzd félre gyorsan, mert kifut, s akkor csakugyan kevés szóból megértik majd, hogy mifélék laknak errefelé! Arról nem is beszélve, hogy oda a reggeli...

A kerítés szögletében pedig egyre csak verik a vaséket, jelenleg már fölvaltva: most én, most te, most én, most te – aki arra jár, megáll, és nézi, mintha más dolga sem volna, vagy csak hallgatja, hogyan reped a tuskó, de bizony nem tudja, mit kell ilyenkor mondani, azt-e, hogy: csak óvatosan, vagy épp ellenkezőleg: mindent bele! – mert ki sem állhatja meg szó nélkül, kivéve azt, aki esetleg a fába szorult, és most csak nyöszörög, keresve innen a kiutat.

Végül meg mintha nyeléről lerepült balta találná kupán az embert, serkenti fejében a gondolatot, hogy mennyire rövid az emberöltő! Vannak, akik mindezt félvállról veszik, nehéz kihozni őket a sodrúkból, még a sorban állás miatt sem bosszankodnak: túl sokan vannak ma a bolt körül, szarított marhabetet csörgetnek, meg csomagszám veszik az élesztőt, mintha egyáltalán nem kellene attól tartaniuk, hogy még meg találnak fázni.

Amott meg valaki fácánt hoz, váltig azt állítja, hogy légpuskával lőtte, továbbá azt is, hogy tíz lépésről akármikor eltalálja a gyufaszálat, kár, hogy nincs több sörét, mert meg is mutathatná, habár puska sincs nála, csak a megkuszált tollú madár, de annak sem csorog a vére, semmit sem lehetne vele kiírni a hóra, de nem is igen akadna, aki olvasná, mert a mérleg tányérja szakadatlanul fölbillenőre áll, mindenki azon tartja a szemét. Különben ha nincs is kéznél sörét, mégis van valami ólomszerű a levegőben, talán a zsákok fityegő plombája teszi, vagy az idő, amely ólomlábon jár, csak a kutya nyakában csillan meg tőle a biléta, és szinte meglepetésszerű a rizsszemek kopogása a papírzacskó falán. Itt minden megmérettetik, de vannak, akik arra gyanakszanak, hogy hamis mérlegen, hogy a kevesebbnek is állítólag nagyobb a súlya, és időközben a könnyű egyszerre nehéz lesz.

Mire a tuskó az ék nyomán széthasad, olyan hangon, ahogy a hó csuszszan le a tetőről, az évgyűrűk rostjai közül nyers illat szakad föl – ennek már nincs kora, ezt már egyszer behajtották rajtuk, s mostantól kezdve ki-ki arra használhatja, amire tudja, akaszthatja koloncnak a tehén láncá végére.

No de a holnapi nap? Az meg hol van megírva? – köszönnek el sietősen, akik eddig nézték; valahogy nem mutatnak hajlandóságot bekapcsolódni a múlt idők gondolatmenetébe. Különben is cigarettájuk a körmükre égett, s azt nem várhatja tőlük senki sem, hogy újat csavarjanak, vagy tökéletlen módjára a tüzes végét kapják a szájukba.

Magára marad vállalkozása végén a vasék a domborúra kalapált kontyával, mintha egyetlen fogát ütötték volna ki, s ezzel vége a látványosságnak.

– Ho-hó! – bödül el a testes ember. – De ki fogja ezt a tuskót tovább hasítani, négybe, meg mit tudom én, még hányba? Talán én? – Pedig azt nézné meg inkább, mibe kerül egy kiló szalonna, mibe egy liter pálinka, azután egy ötkilós kenyér: hol van ekkora napszám, no hol? Ezt bassza kend össze, Béni bácsi!

Nem igaz, hogy ennyit meg lehet enni meg inni egyetlen nap leforgása alatt, nincs is értelme bíbelődni a hideg számokkal! Ír a krétájuk a levegőre, azután azt olvassák föl találomra, majd lapoznak, és újrakezdek: fejszével kell elvágni a megátalkodott duruzsolásukat, akár a hajókötelet. Még a csapás is, amit taposnak maguknak, olyan keskeny, hogy

oldalazva kell rajta végigmennie az embernek, nem is hagynak maguk után igazi nyomot.

Hogy bedagad a foga, az jobbára a hidegtől lehet, utána pedig ki akarná vetetni, mindenkinek mutogatja, vannak, akik még be is néznek a szájába, és azt tanácsolják, hogy melegítse, ám az a meleg mind ki is jöhet a száján, semmit sem ér, amikor szakadatlanul sarkig tátva. Az ebédjét is odaadják a kutyának, s ahogy az sebesen föllefetyeli, a maradéka beleragad a szakállába, olyan képe lesz, akár valami tudósnak, nem igaz, hogy nem érzi a meg-tisztelést, mert mindenkit meg akar szaglászni: szaladnak is tőle, nehogy bemocskolja őket a ragadós paprikáslével.

Végül megtalálja az orvosságát, belefeledkezik a pálinkaivásba, azt is mind lenyeli, amit csupán a fogán kellene tartania, úgyhogy nemsokára már szinte se élő, se holt, azt is elfelejti, hogy melyik felől van a daganat, úgy kell megmutatni neki, és még akkor sem igen hiszi, inkább dalolni van kedve, meg tivornyázni.

Orvoshoz kellene vinni, de ott ily későn meg pláne részegeket nem fogadnak, hajnalban kell majd lecsapni rá, amikorra biztosan elalszik, és lesz elég ideje az úton kijózanodni, hacsak addig nem szegődik mellé valaki társnak – mert akkor mintha mindkettejüknek taplót tettek volna a fülébe: hirtelen messzi helyre kezdenek vágyakozni, s árkon-bokron keresztül el is indulnak arrafelé, mintha afelől akarnának megbizonyosodni, hogy valóban ismerik-e az oda vezető legrövidebb utat, és csak a mocskos szájú kutyá marad hátra utánuk, csikorgatva a fogát a magányos vacogástól.

Másfajta szelek fújnak ám majd, egyszeriben másképp reccsen a dió az ember sarka alatt, mintha valami szöglet alakult volna ki a térben, mutatva a haladási irányt, pedig ki sem halad, örökösen csak a sápitózást hallani: hol a macska veri le a süteményestálat a szekrényről, hol az olaj ömlik szét a hideg szobában, ahová senki sem jár, pedig éppen úgy fest, mintha belerúgtak volna, tisztán látni, hol pattant meg az edény fala.

Éjszaka valaki nekilát lapozni a Bibliában, pedig az már jó ideje nem is volt elő, most meg a sötétben egyszeriben megtalálta, a meglepetéstől eszébe sem jutna senkinek sem, hogy világosságot gyújtson, az ilyesmit nem igen szeretik tisztázni, hogy pontosan mi is játszódik le; mintha friss vakondtúrás közepébe nyomnák a képüket, hogy szinte levegőhöz is alig jutnak.

Csakhogy a vakondot is hamarosan mélyen leszorítja a föld alá a fagy, szinte hallani fogja, hogyan locsog odalenn a talajvíz, itt meg mindent be-

szítal laposan a hó, akkora fényesség árad álló éjszaka, hogy egyből útját vágja a kísértetjárásnak, bár lehet, hogy továbbra is ott bolondoznak majd a havon, hazajáró lelkek szánkáznak le a fenekükön a partoldalban, mintha a szélfúvás vágott volna tisztán kivehető barázdát, vagy a holdsarló, de napok múltán, ahogy nekikerekedik, már szemérmetlenül ott sütkéreznek a világánál, úgyszólván meg lehetne számlálni őket, ahogy hosszú sorban indulnak a klozetra.

Azután a ócskavasat is föltúrják, mintha kezebelit kerestek volna maguknak, később a kukoricamorzsolóval ügyetlenkednek, látni hajnalban, hogy még mindig forog a lendkereke.

Befogod végre a szádat, vagy nem fogod? – kezd bele valaki a rövid mondokájába, pedig van annyira hideg, mint a templom padlásán, esetleg valamennyivel még följebb, a torony sisakja alatt, magasabban a harangszónál – pedig voltak, akik a harangok föliratát annak idején bemásolták az imakönyvükbe – hanem most mi az újdonaúj helyzet? Van teneked egyáltalán imakönyved?

Van ám, vaskos káromkodásokból összehajtogatva, mint az eperfa kérge, nem akad abban egyetlen megható gondolat sem, az egyedüli csak a jászol lehet, az a betlehem, ahol néhanapján hálni szokott, hacsak nem kapaszkodik onnan is följebb, a lovak rácsába az egerek elől, amikor hallja, hogy motoszkálnak rajta, mintha már a gyufaskatulyát csörgetnék a zsebében.

Időznek itt néhányan ilyenek a környéken, mintha valami hurok fenyegetné őket, amelyben már úgyszólván benne a fejük, de ők egyre csak keresik belőle a kibúvót, ezzel az elképzeléssel ébrednek és fekszenek, amíg csak gonosz gyerekeknek olyan ötletük nem támad, hogy utánuk lopakodjanak, és hátulról összeüsdék a bokájukat.

– Mekkora bukfencezett! – ujjonganak, mintha nyulat löttek volna, mert ugyan honnan is sejtethetnék a maguk sorsát? Hogy nem kínálgatják majd őket semmivel sem, hanem olybá veszik, mintha benőtt volna a szájuk.

Rossz jel ez az induláshoz, csak hogy különben is csupa rossz előjel: egyetlen késszúrással ledöfik a kéményseprőt, a sekrestyést tolvajláson érik, a molnárt agyonüti a malomvitorla, a temetőcsősz pedig részegségében a vasútra fekszik aludni.

Most meg a pávát akarnátok látni, mi? Megteszi nektek a pulykakakas is, ahogy az rátok berzenkedik! Különben is miért kellene egy pávának éjjel-nappal sétálnia? Egyáltalán ki látott már olyat, hogy valaki pávát terelgessen maga előtt ilyen időben?

Pedig nézik, mintha mindegyiküknek fönnakadt volna a feje a szögesdróton, ezenkívül tollat is szeretnének a farkából, hogy mikor hányja el a tollát, azt kérdezzetik – hát most biztosan nem, éppen, majd a ti kedvetekért, már rég a házában lenne a helye, inkább segítene valaki egy rendes házat összeütni neki.

Hogy ennyi meglett ember ilyen kis fejű madárra összpontosítsa minden figyelmét – hogy esetleg tud-e repülni, vagy visszarántja a farka, s létezhet-e valami ennél cifrább a világon, amit semmi pénzért sem adna el a gazdája, habár semmi haszna belőle, akárha a pap lábát markolná álmában.

Azután éjfélkor már szinte kézzelfoghatóan látják a pávaszemeket meg a pávakoronát is, pedig inkább lenne ez a látvány borvirágnak nevezhető, mintha pávatojások tartalmát hörpintenék, hanem a rengeteg héja, ami így fölgyülemlik, mintha nagy hó esett volna, vagy egyáltalán milyen, fehér vagy szeplős-e a pávatojás színe?

De a képetek reggelre szeplős lesz, meg szederjes is, mert mintha oly heves szél kezdene el fújni, amely képes az egyedülálló embert kihajszolni a világból, úgyhogy kénytelenek többen összekapaszkodni, akár háttal neki, akár vele szemben haladjanak, vagy csak körbeforognak az út közepén, mert akad, aki már a lábát sem tudja rakni, nem ártana odatámasztani a falhoz, akár a kerékpárt.

Micsoda mély kátyúkat vájtak itt maguknak a kerekek, akkora pocsolókat, hogy csak a fa nyakában ülve lehet biztonságosan szemlélni őket: akinek egyszer ez a sár kipettyezi a fülét, hát mintha megbabonázták volna, három ágra kezd látni, olyasféleképpen, mint a lósőrénben az angyalok fonása, télvíz idején is észreveszi a délibábot, mert korai volna még az a vélemény, hogy itt az égbolt sírját ássák, ha nem is látni a tócsákban a képét.

Jé, milyen alacsonyra ereszkedett időközben a világ, a magasság szinte megroppantja az ágak hegyét, ilyen kushadtságban aligha lehet nyugodalmasan várakozni egy távolabbi időpontra, mindegyre rövidülő napokon, talán egészen addig, amíg az ember maga is bele nem szédül a sötétségbe.

Miféle egyenruha illene erre a mozdulatlanságra, mekkora kesztyű, amely befoghatná a tátongó üresség szemét, vagy egyáltalán a kivert szem-e az, amely egy pillantással keresztülhatol a fölfogatottnak tűnő térségen, ahol az óra csak az oldalán fekvő képes járni, mintha túl nehézkes darabot fogyasztott volna mindebből, s mostantól görögve szeretné megtenni a hátralevő utat. Azonban csupán a mutatóival araszol, egyáltalán nem féltelmes, akad itt majd bizonyára valaki olyan, aki rá is lép, hogy megállítsa vagy föltartóztassa: hová a fenébe olyan sebesen? Ki akar itt a holnap elé

szaladni? Mintha egyéb dolga sem lenne az embernek, hogy mindegyre csak ezzel a falánksággal birkózzon, alaposan fölülve annak, ami a számlap üvege mögött játszódik le; inkább akkor már a tócsa jege! A megfagyott béka hasa!

Rossz helyet találhattatok ti magatoknak télire, mert mintha parádés kocsin szeretnétek hurcoltatni magatokat, csakhogy ekkorra kivesztek előle a lovak, a kocsis meg leszállt előlről, hogy megadja a hátsó kerékagynak, ami jár neki, de huzozhat már arra, amikor csupán az imádság tartja egyben, csoda, hogy össze nem tört eddigre, csak úgy, a pusztalevegő nyomása alatt. Úgyhogy a homályban egyedül e vizeletsugár csörgése hat elevennek, esetleg valamelyest a huzat, ahogy megzizzenti az ember fülénél a rövidre nyírt hajszálakat – hát hol is tartózkodunk egyáltalán? Fészere ez vagy hodály, és vezet-e innen meredek létra valahová fölfelé, esetleg leng-e hinta, afféle emlékeztetőnek, hogy létezik – legalábbis nemrég még volt – elérhető magasság, s vajon kit kellene repítenie: mintha valakit is oly irányba lehetne befolyásolni, hogy akarata ellenére fölkapjon a fagyos hintára.

Természetesen mindez csupán elméletben: gonoszságból azonnal olyasvalaki telepszik rá, hogy menten leszakad alatta – szakadt volna inkább bele a klozetba, mert kit akar ezzel kihozni a sodrából? Nagyot nyekken, s nevetve mutatja a földön ülve, hogy a kötél elszakadt végének szálai mily sebesen sodródni kezdenek szétfelé; a lenti végével azonban még végig lehet húzgálni a hátán, kétrét fogva, hogy érezzen valamit a fenyítésből, mintha nem is lenne rajta a vastag birkabőr ködmöne. – Adjisten! No, most ne vess! Hadd lám, hogy áll ettől a szád?

Hogy milyen gyorsan fölugrik erre, és már nyoma is vész: úgy látszik, nagyon ismerheti errefelé a járást, vagy jómaga is itt tevel, valahol láthatatlanul, suba alatt – valami állóeszközben rendezkedett be, cséplőgép belsejében vagy a műhelykocsiban, régebben fázhatott, de mostanra ez is elmúlt, mert megszokta, akár a szeme idebenn a szakadatlan esthomályt.

De nem érdekelsz ám, te beste lélek, hogy itt vertél tanyát, másnak az illetményében! Hiszen mindez úgylis füstbe ment meg dugába dőlt, láthatod, hogy a nyitva maradt ajtó szárnyára csak távozók árnyéka vetül: eléggé sietős lehet nekik, amikor egy-egy pillanatra még kisüt olykor a nap. Az egészről valószínűleg csak az ajtó kulcsa maradt, akár egy szikár agglegény, ezt nem lehet megmásítani.

Ez már nagyjából annyira meg van szervezve, mintha valaki kerékpáron

lakna, azon hordozná az egész tudományát, és senki sem lenne képes megállapítani róla, hogy hol vagy mikor szokott aludni, meg egyáltalán az ott-hon kérdése – ez nyitva marad, akárcsak ez a ház, ahonnan valaki még kicsipelt két súlyos bőröndöt, s a töltésen érkező keskenyvágányú szerelvény egyik kocsijára igyekszik földobni, még találkozik is a bőröndök árnyéka a szerelvényével, de azután minden odahuppan a fölfeszegetett sínek nyomtávjá közé: se szerelvény, se utas; ellebbent ez a tarka szoknya, és valahogy mindenki fiatal maradt, tapossák harmincas éveiket, csak valami irat sarkán ragadt le végleg egy szürke címeres okmánybélyeg.

Habár akad, aki nem felejtette ott magát, bár igazság szerint ott volna a helye, s ő még nem is nagyon bánkódik emiatt, a gabonaraktár szürke falának támaszkodik, pedig sokkalta jobban illene hozzá elhagyatott dohánypajta, fölfűzött levelek csörtögése vagy épp koszorúja, amikor már szárazabbak, mint a puskapor. Csoda, hogy nem keres társaságot, vagy épp most ébredt rá, hogy semmi közölnivalója sincsen, beéri azzal, amit a tágas láthatár mögött elképzelt, kimondottan déli irányban – arrafelé semmiféle falut nem ér a szem, a gondolatban húzott egyenes a csikeriai mázsaházat érinti, de aztán megtorpan a kanális szélén: nem képes átkelni a vízen.

Éljük ezt a csodálatos időt, frontharcos üvegszemével mérlegelve mindent, mintha nem tartanánk sehová sem: valami irányvétele ugyan kellene hogy legyen ennek a lappangásnak, valahol csak beletalálnak a közepébe, mintha labdába rúgnának, és mennyire ujjonganak már jó előre, mintha megnyerték volna a meccset!

Pedig ezekből nem lehetne egy valamirevaló csapatot sem összehozni, nem futásra termett a lábuk, hanem földbe gyökerezésre, és lobo-gó rongyaikat máris inkább a szél viseli, és mintha még az árnyékukat is túl nagyra szabták volna, annyira esetlen, hogy keresztülbukik a kerítésen.

Akadnak itt azonban szép számban olyanok, akik minden elképzelhetőnél nagyobb kort értek meg, talán a nagy elszántságot bünteti bennük azzal az ördög, hogy takaréklángon perzseli őket, hogy sok mindenre jusson idejük gondolni, ha sehogyan sem képesek kifutni semmiféle időből sem. Még mindig kupeckodnának meg csereberélnének valamit valamiért; közös megbízójuk lehet, mert egymás előtt sohasem ejtenek ilyesmiről szót, vagy már volt idejük kitapasztalni a másik fortélyait, és nem is próbálkoznak azzal, hogy kisebb számú faklumpát igyekezzenek egymás lábára húzni an-nál, amit az illető visel.

Ennyi volna a látszat, esetleg amit egy jöttment hajlandó elhinni belőle, s nem azt, hogy egykor a fejük alatt kivont szablyával aludtak, s a borotva-

éles pengéje mind levagdosta a kifent bajszukat – nyoma sincs már azoknak a bajszoknak, még az orrsővényükön is érzik az olló szakadatlan csettegését.

Fölkerülve magasra, ebek harmincadjára...

Rossz néven vehetik ezt még sokan, mintha emlékezteties lepné az eszüket, mind csak arra fognak emlékezni, amivel a maguk igazát bizonyíthatják, bizonygatják is serényen, más nem is ötlük hirtelenében az eszükebe, csak hogy minél kisebb kerülővel útját vágják az embernek, s egyszerre azal jöjjenek: itt vagyok! Játsszunk Mikulást meg betlehemest!

No, te ingyenélő, most alighanem megkapod a magadét! Nehezen tűrik ám itt az éhenkórászokat!

Valóságos színházat csinálnak abból, ahogy leadják panaszait, olyan képpel, mintha az imént valami nehezlet emeltek volna, s erre követelnék orvosságukat, vagy hogy vegye le már valaki lelkükről a terhet! Hirtelen nagyra nőtt lelkiismeretük, akár egy mamut, szedi a lábát, szalad keresztül a széljárta jégkorszaki mezőn, eltépve a villanyvezetékeket.

– Ez követ engem szakadatlanul álmomban is! – mutatom. – Dübörgésétől majd beszakad alattam a pince; ráng alatta a föld, akár a kivégzett nyúl lába.

– Ez még semmi, majd odafigyelünk ám holnap is, meg holnapután is, s ezt követően minden áldott nap, egészen tavaszig vagy nyárig, majd ha nem fázik annyira a füled, zsákmánytalan jégkori vadász! Egyedüli szerencséd, hogy nem örök a világ színtézése; esik a hó a tágasra rakott, kerek kemencében, mintha meszet égetnének.

Igy jön ez ki mindig, zászlók bitangja, mintha valami idegen névnapon szónokolnál, habár mostanra odavannak a nevezetesebb névnapok: karácsonyban meg újévben gondolkozik a világ, túl hosszú időt tölt álmatlanul e kettő között. Ilyenkor bukkan föl a már lejárt emlékezetből a hívatlan meg a váratlan vendég, hirtelen megenyhült időben érkezik gyalogosan a sáron keresztül, nincs türelme utak derékszögeihez tartani magát, átfogóbb tervek hajtják. Szinte a nyomában tör föl a lappangó talajvíz, foltokban mutatva az egykori névtelen vízfolyás irányát. Égövünk alatt a föld színe déli irányban lejt, miként a földgömbön is világosan látni; könnyen lefut rajta a víz, ha megtelnek a horpaszok, bár mostanában már sohasem telnek meg egészen, a földön is meg a levegőben is megrekedt valami, a ló a vályúnál ivás közben fölveti rá a fejét, mintha nagy távolságban hullócsillag robajlana, valahol Dreja fölött, fényes nappal, átvetve magát az alacsony ze-

niten – ekként szárnyal lóra pattanva az érkező lelke, ha szorult bele egyáltalán lélek, és ez nem pusztá átszellemültség.

Tehát mégis fönmaradnak a rövid távolságok: a kőhajításnyi, a nyíllövésnyi meg a puskalövésnyi; az időben pedig a futamodásnyi, a miatyánknyi, habár a cselekvés alanya már messze jár, olyan csekélyet, amekkorának tűnne, nem is tükröz az égalj, amely nem tart sehová sem – körbefutva előbb ért célba.

– Ez is jó hírrel kelt útra! – tart ki mellette a vélemény. – Visszafordítani meg már úgyis késő van: valahol majd csak adnak neki ebédet meg vacsorát.

A mindenkori – vagy mondjuk ki kereken –, az örök vesztes simán és sokat veszít, nincsen, aki a pártjára állna. Forró verejték önti el, nem nehéz megkopasztani, a két hatalmas füle kivörösödve tüzel, de nincs ideje hűteni. Pénzmaghoz pedig újfent és újfent csodával határos módon jut, mintha a kerékvágásból szedné össze, de lehetséges, hogy különben aranykeze van, akárhol többre jutna, ha nem ragadná magával a pusztá szenvedély.

– Micsoda nyirkos idő lehet a gallérja mögött! – vetődik föl a szemlélőkben, akik még a helyszínen tartózkodnak, indulófélben, hogy csak illemből nem verik ki a hamut a pipájukból. Ekként töltenek még egy-két órát, mivel úgy találják, hogy borzasztó nehézkesen múlik fölöttük az éjszaka, pedig kutyáik az ajtó előtt már marakszanak a türelmetlenségtől, ám ez nem lehet alapja a hazaindulásuknak.

A kakasszó sem szolgáltat elég okot, meg a makk ász sem, főként ha másnak a kezében van, mert még az is megeshet, hogy nem a javára, hanem a hátrányára válik. Valaki egyre-másra italt kínálgat fázékony, ködös üvegből, mintha az ördög tekerte volna ki a palack nyakát, láttára szinte kiszökik az emberből a lélek.

Végigvárni még ezt az osztást, egyetlen szó megjegyzés nélkül – ám ekkor már világos lesz, hogy fuccs az egésznek, itt többen vannak a foglyok, mint a szabadok –, mintha a legtöbbjüknek odafagyott volna az uja a kilincshez.

Nem hoz ám rátok semmit a hajnal, ami meg jöhetne, csupán ábrándozás az ablak szélről meggyötört, vonító léckerete mögött! Mintha a réseken keresztül hűvös veretű anyag szivárogná befelé, vagy legalábbis útját keresné a hirtelen támadt ítéletidőben: valaki kék zománcos, födeles tejeskannával nyargal az ugar fagyos göröngyein, ahogyan kutyával futtatna, miután biztos nyomra akadt. Amott meg már javában fejnek, igyekezve megóvni a

tej habját a szellőkések szaglászásától, hátat fordítva neki a huzatban, amely hamarosan fényesre csiszolja a szarvak hegyét. A lajbira rézgomb nő tőle, a kos nyakába meg kolomp; senki sem fogja most elkeverni a szalma-boglyában arannyal hímzett papucsát! Rövidebbre rándulnak össze az aszszonyi selymek szálai, s a selyemgubóban egyszeriben fázni kezd a báb...

– Hogy araszolna a poronty, illegeti magát jobbra-balra, csak úgy patognak bele az ízületei! Tűzre kellene vetni, hogy ne szenvedjen, úgysem lesz már ebből semmi.

A cigaretta egy szempillantás alatt az ember ajkára ég, tanácsos volna szipkát vágni a meggyfáról, amíg nem késő, és a fagy meg nem repesztí a héját, vagy csak egyszerűen bele nem fagy a lélek a vesszőkbe, aprószen-tekre.

A hajnal kendermagos kakasa nem tudja visszatartani a hangját, s ahogy meglengetve kitérja szárnyát, elered a hó. Nem lesz most pirkadat, hiába is feszül fölébe kopasz nyaka, ami fölhangzik, nem emlékeztet kukorékolásra, kiteljesedett eszmére, hogy meghátrálna előle a homály. Inkább megerezkedett emlőjű koca képében érkezik, kíváncsiságánál csak a súlya nagyobb, s valami dermedt zugban fölszikkázik a köszörűkövön az acél, akár a Fiastyúk.

Erre az eltompult időre futnak ki mindannyian, erre tántorodva csodálkozva öblös száját a kút, és sebes léptekkel kocog rajta tova a korán fölébredt piske.

Minden elfoglaltság merő tévedésnek látszik vagy üres időöltés benyomását teszi az emberre, miként egy földbe ásott karó vagy egy talicska tárgya: semmi sem kerül igazán soha a maga kijelölt helyére vagy szerepébe, egyedül a fagyás helye kezd el viszketni egyszeriben az ember sarkán vagy bütikén, közelről sem azért, hogy mintegy körvonalazza a sorsszerűt.

Azt majd inkább a balta éle, ha odavág, vagy a moslék a sötét vödörben, amikor keverni kezdik, adagolva hozzá a forró vizet, hogy egy pillanatra mindent elborít a pára, tör ki a fészkekből, megszállva a szemet, akár a tyúkvakság, vagy annak épp az ellenkezője, hogy mindenféle fenyegető alak föl ismerhetővé válik benne, meg sem kottyán nekik a nyakon a keverőfa lapjával, sem élével.

Megkerülve az épületet, a ház mögött úgy tűnik, mintha erre nem járna a nappal, a növényzet félénk és visszahúzódó, s az ereszről dermedt moha pereg az elhaladó nyakába. A talaj süppedékes, akár a dögtemető, és rengeteget elnyel a vízből, hirtelen hóolvadáskor, vagy meg sem maradt itt a hó,

úgy folyik át máshonnan a víz. Éjszakai helynek eléggé kísérteties, mert az érzékelés kétszeres erővel tör rá az elhaladóra, s hirtelen olyan, mintha a fal sarka mögül kiugorva máris a nyakát szorongatná, nem tágitana ez a megfoghatatlan vagy kimondhatatlan.

Tárgytalan csata kezdődik itt, mintha tüzes bélyeget készülnének égetni a kalapjába, de nincs min hevíteni a billogot, az meg viaskodik, mintha késsőn kapna észbe, hogy jobb irányt ennél nem is választhatott volna; képes lesz-e legalább a hangja keresztülrugaszkodni a tetőn?

Egyáltalán, ez a kiterjedt lidércnyomás a levegőben, amely csak hurcoltatni szeretné magát, mintha egy világgá futott majom rakoncátlankodna az ember vállán, hol jobbról, hol balról mutatva a ragyás ülepét, még szerencse, hogy itt nem akad véletlen járókelő megcsodálni a mutatványt: a cselekmény rövid pórázon játszódik le, csupán a majom farka verdes hátrafelé, akár az akasztott ember kötele.

Mindezt azonban csak föltételezheti magáról, aki e helyen keresztülvág; erősen el lehet keveredve, ha csupán ezt az egyetlen megoldást találta önmagához illőnek – vagy mintha messze földről tévedt volna ide, most mindkét irányba bandzsít, miként az idő szögletében rajtakapott óramutatók.

A járókelő fejében elforognak az utak, amelyeken negyedszázada járt, most már csupán annyi a kérdés, hogy az óramutató haladásával ellenkező vagy megegyező irányba tartanak-e. Mostanra a nap állása után sem ismeri föl az égtájakat, sötétség üti homlokon, akár az ekevas, ha a földből fordítaná ki a koponyáját: hiába írják be szeme láttára a csillagok a mennyboltot, nem ismeri ábráikat, nem érzi, merre mozdul el vele a világ, mintha a földkerekség minden pontja idegen helyyé változott volna a talpa alatt.

– Lám, mit tesz a kapanyél! Abban bizony bárki megkapaszkozhat, amíg ki nem hullik a foga meg a haja, amíg a használattól késpengényire nem kopik a vasa: azt követően már nemigen érheti meglepetés, és nem is telik bele sokkalta több idő.

Idejét azonban ki-ki kedve vagy tehetsége szerint tölti, van, aki szívesebben fej juhót, darabol hízott sertést vagy fedezett lovat, tart a házánál szamarat, és játékos kedvében kikocsikázik a kordén – ilyenkor nem győzik gúnyolni, mutogatnak utána, mintha koldulásra adta volna a fejét, vagy épp ellenkezőleg: valahol kegyelemkenyérre áhítózna, pedig csupán egy csökönyös állatot akarna kézhez szoktatni: nem is tudja, aki még nem próbálta.

Mostanra harkály kopogtatja a hideget, mintha az elkeseredett szél zászsláját oda szeretné szegecselni a szemhatár fölé. A szövetkezeti elnök

tágas nadrágot szabat magának, hogy majd kissé megtestesedik, és ne akkor kelljen ezzel is bajlódnia. A szárát csatos nyakú csizmába gyűri, és ez inentől már új esztendő: így megy végig az utca közepén, csapadékszegény időben, mert semmiről sem áll szándékában véleményt alkotni.

Különben is kár úgy tenni, mintha valaki is nehéz napokat élne e helyen. Néhányan már kimondottan vígan vannak, villózó kézelőgombjuk betűzve, és a hajuk is szivárványosan csillan meg az olajtól. Ezeket nem disznó túrta ki a földből, és nemigen hajlanak a képes beszédre, hosszú prédikáció képtelen lekötni a figyelmüket. Inkább rövideket rikkantanak, mintha vason edzenék a hangjukat, csavarmenetet vágnának egymás fülébe.

Hát akkor húzd meg azt a facsavart, mint aki káposztát savanyít, s a levébe már szinte a széken ülve beleér a lába; egyszeriben milyen meleg lett itt, a kitömött fácánnak is a rövid rúdon tollászkodni támadna kedve – no de az én személyes helyem? A kilátás vagy a távolság, amelyen nekiiramodhatnék? Nekem egy kurjantás nem elég, mintha villanyt vezettek volna a bokámba!

Hol lelek én magamnak végül is helyet, kívül minden kerítésen, valami messzebb ólálkodó időben – mindegy, hogy előre-e vagy hátrafelé –, ahol bátran fölszeghetem a fejemet, hogy eddig volt csak nehéz, és inentől most már egyszeriben könnyű, könnyű ez az egész szar.

Napszámra kötik a söprűt, talán a firmamentumot akarnák tisztára söprögetni, drótot darabolnak hozzá, nagyra nyitva a harapófogó pofáját – hanem egyszeriben ezt is megunják, hagynak mindent, és szerteszaladnak, mintha a harangot rohannának félreverní, hogy tűz meg víz, vagy ki tudja, micsoda, csak az volna nekik a fontos, hogy hatalmas riadalmat támasszanak, újév napján, legalább olyasformát, mint amikor a hóhért viszik akasztani.

Jól kezdődik ez az esztendő is, a hideg ott feledte magát a hegyekben meg Szibériában, még mindig vannak olyanok, akik jártak ott, azokkal könnyű földrajzról és politikáról diskurálni, bár nagyon hasznavehetetlenek az értesüléseik, nyilvánosan nem is igen engedik szóhoz jutni őket – a szószólók a lelkük mélyén alighanem attól tarthatnak, hogy igazuk van, habár sokkal egyszerűbb legyinteni rá:

– Ez mind elmúlt már, ember, ez mind a múlté, a fejlődés hétmérföldes csizmában jár, a haladás pedig borzasztó ütemű, csak ki kell várni a sorát.

Ily nyomós érvek alatt meggörbül a betonoszlop, letörik a kőkereszt szára, és helyes irányba kezdenek nőni a fák, az idő elképesztő rohamunkája mindenén kétségbevonhatatlan nyomokat hagy, s a legtöbb dolog így is, úgy is oda lyukad ki, hogy szinte kár volt belevágni.

A téli pojacák kitömött kalapban futnak be a recsegő padozatú színpadra, a nadrágjuk féllábszárig érő, és a bő mellényük színe felemás. A hangjuk külön-külön is harsány, mintha kedvelnék a dermedt levegőjű termeket, ahol egymást érik sületlen bohóctréfáik, széklábbal csapnak egymás fejére, miközben hatalmasakat zuhannak, szinte félő, hogy beszakadnak alattuk az elkorhadt deszkák.

Ezek mennek, ha esik, ha fúj, és csodák csodájára valahová mindig megérkeznek, akár a téli szarka, ahol senki sem várja őket, de ha már vannak, hadd legyenek, nehéz lenne megállítani a bennük lappangó mutatványt, amelynek során, úgy tűnik, mindketten a rövidebbet húzzák. Valaki küldi őket, vagy csak maguktól jönnek, bár mindenképpen kellene hogy legyen egy harmadik is, akit nem ártana alaposabban megismerni és kifaggatni, borotvapengével sebesen körülkarcolni, amikor árnyékként odavetül a falra, hogy egyszeriben valósággal késhegyre menjen a dolog.

Am utóbb világozá válik, hogy senki sem lesz képes ily mellékes dologra ügyelni, amaz köti le a figyelmüket, ahogy a csepűragó kispárnát ráncigál ki a nadrágja ülepéből, s azzal csapja pofon vetélytársát, akinek szalmával kitömött kalapja messzire száll. – A fejed! – kiabálja. – Oda a fejed! – s addig veri a párnával, amíg csak ki nem reped, hogy pihével telik meg a levegő, és ez már ingyen van, amikor a kavargása csillapodni kezd, ez az egész, pihével borított csatatér, meg a titkon rajtakapott, gyermekézés.

Másnapra annyira áttetszően kék a mennyboltozat, miként a Szűz Mária palástja, az áhítattól csak tátott szájjal lehet csodálni ezt a hirtelen támadt magasságot, mindenkinek fölfelé mered az álla, hogy a nap belesüt a fogatlan és mocskos szájukba: most nem kiabálnak összevissza, hanem szinte lapítanak, és megfoghatatlanul az örökös téli szántást forgatják máris a fejükben.

A Föld görbülete szinte jelentéktelen, oly messzire látni a párátlan és hideg időben, a szél iránya viszont egészen szokatlan, az égnek abból a csücskéből mintha emberemlékezet óta nem is fújt volna, az épületeket mind a sarkán éri, már egészen lecsupaszította a falak kiszögellését, nem különben, mintha valami óriási állat dörgölőzne hozzá.

Pedig dörgölőzik ám, az ördög csapdossa a két kézre fogott farkával a hátatok közepét, mert mindaz látszat, ami az eszetekben jár, máriakék, meg mit tudni még, micsoda! Inkább az este jötte, amikor majd elbitangolhatott, ki-ki kedvére válogathat a csillagok között, hogy melyikhez is igazodjon, mintha már nem is ideleln, hanem odafönn járna – pedig csak kocsmát akarna érni, minél gyorsabban, mint afféle együgyű, vidéki lélek. Hogy hogyan volt szilveszter éjszakáján? – ennek az előadásába vágnak

bele, egyszerre többen is, azután még sokan közbe is szólnak, túlkiabálva a beszélőket, úgyhogy végül is ember legyen a talpán, aki e föllekesült hangzavarból bármit is képes kihámozni: egyszerűbb, ha háttal fordulva kitart az itala mellett, mert amazok úgysem hagyják addig abba, amíg meg nem győzték egymást, most már csupán az marad a kérdés, hogy tulajdonképpen miről is.

Belecsapok én a vörös pofádba, azt a vörös kutya hajadat, árendása a semmineműnek! Hagyod már dolgozni ezeket a becstelen szakmájú miskárolókat, azaz hogy újév másnapján egyáltalán mi lehet ezeknek a dolguk? Kakast szeretnének herélni?

Megkérhettek kissé a köszöntéssel, mert mindegyikük nagy barátja a pálinkának, alhattak eddig valahol a szalmakazal tövében, azért is van ez, hogy ilyen idejében fölébredtek, és most már csak az alkalmat várják, hogy öltre mehessenek, igyekezve mindenáron megszabadulni egymástól. A késeiket szerencsére otthon hagyták vagy elkeverték eddigre a szalmában, attól nem kell tartani, hogy hirtelenében előkerülnek, és még kárt találnak tenni egymásban, amellet a gyilkolás különben sem esik annyira a kezükre, már egy húros tökü malac is képes kételyeket ébreszteni bennük.

Egyelőre még csoportban maradnak, mintha valamelyest is kedvelnék egymást, más sem hiányozna a boldogságukhoz, mint hogy elkezdjenek még gajdolni is valamit, ha éppen meg tudnak állapodni abban, hogy mit, vagy majd a vacogás csalja elő belőlük a nótát, nem is igazi köszöntőt, hanem olyan menyecskecsábítót, amit viszont a kutyák nem tudnak elviselni, mert mintha hegedűvonóval abajgatnák őket.

Úgyhogy végül csak a csizmás lábuk lépked kétfelé, mintha mindkét irányban a bizonytalan volna, ám közben mégis előrehaladnak, s ha valamelyikük lecsúszik a töltés oldalában, még sokáig kiabál, hogy várjanak, várják meg, pedig azok már nem is hallják: olyan, mintha bizonyos távolságra egyre csak őrszemeket hagynának maguk után.

Ez a társaság még borzasztó muzsikálna, sehogyan sem akarják megérteni, hogy itt már mindenkinek elhúzták a nótáját, aki még érdekelt lenne az ilyesmiben; akik pedig fölmaradtak, azok vagy nagyothallanak, vagy annyira régi dallikáik vannak, amelyek a mai idők felől szinte már megközelíthetetleneknek számítanak, ereszkedik a dallamuk lefelé a kútba, nem képes azt már nyomon követni mai zeneszerszám, főleg ilyen tökrészegre fáradt muzsikusok kezében nem.

Erre meg vitetni akarnák magukat másfelé, valahová, ahol még nem jár-

tak, hiába emlegetik nekik, hogy elmúlt már annak az ideje, manapság rövidék az ünnepek, a legjobb az lenne most, ha mindnyájan hazamennének, ha van nekik hová, és kialudnák magukat, sokkal jobban tennék, ha máris azon járna az eszük.

De nem: nekik álljon elő kocsi, de nagy, hogy mindegyiküknek helye legyen, mert a viláért sem válnának el egymástól, úgy nem jön ki az összhang, meg különben is egy kasszára dolgoznak, és még nem volt meg az osztozkodás.

No, ezt, a legjobban tennék, ha egymás között tisztáznák, és nem vonnának bele senki kívülállót sem, ezt elintézhetik akár valamelyik ház végében is, ahová nem nyílik ablak, mert oda általában csak hugyozni járnak a terep ismerői, s hát holtbiztos, hogy nem fogják megzavarni őket.

Csak mekkora szédelés van ezeknek a szemében: az egész ránk jövő esztendő nem ér annyit, az meg viszont közeledik a kertek alól, olyan csonka napot mutatva máris, akár a borbélytányér, megy is már aludni előle, aki a kezét-lábát bírja, elillannak, miként a kísértetek a megkésett kakaszóra.

Hallja, nász, a fene a maga rangját! – már kezdődik is kora reggel a civazkodás meg az osztozkodás, az pedig csak hallgat, akár a kapubálvány, mint akit leöntöttek, fityeg a szája sarkában a kialudt cigarettacsutka, annyit sem mond, hogy jó reggelt, habár igencsak ideje volna, hogy szóra nyissa a száját. De ha egyszer ilyenre nevelték, azt sem tudja, hogy melyik zsebében tartsa a jószágát – a bátorsága meg! Az mindjárt az inába csusszan...

Akadnak itt rögtön, akik biztatnák, ha csak a tanújelét adná, hogy egy kissé megemberelte magát, és képes lesz a sarkára állni, vagy legalább kísérletet tesz ennek a szörnyű sárkánynak a letorkolására, akinek a szájától retteg a fél határ, pontosabban ameddig elhallatszik a sápipózása, nemigen válogat, hogy kit kapjon le a tíz körméről. Olyan korán kel, akár a gyorsvonat, a kezében ott a söprű, mintha épp most ereszkedett volna alá, csupán a hangja maradt magasabban a fák hegyénél. És akit onnan fönről még idejében kiszemelt magának...

Pedig nem így kezdődött ez, mert voltak, akik kilesték a nádkerítésen keresztül, hogy a násza még oda is nyúlt neki, állítják, vagy ki tudná, hogy ki kinek hova nyúlt, lehet, hogy csak a füle tövéhez, hogy megigazítsa a kontyát, most meg itt van, fölakadt a hajtüre, nézheti, akinek futja a türelméből.

A magasban égi orgonák zengenek, ideje volna mostantól kántort is fogadni melléjük, mert az sem helyénvaló, hogy a meglévő hol idegen ablakok alatt muzsikál – igaz, nem dalol, mert a hangjáról akárki fölismerné –,

hol meg a harmónium klaviatúrájába kapkod, olyan ujjakkal, akár egy-egy meghíusult lángnyelv.

Ilyen zúzmarás látványtól egyből fölébred az ember fejében a fülzúgás! Akinek a keze vízbe ér, langyosságot érez, miután a csontjaiban világítani kezd a fagy, mintha röntgenfölvételen látná, vagy tágas filmnegatívon haladna keresztül. Nos, hova lesz most az irány, ennyire feltöltődve végre ezüsttel!

Párbeszéd kellene, vagy szóváltásba bonyolódni valakivel ezen a vadonatúj, csengő hangon? Ragadja meg a gallérodát, és rázzon, rázzon, akár a frissen öntött karácsonyi csengettyűt? Mennyire dallamos lenne ettől a kacagásod, hogy a tág örvényléséből föltrebbent cinkék arcodba csapnák szárnyukkal a különben is hullni kész kristályokat! És hogyan festene mindez múlt időben?

Am most itt kell elhaladnunk, ütött-kopott, foghíjas léckerítés mellett, amelyen ki-be jár a nyúl, ha még egyáltalán létezik, és nem csupán puska uralja a világot, majd se szó, se beszéd, egyből rádúpláz, száll a füstje, a dörrenésétől pedig menten megakad benned az ütő. Hát ezzel gondoltál-e? Hogy a csupasz falakon szinte percekig nem ül el a visszhang, és a csönd pedig, ami ezt követően támad, úgy tűnik, hogy szinte az örökkévalóságig tart.

Kitart, kitart az még tovább is, valami süket szentnek a neve napjáig, amit majd körvadászattal fognak ünnepelni, ha egyáltalán emlékszik még valaki, hogy valójában milyen is egy ünnep.

Fújtatva lehel a holdkarimára, mintha tükörrre lehelne, hogy kabátja ujjával tisztára törölje, és végre megnézze magát benne.

Nem sokat fog látni!

Hogy valakinek olyan legyen a képe, mintha egykor ló lépett volna abba a pocsolyába, ami a feje, és lám, még mindig hullámot ver, ringatózva merül föl, akár az emlékezetben. Meg kell várnia vele az első fagyot, amikor bebőrösödnek a vizek, és megszűnik a délnek tartó erős légvonat, amely pihéként kisodorta a madárarajokat az ég alól, gerlét és varjút vetve csak a nappal partjaira.

Egyelőre azonban árad a nyirkosság, tart a bőre alá, úgyhogy mind derekasabban úszva benne, keresi azt a helyet, ahol föltételezése szerint csomóra kötődött a világ gondolata. Olyan, mintha egy bibliai verszet végére értünk volna, valahol idegen helyen, ahová az ember majd kedve szerint beülhet, ha egyáltalán rátalál, s ott, kapja magát, elkezd légvárakat építeni,

egyszerre úgy jár a nyelve, akár a vakolókanál. De ahogy fölér a kakasülőig, bebújik a kémény huzatába, s onnan megint csak elszáll a füsttel, mintha ott sem lett volna. Ha mást nem is, mindenesetre kivívja ugyanezt a némaságot, ami itt körülveszi, úgyhogy szaporázza is a lépteit, toronyiránt. Csakhogy hová tarthat ez a torony, fölfelé, a magasba, ahol nem is tudni, mi lehet. Mintha túl korán érkezett volna, igencsak koraira sikeredett misét mondatni az odafönn megszorult harangokkal, túl tágas lakodalomban, de alaposan lekésve a menyasszonytáncot: mire csak az üres rostát nyomják kacagva a fejébe a le sem vett kalapja helyett.

ALLEGÓRIA, szénrajz

BÖNDÖR PÁL VERSEI

HALOTTI BESZÉD

„Nem volt nagy és kiváló...”
Kosztolányi

Látjátok akkortájt jött divatba
a szűk nadrág
mégis belefért zsebeinkbe a világ-
megváltó ötletek garmada.
A barátom volt. Aztán fogta magát
és eltűnt a szemem elől. Valahová külhonba ment
ahol tudtommal jól üzletelt.
Később mégis visszajött
– úgy emlékszem valamit örökölt –
és az eszközökben nem válogatva
egyik városunk első embere lett.
Miközben a vezető beosztásokat váltogatta
fokról fokra leülepedett
benne a reprezentációs italoknak az alja.
És tegnap óta
nem eshet meg hogy visszahallja
amit mindenfelé beszéltek róla.
Mielőtt kapta volna magát
és eltávozott végleg
mindenki tudta:
a hatalomvágy a lényét betöltő lényeg.
Vált is vagy négyszer. De hát ez az ő dolga
... volt. Aminek mindenki mondja
beosztottjainak zsarnoka – valamikor a barátom volt.

Nem volt nagy. Mégis hitte hogy nagyra nőtt.
 Itt hagyott szegény néhány gyereket
 akiket szeretett ahogy azok is őt
 aki most holt
 anyaggá lett és nem árt többé senkinek.
 Látjátok barátaim semmissé tette az érveimet
 hát mindenféleképpen folt
 esik a becsületemen
 akkor is ha gyászolom és akkor is ha nem.

MIÉRT ÍR AZ ÍRÓ?

*„A nézőszög új, a homály a régi.
 Micsoda düh van egy-egy mozdulatban!”*
 Kálnoky László

A csúcstól
 ezúttal a legmeredekebb északi oldaláról
 decemberi hófúvásban
 éjszaka
 holdfogyatkozáskor
 hegymászófelszerelés
 és oxigénpalack nélkül
 virtusból
 csak fél kézzel kapaszkodva
 mikor végül mégis elérte
 különösképpen felfokozott kedélyállapotában
 szívesen nyilatkozott volna
 a havasi emberről
 az egyszeri emberről
 egyáltalán bármiről
 ha valaki vette volna
 magának a fáradságot
 utánajönni ide
 még ha az enyhe déli lejtőn is
 vagy éppen nyugatról
 – a felvonóval.
 Hogy mégis mondjon valamit
 hirtelen újra megváltozott
 közérzetének állapotát fogalmazta meg
 egy hexameterben:

– Fáradt már ez a tél. Ideges hím itt matatok csak.
Persze azonmód
el is bizonytalanodott
hogyan így megfelel-e
a tárgyi valónak. Habár
a hangját senki sem hallhatta
ott fenn a büszke bérceken
– vagy éppen ezért? –
sohasem lesz módjában visszavonni
ezen kijelentését.
De nem is akarja!

FELTÉTELESEN SZABADLÁBON

Fantasztikus történet

Képzeld el ha egy hajnalon
kötelességtudatnak álcázva magát
váratlanul valami külső erő
kiűzne meleg ágyadból
és kedvesed mellől
az élet forogtagába vetne
– mely forogtagáról gyorsan kiderülne
hogyan inkább csak forgalom –
majd az utcákon áramló emberfolyammal
sodortatna egy szürke épületig
ahol aztán többedmagaddal
annak kapuján belépve
– közmegegyezés szülte fegyelemnek
vagy önsanyargató bódulatnak engedelmessé? –
nyilvánvalóan haszontalanságokkal foglalkoznál
alkotó- és már-már életkedved eltompulásáig
és ahonnan késő délután
azért engednének haza csak
hogyan valamelyest kipihenve magad
képes legyél megérteni
– a változó kívánalmaknak megfelelően értelmezni is –
a hírközlő eszközökön keresztül
mértéktelenül adagolt mindenféleséget

amit állítólag szórakoztatás céljából sugároznak
ugyanazok akik megszervezték
ezt az egészet.

Képzeld el a képtelenséget
ha harminc-negyven évig állandóan
ilyen napokra ébrednél
és annyira megszoknád legvégül
hogy már a gyermekeid is
hasonló életre készítenéd fel!

Azt hiszem joggal feltételezhetjük
hogy ha e képtelenül zordon világban
váratlanul szokatlan rendbe állnának
agyadban a hétköznapi egyszerű szavak
képtelen lennél azt elviselni
és azonmód megőrülnél
úgylehet afféle szabadságharcosnak képzelnéd magad
– s miközben a láthatatlan ellenséggel viaskodsz –
saját magad kitalálta jelszavakat kiáltoznál
az értetlenkedések végtelenjébe.

De lehetne kevésbé heveny betegséged lefolyása
és írnád csupán füzeteidbe
– de azontúl szakadatlanul –
a kétségbeejtően zavaros
– vagy csupán túlon túl sokféleképp értelmezhető? –
szóhalmazaid.
Nincsen kizárva hogy ez esetben
nem is igen hederítenének rád
és hagynák rokkanjál bele magadtól
az önmagad bomlasztó
de a közösséget kevésbé veszélyeztető tevékenységedbe.
El sem különítenének a többiektől
úgyis magadra maradnál.

SZÚNYOGH SÁNDOR VERSEI

BIZTATÓ

Nyugodtan tölts fényt a serlegbe,
szó tavából fakadó szívfényt!
Ne félj, ellenségeid medveként alszanak,
s holnapra kivirágzik a rét,
s az erdő bekeríti a várost,
a szőlőhegy lesétál a búzatábláktól
terhes rónaságra...

Mindenütt szikraáradat lepi el
az eget,
arany szárnyú madarak
csőrükbe kapják az időt,
elrepülve vele a végtelenbe,
s azután örökkön örökké
álmodhatsz a tavaszról,
a megkövült lombhullásról,
Salvador Dali harcsabajuszáról,
kőkeblű Aphroditék
kimért szépségéről,
az igazság Kánaánjáról,
a szépség titokzatos erejéről
a világmindenség megmagyarázhatatlan
csodáiról...
Ne félj, forrásod dúsgazdag,
lélekkutad kimeríthetetlen,
Rajta, csak dacolj!

HASONULÁS

Nem a soknyelvű gagyogás,
sem az egyöntetű munkanapok láza,
sem a sablonos kisvárosi légkör,
egyik sem szegheti elejét sorsodnak...

Az erdő, a róna és a szőlőhegy az,
amely sarkadig dobbantja
e végtelen haláltánc
körforgásaiban,
a boros amforák
kőoldotta nedvében,
a befalazott ágyúgolyó
nyugodtságában,
a címerben kövült
madárfiókákban,
az esti fény simogatásában
a végtelen időt...

Csak mérhetetlen zöld tenger az,
amely egybeolvad lényeddel,
s indáival örökké
leköti távozni akarásod
komor szándékát!

VIGYEN AZ ÁR

Hanyatt fekszem
az ár színén
vigyen magával
a messzi délre
hömpölygessen
folyamok habján
mártson meg
a lassú békanyálban
hínártenger zöldjében
halszagú örvényekben
hajóbordák repedésében

távoli városok
korzó-tengerében;
béna gyermekként
puffadt hullaként
hagyom magamat

vigyen magával
vigyen
a messzi délre

PÁN, szénrajz

A VÁROS

Regénybrikett I.

APRÓ ISTVÁN

TB Tihamér úgy találta, annyi év után most már joga van összegezni kesze-kusza, sőt helyenként ugyancsak gubancos benyomásait a városról, amellyel megverekedett. A hosszan tartó kínlódás, a szálnalmas feszelés, amire képesnek bizonyult, éppen kisszerűségével csábította rögzítésre, megnyilatkozásra.

„Az árulás mindig kisszerű cselekedet, de a miénk itt többszörösen is kicsinyes, nyálás és szánnivaló” – firkantotta egy üres lap közepére, csak emlékeztetőül, mert amúgy tisztában volt vele, nem itt kell kezdenie.

Tulajdonképpen TB Tihamérnak mindig is baja volt a városokkal. Nyavalygásainak örökösen visszatérő tárgya a tér- és időkomplexus, amely kínozta már hegyek, folyók, fák és kövek esetében egyaránt, de ez az emberi települések kapcsán rendszeresen sokáig sajtó nosztalgiadudorra csúcsosodott. Gyerekkori jegyzetfüzetei tele voltak várossiratókkal, utcák, terek utáni vajákolással. Jószerivel minden utcakötőt elvárta, hogy megőrizze egykori jelenlétének emlékét, mint ahogyan ő is őrizte bántóan éles képét sok-sok utcakőnek, boltívnek, sarokháznak és járdaszegélynek.

Kezében éppen korai kamaszkora verses szenvedéseivel telekörmölt noteszt forgatott, és érdeklődéssel böngészte a borítólap belső felén megbúvó prózai szöveget:

„Miféle aszfalt volt ez, amelyen idáig jöttem? Valószínűleg itt-tartózkodásom ebben a határ menti városban, ki tudja, hanyadszor lep meg ezen a reggelen. Bámulok ki a párás ablakon, s ha összezavar az utca képe, kortyolok a vermutból...”

(Emlékszik arra a vermutos időszakra – utálatos émelygést, főfájást hozott a másnap.)

„...Közben bejön egy ember, hóna alatt újság, rajta szürke esőkabát, szürke öltöny. Lassan vakarózva a pulthoz lép, lerakja az újságot, a pincérnő valamit tölt a pohárba, sárga likőrfélét kever hozzá. A férfi egyetlen haj-

tással kiissza, pénzt tesz a pultra, kis ideig még álldogál, majd felveszi a lapot, és távozik. Egyetlen szó sem hangzik el – beidegzett, feltételes reflexzé vált történés, láthatóan mindennapos, hibátlan, szükségszerű.”

A szöveg alatt pedig utólagos bejegyzés ceruzával: „És így élünk mi sokan errefelé.” A borítólap hátsó oldalán viszont egy nappal későbbi dátummal ezt olvashatta:

„Nem értem, hogyan kerültem abba a határ menti városba, s még kevésbé, miért vagyok most itt, a másikban. Miért nem maradtam ott, vagy miért nem mentem el innen?

Vajon minden utca egy városhoz tartozik-e?

A városok, úgy látszik, maguktól váltakoznak, kavarnak, kifosztanak utcáik zagyva soraival, fejbe verhetnek tereik elhagyatottságával, de egy pár láb, egy pár kéz talán biztosíthatja a védelmet. (Ne mozdulj egyedül!)”

(És ezután következett egy év, amelyet TBT elég távolinak ítélt ahhoz, hogy le merje írni: 1978.)

„Az első hónapokban még nem volt időm a tények tudatosítására. Csak a már kipróbált utcákon mertem járni, és ragaszkodtam elsőként felfedezett kocsmámhoz. Ott már ismertek a pincérek – nem mondták, de látszott rajtuk, és ez a fröccsnél is jobban esett. Jóval később, tavasz helyett zuhogó esőben torpantam meg egyszer:

– No, Tihamér, meggyüttél!

Újvidék éppen lucskos volt, de meleg, és ezt az utóbbit akkor tapasztaltam először. Be is tértem gyorsan a legközelebbi csehóba egy pohár borra, mert az első örömet nem szabad veszni hagyni. Új csörte kezdődött a város és magam között.

Ilyenkor vesz rajtam erőt a közlés, a megszólalás kényszere, a ceruza, a füzet, a pohár elengedhetetlen kellékek, és nem is tárgyi viszonylatban. Néha jó összekeverni a bor fátyolát az utóbbi időben örökösen körülöttem lebegő köddel, amely elzár másoktól, de megrázkódtatássá erősít számomra minden szót, amely kinetikus energiája folytán átjut, áthatol rajta. Furcsa képződmény: védelemnek kevés, viszont elég sűrű és makacs ahhoz, hogy ne tudjak mozdulni tőle. Ami pedig belülről kifelé eljut, akár csak a papírig, az legtöbbször nélkülözi a gondolatok e mind kauzális, mind pedig időbeli rendezettségét, mint valami modernkedő regényben – lélekvesztőben evezek a koncentrálatlan agy nyugtalan felszínén, a hold képe összeviszsa ugrál a hullámokon, és ezer darabra törve cikázik a szemem előtt. Meg sem kísérelm utolérni a jobb híján igazságnak becézett fantomot, amely néha távoli fény a múltban, néha pedig bizonytalan ígéret a jövőben – már aszerint, kinek hogyan tetszik –, megelégszem kocsonyás kullogásaim fel-

idézésével, savanyítom az időt, mint az uborkát, későbbi használatra, hogy tudjam, merre jöttem, ha egyszer netalán valahova megérkezem.”

TBT a lejegyzett zagyvaságot olvasva már magára a délutánra is emlékezett. Átkozott esős tavasz volt, a búzamezők rizsföldekre emlékeztettek, és sok helyen el sem tudták vetni a kukoricát. Esett egész áprilisban, és csak május végére ígértek javulást, de alighanem abból sem lett semmi. Ment volna talpa alá gyűrni a várost, de csak a kocsmáig jutott el, ahol a sok ázott nagykabát és a gőzölgő sapkák miatt áporodott kutyaszag terjengett a nap minden szakában, tovább szaporítva az amúgy sem szívderítő allúziókat. A feljegyzések folytatódtak:

„Hétfévenként hűségesen hazautazom Tiszabácskunszentjásrévra. Ezt legfeljebb akkor nem teszem meg, ha péntekig annyira kikészülök, hogy a fásultságtól képtelen vagyok mozdulni, és naphosszat csak fekszem a heverőn, meg bámulok ki az ablakon. Ettől még inkább kikészülök.

A pénteki loholás az állomásra, a vég nélküli, sokszor meddő várakozás, a balkáni tülekedés a busz ajtaja felé, a flegma és mindenható jegykezelő, a leokádott padló, a nehezen nyíló sorompók, és másfél óras zötykölődés alig hetven kilométeren át – akár egy rafinált társasjáték elemeiként is felfoghatók. Tény, hogy a tömegek nagy beleéléssel űzik, természetesen velem együtt.

Mindezért rövidesen kárpótol a forró fürdő, a tiszta alsónemű és a hazai bor. A többi már nem ilyen egyértelmű. A fürdő és a bor, az igen.

– Azt nem mondtam, hogy nem szeretlek, de őt is szeretem, akár tetszik neked, akár nem. Nem fogom őt elhagyni a kedvedért, és elég volt, különben is nagyon elég volt az örökös lelkizésből, vagyis belőled.

– Jó, de akkor nem lehetsz hozzám rosszabb, mint hozzá.

– Hát nem érted? Nem izgat, ha te egy másik lánnyal vagy, nem izgat, ha rólad van szó, de nem tudnám elviselni, ha neki lenne még valakije.”

TBT bőre alatt bizsergett a szégyenérzet még így utólag is. Vesztett játszmában ennyire meghunyászkodni, így nyálaskodni! Pedig a java még hátravolt...

„– Azért, mert engem nem olyan könnyű elveszíteni! Különben is, túl sok időt kellene feláldoznod, eldobnod, semmivé tenned ahhoz, hogy eltűnhessek az életedből. Az ember nem szívesen dobálja szét az időt. Meg aztán van még egy külön kérésem: ne légy mindig olyan átkozottul magabiztos! Próbáld meg legalább néha elviselni egy-két gúnyos mosolyt, ahelyett hogy te gúnyolódnál.

– Kösz, egész halom életre szóló tanácsom van már tőled. Miért pont téged hallgassalak annyi ember közül? Mi a biztosítékom, hogy boldoggá tesznek a tanácsaid, amikor te magad boldogtalan vagy?

– Nem mondtam, hogy boldoggá tesznek, de...

– Olyanná váljak, mint te, akit előbb-utóbb mindenki faképnél hagy, legyek kiábrándult, méllázgató csodabogár?

– Nézd...

– Unlak. Egyszerű ember vagyok, tizennyolc éves, és egyszerű emberre van szükségem, aki tud élni, nevetni, szórakozni, nem pedig rád, akiből árad a langyos búbanat, és egyetlen ártatlan percet sem tudsz igazán élvezni az ostoba és bonyolult elveid miatt. Tudod, mit? Megmondom én, mi van: te saját magadnak sem imponálsz már, meg szeretnél változni, de nem tudod, hogyan, nincs hozzá erőd. Gyenge vagy, és kész.

– Hallgassunk egy kicsit.

– Szép az a lány?

– Mi? Ja, mondjuk. Sokkal vonzóbb az értelme, mint a külseje. De az előbb mondtad, hogy nem érdekel.

– Nem is. De szép?

A gesztenye haragoszöld leveleiről lassan peregnek le a vízcseppek. Az eső éppen elállt, de a neszezés folytatódik. A fekete, átázott föld a virágágyásokban gusza és vonzó – enni lehetne. Az utca igazi sártenger, át sem lehet jutni a túloldalra. Nem baj, a május úgyis ezen az oldalon készül az áruháza. A gesztenyefa még önérzetesen tartja virágait, mint nagy, fehér gyertyákat, de a nedves szirmok már nem ragaszkodnak a vázhoz, a zöld nyelekhez, elválnak, és rajokban hullanak a virágoskert jó földjére meg a járda sáros tégláira. Szanaszét hevernek a földi virágok között, azokat meg mintha pöttyös lepedőre ültették volna. A járdán pedig pöttyös csizmanyomok. Tetszetős lehetne a kép, de a szirmok hamar eláznak, szétmaszatolódnak a cipőtálpak alatt. A gesztenye javítani próbál a dolgon, fentről egyre érkeznek az újabb rajok, de a vízre ereszkedő szirmok csak rövid ideig lebegnek, majd üvegesen áttetszőek lesznek, megszürkülnek, eláznak egészen. A gesztenye felbőszülten szórja tündéri ezüstpénzeit, és lassan besötétedik. Elvesztette értelmét a fény, elvesztette a gesztenye, de a sár is, meg az előbb még csillogó, vizes tetők is. Már csupán a hang próbálkozik.

– Esik a hó.

A lány azonban nem figyel, észre sem veszi a gesztenyét – értelmét veszti a hang is.”

TB Tihamér egyedül üldögél a félhomályban, a kocsmában még a lámpát sem gyújtották fel. A nehézkes vasárnap délután megbénította idegeit, csak a lámpagyújtást várta, mert akkor már talán benéz valaki ismerős. A lányt a buszig kísérte, megy vissza, dolga van. Ha összejön a társaság, meg van mentve az est. Záróra után versenyfutás hazáig, mert az jót tesz a fejnek meg a gyomornak, és kisebb az esély, hogy éjszaka ki kelljen botorkálni okádás céljából. Reggel azért nem nagy öröm a buszozás, viszont jólesik az ásványvíz a kocsmában, ahová okvetlenül be kell térni kifizetni az előző

esti adósságot. A buszon pedig, ha az ember Temerinig nem lesz rosszul, akkor már rendszerint kibírja Újvidékig is.

TBT torkát szorongatja a csömör. Nincs unalmasabb a kényszerű bohémkodás komédiájánál. A torz, erőltetett jókedv, a rossz borral kicsikart mulathatnék mint módszeres és egyetlen pótcselekvés olyasféle undort váltott ki belőle, mintha fazékszám öntenék nyakába a zsiros, bűdös mosogatóvizet.

„Megyek én is inkább vasárnap.

Meggondolatlan cselekedet. A vasárnap délutánok száműzötteknek és nem magányos városlakóknak valók. A város Parlov bunyóját nézi, vagy süteményt majszol a fűtött lakások unalmában, vagy éppen mohón neki-esik a déli húsmaradéknak meg a meredt krumplipürének, különösen ha az ebéd utáni szundítást sikerült nemileg is feldúsítani. Hideg, rossz ízű fröccse mellett TBT már harmadszor sorolja fel magában összes létező és nem létező ismerőseit, mert rossz melodráma kezd hasonlítani a délután, az el nem maradható esővel, monszunos májusával. Egynél mégiscsak megállapodott:

„Alig mertem szólni hozzá, és kezemben felejtettem a megkezdett szendvicset, amikor a folyton vidám, sőt egyenesen lármás lány elmondta, hogy eddig szinte ki sem dugta az orrát otthonról, folyton tanult, jó esetben olvasott, iskola után mindig lelkiismeretesen hazasietett. Nyaralni még csak szüleivel volt, évente végzettszerűen eljön az a júliusi nap, amikor lázas kapkodásban, eltűzött izgalomban felkerekedik a család, és lekocsikázik a tengerre, amióta az eszét tudja, mindig ugyanarra a helyre, ugyanahhoz a házinénihez, ugyanarra a strandra, a megszokott görbe aleppói fenyő alá. Csak bámultam és tátogtam, mint a hal, amikor elmondta, hogy nemrég még kövér volt, hosszú, kócos haját, szemüveget viselt, és vele ijesztgették barátnői a fiúkat.”

TBT elázott noteszát szorongatta a telefonfülke előtt.

- Tudom, hogy az idő nem éppen sétára való, mégis kimozdulhatnánk.
- Rendben.

A tócsákat kerülgetve indult a Miletic-szobor felé. Nem jutott jobb eszébe, pedig ez lehet a legelcsépeltebb találkozóhely messze vidéken. Legalább fél-óra van még, Z. azt hitte, városszéli lakásáról hívja, ő pedig nem mondta, hogy ott ázik ötpercnnyire a szobortól. Nagyfiúsabb így: más a felállás, ha csak úgy lezseren, otthonról hívja, mintegy hirtelen támadt ötlettel – ha jön, jó, ha nem, le sem veszi a házikabátját, visszaül újságot olvasni. Aztán meghunyászkodó albérlői viselkedését is szégyellte volna: nem meri a csupafül háziasszony előtt a találkát megbeszélni, mert egyrészt úgy tudja, hogy otthon vár rá egy lány, másrészt pedig amúgy is mindenbe beleüti az orrát, és úgy érzi magát tőle, mint egy taknyos gyerek. Ennek fejében most várnia kell.

„Ostobán sokat beszélek magamról, amiért később valószínűleg szégyenkezni fogok. Feleslegesen fontoskodom a nagy igyekezetben, hogy megmutassam Z-nek, nem az vagyok, akit napról napra odabent lát, hogy valójában érdekes ember lennék a magam módján, csak nem érdekel az a hülyén megreformált és ettől kétszeresen elavult intézmény, ahol hétköznapjainkat együtt elviseljük. Őt viszont munkasikerei messze fölém helyezik, és meggondolásom szerint ez rossz alap egy nő számára. Ezzel szemben áhitattal hallgat, és későn veszem észre, hogy messze túllöttem a célon, egyáltalán mindenben elhibáztam a mértéket, mert a valós életet illetően messzemenően naivnak bizonyult, nem is zavarta a hencegésem, sőt az a túlságosan is sűrűre sikerült fátyol sem, amelyet a nagyobb hatás kedvéért, no meg a hézagos nyelvtudás miatt szőttem magam köré. Tetemes elméleti tudása a világ viselt dolgairól, sikerekhez szokott önérzete egészen cserbenhagyta, és szinte azonnal maga fölé helyezett. Ez először megnyugtatót, rövid ideig szórakoztatott, de aztán bizonyossá vált, hogy hülyét csináltam magamból.”

Zátonyra is futott a társalgás, TBT már azt is kezdte megbánni, hogy felhívta a lányt. Különbben is mit kezdhetne vele az esőben, nem lehet ebből semmi, csak kellemetlenebb lesz ezután előtte makogni, leégni, ahogyan elég sűrűn szokott. De csoda történik. Beülnek a cukrázdába (kocsmába nem akar), és TBT rohamosan csökkenő lelkesedése Z. iránt hirtelen magasba csap egy monológja folytán:

„Az alvás az egyetlen dolog, amit lehet és érdemes csinálni. Ha az utcán szédelegsz, ha ébren császksz a világban, mindenféle kellemetlen dolog történhet veled, veszélyek és meglepetések leselkednek rád, míg az ágyad védelmében, egészséges álomba süppedve mit sem kezdhet veled az unalmas és zajos világ. Figyelembe véve, hogy csaknem teljes bizonyossággal kizárhatjuk annak a lehetőségét, hogy harmadik emeleti ágyadat meteorittalálat érheti, és a földrengésektől is nyugodtan alhatsz a Pannon-medence ősi tábláján, a törésvonalaktól távol, megfontolandó ez a gondolat, én mondom neked.”

Másnap még mindig esik. Régen ez nem így volt, sőt talán még egyáltalán nem volt így, senki sem emlékszik, hogy látott volna ilyet. TBT közvetlen károsultnak érzi magát az előrelátható szőlőtermés miatt. Hosszú, száraz télre kell számítani jövőre, hosszú, száraz torokkal.

„Megint városok, ahol már jártál (és nem ez), romok, parkok, hidak meg új vagy ősfolyók, rongyos időcafatok, amelyeken részeid csüngenek, és végül meg kell fordulnod, hogy háttal sodródhass tovább, egészen a tenyér-ráncok végéig, ahol is bambán vagy fennkölt mosollyal hanyatt esel. Mit sem segít, hogy minderről tapasztalat híján még semmit sem tudsz.

(Attól még betörheted a fejed embertársaid lelkiismeretén.)

Az eső különben is csendesen kimossa belőled az élő anyagot, de lerakódik a füst és a korom, sejtjeid kalcium- és magnéziumvázakká válnak, mint ősi szivacsok mészfalai; állva maradsz a tér közepén, csendben bámulnak más, még mozgó kövületek. (Vigyázz a döntő mozdulatra, hogy ne érjen tetten az idő, mondjuk, vizezés közben, vagy torz vigyorral az arcodon, amikor páróz kutyákat látsz, mert értelmetlenül felül vannak már: sokalodtőlük ezt a fennkölt aktust, a már-már szimbolikus felhevülést, felesleges már újabb kutyákat gyártani. Pontosan – kevés a hely e barátságos nap alatt, nem csinálhatunk több kutyát és svábbogarat. Inkább fúziót – tüzet! fényt! –, amelyben eltűnnek a kormos városok, és nem lesz hova ragasztani tétova, fáradt darabjainkat.)

Am mindennél előbb dermednek az indulatok. Dermedten is kavargónak, néznek rád vastag üveg mögül, ülnek, mint a békák spirituszban, csak hogy neked kell brekegni helyettük.

Fogsz egy jól fejlett békát, befőttesüvegbe teszed, majd étterrel átitatott vattacsomót dobsz utána, és lezárod. Amikor elernyed, kifordítod az asztalra, hasán csipesszel felemeled a laza bőrt, éles ollóval vágod, eltávolítod a mellkasról. Most az izmok kövekeznek: átvágod azokat is a mellcsontokkal együtt, s egy véres, négyszögletű cafat kiemelése után máris előttem vergődik a szív. A munkát a szívburok felnyitásával és a szívnek ugyanebből való kibújtásával folytatod. Most már tisztán látod és megszámozhatsz a ritmusos összehúzódásokat és a rövid elernyedéseket. A szívet most leöntöd, először forró, majd jeges vízzel, és ismét gondosan számolod, hányat ver percenként. Csipesszel áthúzol egy szál cérnát az artéria alatt, a jobb pitvarba torkolló vénás öböl köré óvatosan csomót fűzöl, de még nem húzod szorosra, megkeresed a bal pitvart is, ahová a tüdővénák szállítják az artériás vért. A jobb pitvarba a nagy vérkör vénái futnak össze, de a két pitvar közösen nyílik az egyetlen kamrába, amely osztatlan ugyan, de vastag falában mély öblök, kripták vannak, amelyekben nagyrészt szeparálódik a beömlő vér. Jobb felében főleg vénás, bal felében artériás, közepén kevert vér van. Ez a háromféle vér sajátos elosztással, meghatározott sorrendben kerül a szív környéki ereken át a nagy és kis vérkörbe. Csakhogy most már nem kerül sehová, mert egy mozdulattal szorosra húzod a cérnát a vénás öböl körül, és a szív leáll. Egy másik csomóval a pitvarok és a kamra között újra munkába állítod öt-hat ütem erejéig, de az önálló ingerképző központok kimerülnek – a szív halott.

A békát lábánál fogva bedobod a szemeteskannába, lemosod az asztalt, és készülsz az irodalomórára.”

Jobb lenne hallgatni? Minden bizonnyal. Csakhogy a megnyugváshoz nem elég a hallgatás, s céltalan, mélyen értelmetlen esték kényszerítik TB

Tihamért újra és újra a papír elé, fel muszáj ütnie a füzetet, és folytatnia az írást ott, ahol tegnap abbahagyta. Ha ma este néhány frappáns mondattal sikerülne színvallásra kényszeríteni a céltalanságot, ha végérvényesen formába önthetné kételyei televényét, akkor talán abbahagyhatná a kényszerű naplóírást, és nyugodt lélekkel kiléphetne az ablakon. Ez az állapot talán egybeesne azzal a ritka pillanattal, amikor egy magafajta suhanc minden gyarlósága ellenére elfogultság nélkül néz tükörbe, tehát tisztában van saját használhatóságával vagy éppen használhatatlanságával. Nem túl vidám pillanat, nem túl vidám egybeesés. Persze az is lehet, hogy ilyenkor holmi rejtett elv lép érvénybe, olyasmi, mint Heisenbergé, ami megakadályozza a szélsőséges állapotok időbeni vagy térbeli találkozását.

„(Egy elérhetőnek tűnő szint: Ha már nem én fedeztem fel Kolumbusz tojását, legalább nem téveszttem össze más madarak tojásával!)”

Újabb kétórás séta a Duna-parton ismét meggyőzi a szellem röghözkötöttségéről. Egy ilyen tavaszban nem lehet a megszokott módon új életet kezdeni. Még az alvásról folyó beszélgetés sem esik jól, azt is inkább csinálni kellene. TBT különösebben mély megfontolások nélkül megállapította, hogy ha más nem, 10 °C hőmérsékletemelkedés okvetlenül hiányzik ebből a világból ahhoz, hogy tökéletes legyen.

„Nem tudom, vég nélküli kamaszkorom majdan (mégis) esedékes elmúltával le tudom-e gyúrni a percnyi kínlódásokat, amelyek magukból a percekből erednek, miattuk – mulékonyságuk miatt – tarolnak bennem. Segít-e majd rajtam az idő, amely ezt a pohár sört is itt, előttem könyörtelenül és visszavonhatatlanul múlttá változtatja? (És tényleg van ebben valami szomorú, mert nincs pénzem újat rendelni.)”

TBT hangokat hall abból az időből, amikor még ezen a tájon virágoztak a cseresznyefák, és haragoszölden virítottak a lojalitás csanalasai. Aki kapart, annak jutott, és minden új ház teteje legalább egy arasznyival magasabbra épült a szomszédénál. Egyesek már unokáik számára gűzülték össze a házravalót, és legkésőbb ötvenévesen az első szívszélhűdést. Jutott a darvadozásra a határon innen és túl, jutott a lenézésre, a felfuvalkodottságra. Régi szép idők. Értéke csak a pénznek volt, és nem kellett semmi egyébbel bíbelődni. A művészkedők csak magukra vethettek, ha gyarapodás helyett hülyeségekre fecsérelték idejüket. Egyébként még a fecsérelemből is szépen el lehetett darvadozni. Ha pedig valakit bekísértek a ballonkabátosok, nem kellett gondolkodni, jogos-e a vád, s hogy kinek van igaza. A cseresznyefák alatt felháborodva fogadtak volna mindenféle híresztelést koncepciók perekről, boszorkányüldözésekről. (Ha már bevitték, biztosan bűnös is volt, s különben is ki törődik vele!)

TBT hangokat hall a világnak azon kis szegletéből, amellyel egyedül törődik abban az időben:

„– Hagyj most álmodozni.

(Választhatsz kedvenc álmaid közül, Te, aki motorkerékpárt szeretnél venni, hogy átszáguldj vele az új hídon, majd vissza a régin – nemsokára lesz egy harmadik is; aki velem együtt összefagy a Duna-parton, és később meteoritok nélkül bújsz ágyba – egyedül; azt kéred tőlem, amit egyes-egyedül tehetsz, amitől meg sem szabadulhatsz egyhamar.)

– Gyerünk közelebb a mi kedves, romantikus Dunánkhoz!

Fékek csikorognak, valaki szitkozódik, de megússzuk. A Duna koromfekete, így kivételesen tiszta. Elszántan romantikus, legalább annyira nincs más választása, mint nekünk. A híd fényei is ehhez illően ugrálnak a felszínen, a város is megfelelően zúg, zakatol, de ki mer magából rútul kifordulni, és efféle mondani:

– Szép.

Esetleg körbepillantva, csendben és magadban, de te se figyelj oda, Z.

Az a hajó ott hónapok óta vesztegel a híd előtt. Hónapok óta – nem csekélység – de egyszer majd szépen lepad a víz, és átbújhat az ív alatt. Akkor pedig mi lesz szegény matrózokkal? A nagy hajó felpöfög a folyón, és Újvidék fényei csak a kanyarig kacsingatnak utána, aztán marad még esetleg néhány levél, otthoni jelenetek, kocsmázás és egy valamikori rossz viszontlátás. A matróz kurvák élete sem habostorta.

– Hagyj álmodozni.

(Ne félj, nem törlek ketté, ha már tévedésből eddig egyenes derékkal jártál, és mindig csak azt láttad – irigylendő tisztasággal –, amit valaki megmutatott.)

Nem bánom, Z., elviszlek akár Isztambulba is, de kikötéseim vannak. Te fejetlenül át akarsz evezni a Boszporuszon, pedig az innenső parton is rengeteg dolgunk van még. Először is tiszteletet kell adnunk ottani, aszfalton hagyott perceimnek, másodszor meg kell néznünk a veszettül imbolygó, halsütőcsónakokat. Ez az utóbbi különösen fontos. Pár órát okvetlenül ott kell ácsorognunk a mólón, s figyelni, hogyan csúszkálnak a félig sült hal-szeletek a tepsiben, mintha egyenesen a csapkodó hullámokon sercegnének. A csónakban hol az orrán, hol pedig hátulról fröccsen be a víz, a gazda viszont zavartalan nyugalommal korcsolyázik benne, a serpenyő ott kalimpál a kezében, közben a gázpalackot is fogja, kiszolgál, csomagol, fizettet, s bármeddig bámulod, hajszál híján bár, de sohasem esik a vízbe. Sült halakkal már előfordult, mert az ügyetlen turisták nem tudják ellesni a kellő pillanatot, amikor a kinyújtott, barna kéz egy magasságba kerül velük, s gyorsan el kell kapni tőle a forró makrélát, s odaadni az érte járó aprópénzt. Rövid pillanat, mert a csónak alól egyszerre kiszökik a tenger, s nagy csattanással eltűnik, kétméternyi mélyből bukkan fel újra, egy másik sült hallal, ha kell. Hull az áru, hull a pénz a tengerbe, de a szeles nap ön-

magában még nem elég nyomós ok az otthon maradásra, valaki elfoglalná a helyet, valaki más keresné meg azt a néhány lírát.

Nem hajókázik át a szoroson meggondolatlanul. Még akkor sem, ha kivételesen csendes lesz a tenger, nem úgy, mint a mi Dunánk mostanában. Inkább betérünk egy hűvös pincébe, ahol a bajszos tulaj előszörre csak nevet, de másodszorra már tényleg örül, s ha néhány napig húséges maradsz, kérdezetlenül eléd penderül az ajtóban az aranyszínű korsókkal. Az pedig nem csekélység a forró utcák után. Persze ha nem figyelsz, álmold csak magad.”

Izgága napok jönnek, először úgy tűnik, jók, de könnyen kifordulnak, és TBT csak bámul utánuk. Sok sört meg kell inni ahhoz, hogy megértse őket, de olykor még ez sem elég, és végképp érthetetlenek, megmagyarázhatatlank maradnak, nyomják a tarkóját, amíg újabbak által félre nem tolatnak.

Például miért kellett már megint esőben ácsorognia, amikor ez a nap másféle estét ígért, Dunát, sört és utazásokat a régi híd árnyékából?

„Utálatos ez az esernyő, amit hurcolnom kell, körülbelül ennyi minden mondanivalóm. A többi már unalmas kávéházak dolga, no és a megszokásé. A telefon sem segíthet, az efféle készülékek csak holnap estefelé válnak használhatókká. Csak tudnám, miért kiabált olyan bőszen a buszsofőr: siessünk, mert élni kell, dolgozni kell! Ha rájövök, táblát akasztok a Miletić-szobor nyakába a magyarázattal. Mások számára sem lehet érdektelen.

– Elég, én a másik városból azt üzenem, elegem van belőled, és ez azt jelenti a többségnek is.

Meghajlok a többség akarata előtt, fizetek, és máris kotródok az esőre. Neked meg ott, abban a másik városban azt mondom, jobb, ha hallgatsz, mert el akarlak felejteni. (Mit kezdesz te nálad felejtett nyavalygásaimmal? Éveket nyeltél el belőlem, és elvitted oda, a te városodba. Nem tehetek róla, ha egyszer séta közben belegabalyodsz valamelyik utcában a földön tekerő fonalakba. Megtörténhet, hogy a kusza fonalak feldühítenek, lépni sem tudsz már tőlük, és sziszegve, kínnal-keservvel téped őket, kiszabadulsz, de hirtelen egyedül maradsz egy ismeretlen utcán, amelyet számtalanszor bejártál már, és amelyről azt hitted, közöd is van hozzá. Aztán többé nem lehetsz utas, aki épkezláb gondolatokkal utazol el vagy vissza, és pontosan tudod, mi fűz a terekhez, parkokhoz, és aki határozottan lépkedsz, holtbiztosan jó vagy éppen gyarló célod felé. Nem lehetsz többé az, aki odaér az ajtó elé (ahogyan minden ajtóval végződik), és az ajtó, az ajtók kinyílnak, mögöttük pedig pontosan előrelátott hatást vált ki érkezésed. Ezentúl csak olyan utas lehetsz, aki nem nyughat, vonatról vonatra száll, de egyetlen kilincse sem teheti rá elgyötört kezét.”

TBT órák óta áll már az érkezési oldalon. Minden érkező busz tábláját leolvassa, néha ONNAN is jönnek. Ilyenkor közelebb húzódik, és lesi a

leszállók arcát. Magát sem győzte meg igazán, hogy vár valakit, hogy várhat, csak azért, mert egyszer már előfordult, hogy éppen ide és éppen így egyszer már megérkezett. Mégsem tudja egészen feladni az elenyésző lehetőséget, hogy százezrenyi ember közül felkerekedjen, és elinduljon erre az állomásra, ahol semmi keresnivalója nincs, sőt az időpont önmagában is lehetetlen.

„Haza kellene menni.”

A tavasz végre kilopta magát a halványszürke napok kerítései mögül, és gondosan szétmajzolta, zöldre fröcskölte előbb kihívó tarkára díszített nyomait. Rendkívüli júniusi este volt. TBT-hez az ablakon keresztül hónapokon át nélkülözött, szinte már ismeretlen szagok és hangok hatoltak be, és bizonytalansággal töltötték ki a szobát.

„Nagy (avagy végtelen) mocsarak gőzölögnek a felkelő nap mindig valamit ígérő fényében. A poshadt vizekből néha kivetik magukat a lapátnyi, csillogó oldalú pontyok, a nád tövében bajuszos, fekete harcsák lapulnak. A vízimadarak céltalan lapátolása a bizonytalanság újabb kvantumait gerjeszti a nád és sás között. A zombékok imbolyognak a reggeli szél verte hullámokon, az úszó szigetek elindulnak hangtalan vándorlásaikra, mint borzalmakkal és csontvázakkal gazdagon megrakott kísértethajók.

A mocsár ezernyi csapdája megbízhatóan legyőzhető egy kátrányszagú ladikkal, amelyet hólapáttal és vízhólyagos tenyérral hajtanak a nád zegzugos vízi útjain. A kenozoókium jól ismert és végeredményben veszélytelen lápvilága azonban a másodperc tört része alatt fordul át a távoli triász burjánzó rengetegeibe. A fél eget belángoló nap átkával a fejem felett török magamnak utat a metános párában. Óriási iguának pocskolnak a felzavart, vörös vízben. A nap dobol a koponyámon, hőszabályozó rendszerem tehetetlenül küzd a fojtogató, nedves pokollal, az izzadság épp legördülő csíkjai párává változnak a bőrömen. Nem tudom, hogyan hoztam át a csónakot az éveken, melyeket milliós számjeggyel jelöltem a hátam mögött, s csak sejtelmem lehet magamról is, a földtörténeti középkor roppant biomasszája valószerűtlen részeként. Tisztelettel nézek a fejem felett elsikló pterosaurusszerű lény után, mint olyan ígéretre, amely csalhatatlanul beválik. Atyámként üdvözölhetem hát bármely roppant apatosaurust, vagy még inkább valamely apró, dögevő kis szörnyeteget, amely éppen fiait szoptatja, és röhög a markába, mert titkon előrelátja az elkövetkező évmilliók dicső felemelkedését.

Csónakom lassan veszíti valószerűségét, roppant úr támad alattam, mert tudatomba hasít a képtelen időbeli távolság, amely fajtársaimtól vagy csak a főemlősöktől elválaszt. Egyetlen szál ismerős fű sem nyújt megnyugtató védelmet a félelmetes magány ellen, amely hirtelen a csontomig hatol. Én vagyok, mégis én vagyok ez az anyag, ez az élet, mint ahogyan a parányi

szedertest is én voltam a duzzadó méhben, amelynek itt, a mocsarakban még tökéletlen ötletei is alig éledeznek. Ugyanaz az erő hajt bennünket a rusnya sárkánygyíkkal, mindkettőnk mögött talán csak egyetlen furcsa fehérjecsöpp áll, amely valami okból falni kezdte maga körül az anyagot, és létrehozott minket, meg még seregnyi furcsa dolgot, míg lassan tudatára ébredt önmagának. Egy élet létezik, az övé, a különös fehérjemaszaté, amely megfertőzte ezt a bolygót, behálózta, elnyálkásította, amíg nem sikerül valahogy csírátlanítani, mint egy használt fecskendő.”

TB Tihamér fáradtan tette le a tollat. Elégedetlenül futotta végig a sorokat, s megint megfordult a fejében, hogy lemegy, és a kukába dobja az egész füzetet. Aztán meggondolta magát, mert csupán néhány lap maradt még üresen, s azok még nem hagyták nyugton. Lapozott hát, s folytatta valamely másik gondolat csücskén:

„Meg kell értenek, hiszen kevésbé bonyolultnak tűnsz, mint a kuszált hétfő reggelek.

Valahol itt vagy, figyelsz rám, mint a gondos tavaszi éj a lehülő földre. Ugyanazok a dimenziók vesznek körül bennünket, és az idő ugyanazt a játkot játssza velünk. Kivétel csak a hegyek és az istenek.”

TBT most már utálkozva dobta félre a füzetet. Miért válik minden gondolat, agyának minden rezdülése szájalmas szemétté tolla alatt? Csak azért is megtölti az utolsó lapot!

„Új fejezetet kellene nyitnom ebben az érzelmes szemeteskannában, mert az első oldalak egyszer már körülfutották a napot. Semmire sem haladtam egy év alatt, és legkevesebb hasznom éppen ebből a telefirkált, ostoba füzetből volt, s minden bizonnyal használhatatlan marad a jövőben is.

Semmi sem változott. Nem lettem gazdagabb, pedig zuhogtak körülöttem a történések. Ismét ott tartok, hogy november van, és jönnek a fagyok, meg a velük járó, szikrázó, sárga éjszakák, amiket gyűlölök, amióta az eszemet tudom. Nagyra nőtt bennem a kishitűség, a kényszereknek látszólag kevesebbet engedek, és felgyorsult körülöttem minden mozgás, de ez mit sem változtat a magányon, ami rám csimpaszkodik, amint halkul a kárpátot hazudó zajongás.

Nem jobb, hogy egy év alatt kemény burkot szőtt körém a bizonytalanság. Még kevesebbet hiszek az embereknek, de többet beszélek velük, mint korábban, néhányukról beláttam, hogy számomra elvesztek, mégsem szűnnek meg várni rájuk. Megint lekopott valamennyi álmaimból, és körülbelül ugyanannyi rakodott megalapozatlan vágyaimra. (Az illúziók persze nevetségesek, és sokat nevetek rajtuk, de szabadulni tőlük nem tudok.) Sodródok, és megpróbálok tiszességes maradni, de időnként elborzadok, hogy mennyi szemét gyűlik össze így egy pislogó ember körül.

Talán minden csak azért van, mert erősebb volt nálam a város, kemé-

nyebb a burka, mint az én öklöm, vagy nem döngettem elég elszántan. Megszenvedtem a bejutást, és mégis kívül maradtam. A megvalósulás helyett ábrándoztam tehát a nőkről, puhán megnyíló városokról, jó borról, könnyed szavakról. Az önemésztő, torokszorongató esték pólyálták aszott múmiává utolsókat vonagló kamaszkorom.”

TB Tihamér tanácstalanul forgatta az utolsó sorig teleírt füzetet. Most sem tudta nyugodt lélekkel kidobni.

(Folytatjuk)

PUTTÓK, szénrajz

VATERLAND

KALAPIS RÓKUS

A postás képeslapot hozott aznap. Rajta a sidneyi operaház fényképe, talán azért is, hogy ne kelljen sokáig találgatni, ki küldte. Hermann egyre több ilyen képeslapot kap kézhez az utóbbi időben. Remek az élet – írják –, pénz elegendő, angolpázsit, medence, kocsi kettő, a gyerek most indul iskolába – gyere ki te is.

Észre sem vette, mikor lelke könnyedén kilibbent az orrán, és egy vékony ezüstszálon tartva kapcsolatát a testtel, elsietett falon-üvegen át, hogy látéleletet tartson a világ sík darabkája, a szülőföld felett. Mikor kijutott a városból, egy dombra ereszkedett, mely állítólag török kincset rejtett, mint a hiedelem szerint minden halom a nagy síkságon. A részeges temetőcsősz éjszakai kalandozásai során lidércfényt látott lobogni tetején, és hallani vélte a veszendő lelkek sóhajtását, amit később esküvel is hajlandó volt alátámasztani a kocsmában két féldeci között.

A domb oldalában akácok bólogattak, s meglehet, hogy mondani is akartak valamit, de a lélek nem törődött velük. Jobban szerette a tölgyeket, fenyveseket, ilyen az élet, manapság már a lélek sem ideális. A távolban ugattak a kuttyák, a szél pedig esti harangszót hurcolt magával a tömzsi, pléhtetős templomtoronyból. Lerakta terhét a lélek lába elé, majd virgoncan port ragadott fel a földek közt kígyózó földes útról, mire a lélek köhögni kezdett, és továbbállt. Jöcskán besötétedett már, odafent a magasban semmi sem mozdult, még denevér sem cikázott a szunnyadó mezők páráit hordozó levegőben.

A falu ugyanolyan volt, mint a többi, hosszan elnyúlva az országút két oldalán, középen templom, iskola, két kocsmá, bolt. Mozdulatlan és csendes, jelentéktelen. Ha elnyelné a föld, talán senki sem venné észre, ami nem újdonság. Akár az egész kisdud Vaterlandot is elnyelhetné a földanya, az sem keltene túl nagy feltűnést. Esetleg éhen halna valaki egy kicsit, s közben sajnálná a nagy darab zsíros termőföldet, melyen olyan szépen termett a tök.

A lélek ötletszerűen leereszkedett az egyik udvarra – kisebbfajta repülőternek is megtette volna, faluhelyen ismeretlen a helyszűke –, elhessegette az acsarkodó ebet, és a szárnyasok ürülékét kerülgetve eljutott a téglával kirakott utacskára, mely levezetett egészen a kert kezdetét jelző, dróthálóból és néhány lécből összetákolt kapuig. A disznóólat még a sötétben sem kellett keresni, helyzetét mindennél pontosabban meghatározta tömény bűze, térben és időben egyaránt. A lélek a bűzhullámokkal ellentétes irányba indult el – már természetéből következően is –, amerre az utcára nyíló kaput sejtette. Nyugodt ballagásában pálinkaillat akasztotta meg, aminek nem képes ellenállni egyetlen bácskai lélek sem. Miután belépett a hanyagul házhoz ragasztott helyiségbe, az menten kivilágosodott, és a lélek a saját anyagtalan testéből áradó fényben jól körülnézhetett.

A határozottan érett ringlópálinkára utaló illat a sarokban álló, két testes demizson előtt felcsillanó vagy négytenyérnyi tócsából áradt, ami váratlan vendégekre engedett következtetni. Siethetett a gazda, túltöltötte az üveget, vagy megcsúszott kezében a tölcsér. A lélek őszintén sajnálta, hogy nem hozta magával a testet, mely nemcsak lakásnak volt meglehetősen kényelmes, hanem pálinkatárolásra is kiválóan megfelelt. Ám aztán csak sóhajtott egyet, mert eszébe jutott, hogy amilyen ostoba, úgysem mert volna idáig elmerészkedni a kutya miatt.

Tekintetével végigkutatatta a helyiséget: ócska asztal, három vén hokedli, tompán fénylő pálinkafőző kazán, csövén a pókok nyári lakával, és a falon fészület, ki tudja, hogyan, ki tudja, honnan, ki tudja, miért. A Megváltó egykor fehér gipsztestét igencsak befogta már a por, a korom, mintha egy korhely, mosdatlan Jézust feszítettek volna meg, ami nem is volna meglepő: csupa esendő Megváltó termett ezen a tájon, borotvátlan, sötét gyöngyszemek, széjjelszóródva a porban, sárban, elkeveredve a korpa között. A lélek átdugta fejét a falon, majd sarkon fordult. Nem érdekelte az éléskamra.

A konyhában nagy volt a világosság, három férfi ült az asztalnál, beszélgettek, poharaztak. Hátuk mögött, az ágyon a ház asszonya sült szalonnát evett, és nézte a televíziót. Eszegetésében volt valami áhítatos, minden mozdulatában ott lappangott az étel alázatos tisztelete, melyből századokig – a sors fintoraként – oly kevés volt a bőven termő síkságon. Úgy ette az egyszerű eledelt, mint ahogyan az öregasszonyok imádkoznak téli éjszakákon, behúzódva a kék csikos dunna alá, csendesen és gondosan, nehogy az úristen elszalassza egyetlen szavukat is. Az eresz alatt halkán fészkelődtek álmukban a verebek, senki sem hallotta meg, mikor a lélek könnyed füttyenéssel ismét a levegőbe emelkedett. Az országút vonalát követve repült, ami nem volt butaság, mert az utak a Vaterlandban is vezetnek valahová.

A kisváros előtt, tisztán látszottak már fényei, felbukkant a néhai bárók

vadászcastélya, MOTEL-MOTEL-MOTEL, hirdette veszteglőjén a kivilágított felirat. Tulajdonképpen nem sok változott, most is mulatozás, gáláns kalandok színhelye a vadászlak, csupán az a különbség, hogy a mostani kiskirályok közül igen kevésnek volt gyermekszobája. A lélek kissé lejjebb ereszkedett, szemügyre vette a fekete Mercedeseket, és tovaszállt a városka központja felé.

A fótér nem volt csúnya, századvégi épületei, a nagyra nőtt platánok Európát hazudtak, köcsögkalaposat, fiákereset, talán-sosem-voltat. A lélek az alumíniumbádogból összetákoltt trafik mögött landolt, mert mindenáron el akarta kerülni a feltűnést, s a Vaterlandban sohasem tudhatja az ember. „Peches ember, peches asszony ne menjen a jégre táncolni, mert beszakad alatta” – dűnnyögte magában a lélek a Mama kedvenc mondását, majd kilesett a trafik mögül, hogy nincs-e a közelben valamilyen vajákos ember, aki megláthatná. Mivel senki olyant sem látott, akinek közönséges halandó számára láthatatlan ezüstpára szállongana a füléből, bátran kilépett fedezékéből. Mikor meggyőződött róla, hogy nincs mit látnia a neonlámpák fényében, elégedetten bólintott. A kisvárosok jellemzője, hogy nem történik bennük semmi, és ez alól a Vaterland sem lehet kivétel. Annál is inkább, mert a Vaterlandban sem történik semmi. Talán azért, mert csak kisvárosok vannak benne, de az is megtörténhet, hogy azért vannak benne kizárólag kisvárosok, mert nem történik semmi. Ki tudja? Azok szerint, akik járatlanok a világ misztériumaiban, itt minden világos, mert semmiből csak semmi lehet, ám a bölcsebbje csak mosolyog az ilyen gyermeteg elképzelések hallatán. Mert minden nagy dolog a semmiből pattant elő, vagy akképpen, hogy az ember addig gyúrta-dagasztotta, amíg valami nem lett belőle, vagy pedig úgy, hogy a rengeteg semmi saját súlya alatt összesűrűsödött, összeállt, mint a tészta, és a legváratlanabb dolgokat produkálta. Ugyanez megfigyelhető az emberi butaság esetében is.

A lélek magába roskadva bandukolt a keskeny járdán, s teljesen megfedkezve a külvilágról, átkelt néhány veszteglő járművön és egy sarokházon. Nem találta helyét a világban, és nagyon egyedül érezte magát, magányosnak az éjszakában. Búskomorságának egy megkínzott szaxofon vetett véget, amint a Sneider Fáni vidám melódiáját ismételtette kemény elszánással, s nemkülönben azok az elnyújtott kurjantások, mik egy igénytlen épületből hangzottak ki az utcára. A bolygó lélek szemközt találta magát a Pacsirtával, a kisváros egyedüli nevezetességével, a Vaterland-szerte ismert kocsmával, ahol már egészen híres emberek is berúgtak, élvezve a helybeliek határtalan vendégszeretetét. A szaxofont egy valószínűtlenül hosszú orrú emberke fújta, egészen belevörösödve az erőlködésbe, nehogy a brémai muzsikusokra emlékeztető társulat tagjai közül bárki is kifejezésre juthasson mellette. A harmonikás – egészen pontosan: hermonikás – pocakján kisdédként nyugodott hangszere, a nagydarab, kövér ember álmodozó arc-

kifejezéssel játszott rajta, ki tudja, mit, arcáról patakozott az izzadság, és időnként átszellemülten nagyot húzott a keze ügyében álló literesből, semmibe véve a dobos szemrehányó pillantásait. Ennek mindkét kezére szüksége volt, ami miatt igencsak el lehetett keseredve, legalábbis arkifejezése erre engedett következtetni. Nem lett volna semmilyen csoda, ha minden átmenet nélkül sutba vágta volna az ütőket, s ráborulva készletére, sírva fakad.

Az egyedüli, aki élvezni látszott a produkciót, az a primás volt, vastag, húsos ajka szélesen mosolygott a rengő csípőjű, visongó menyecskékre, miközben férfias eréllyel kezelte a vonót, körülbelül egy lóerőt fejtve ki működése közben. A művész úr polgári foglalkozását illetően a léleknek precíz elképzelése volt, sehogyan sem bírt szabadulni a gondolattól, hogy egy néhai hentesmester csodálatos pályafutásának lehetett szemtanúja.

Am a léleknek nem adatott meg, hogy alaposabban felmérje a helyzetet, mert odahaza, a Vaterland egyetlen komoly városában nyugtalankodni kezdett a magára hagyott test, páni rettegés kerítette hatalmába, minek következtében megindult belsejében a láthatatlan csörlő, s szélesebesen gombolyítva fel a lélek ezüst köldökksinóriját, parancsolóan elrántotta a nevezetes kocsmából, mint egy halat.

Mindez olyan gyorsan játszódott le, hogy hosszú, fényes csíkokká mosódtak el a csillagok fényei, a lélek suhanó röpte pedig inkább zuhanásra hasonlított, mintsem szabad szárnyalásra. Valamilyen baj történhetett az idő folyásával is, mert a lélek hirtelen emlékezni kezdett, gátlástalanul törték fel benne az emlékképek.

Ott ült megint kisfiúként a napsütötte udvaron a Nagymami mellett, a zöldre festett, parányi sámli, figyelte a mind hosszabbra nyúló krumplihéj kanyargó szalagját, és hallgatta öreganyja csendes szavát. „Tudod, kisfiam, akkora eső volt, hogy a kiskacsák guggolva úsztak az ég alatt...”

Felelevenedett a falverés képe, ismét látta öregapját, ahogyan a kukoricamorzsolás titkait magyarázza, érezni vélte a zsírban sült csörege illatát, az eper savanykás, édes ízét, s tudta, hogy a kemencében vonyóval tolják odébb az asszonyok a parazsat. A petróleumlámpát nem szabad túlzottan felcsavarni, mert elreped a cylinder, a ló nem iszik piszkos vödörből, a kacsa a legmohóbb állat a világon, még az izzó vasat is képes bekapni, mint ez egyik évben történt a kovácsnál, dinnyét lopni pedig meztelenül kell, mert így nem ismeri fel az embert a csósz a ruhájáról.

Hermann észrevétlenül összerázkódott, amikor a lelke visszatért vándorútjától. Értetlenül bámult a sötét szobában – elaludt volna, hogy ennyire besötétedett? –, majd felkattintotta a villanyt, és elrakta a sidneyi levelezőlapot egy kekszesdobozba, a többi közé.

Valakinek maradnia kell, hogy legyen nekik hová hazatérni, ha belefáradnak a nagyvilágba.

MŰFORDÍTÓI MŰHELY

JUNG KÁROLY MŰFORDÍTÁSAI

A KÉT JAKSICS HITVES PRÓBÁJA

Borban mulat a két Jaksics fivér,
Jaksics Mitár meg fivére, Bogdán,
És amikor már eleget ittak,
Jaksics Bogdán így szóla Mitárhoz:
„Jaksics Mitár, én kedves fivérem,
Míg mi ketten együtt mulatoztunk,
Kastélyinkkal jó anyánk törődött,
Messze földön fényes hírük járta,
Gyakran jöttek vendégek mihozzánk,
Jöttek bizony a szerémi vajdák,
István király jómaga is gyakran;
De mióta, testvér, elbúcsúztunk,
S udvarinkat hitvesinkre bíztuk,
Kastélyinknak fénye elsötétült,
A vendégek, testvér, elmaradtak,
Nem jönnek már a szerémi vajdák,
S jómaga se, a szerb király, István;
Miért van ez így, istenemre kérdem!”
Jaksics Mitár így szóla Bogdánhoz:
„Jaksics Bogdán, én kedves fivérem,
Hú hitvesed tán az oka annak,
Vukoszava, istenemre mondom!”
Bogdán lelke kínok kínját élte,
És Mitárnak halkán odaszóla:
„Jaksics Mitár, és kedves fivérem,
Menjünk, testvér, hitvesink próbálni,

Majd meglátjuk, ki lőn oka ennek,
Kettejük közt rosszban ki az első.”
Amit szóltak, meg is cselekedték,
Odaértek Bogdán kastélyához,
Hitveséhez Bogdán nyomban indult,
Mitár elbújt ablaknak megette,
Hogy jól hallja, ketten amit szólnak.
Jaksics Bogdán szóla hitveséhez:
„Vukoszava, hűséges hitvesem,
Szavam lenne hozzád egyet szólni,
De nem tudom, hallni vón-e kedved!”
Hű hitvese halkán szóla hozzá:
„Jaksics Bogdán, édes uram nékem,
Szóljál, lelkem, mihez kedved vagyon,
Elrontani kedved sose szántam,
Sose szántam, most sem is akarnám.”
Jaksics Bogdán szóla hitveséhez:
„Vukoszava, hitvesek virága,
Fia nőszül budai királynak,
Mitár testvért menyegzőre hívja,
Mitár lovat s fegyvert kér éntőlem,
Azonkívül számos török gúnyát,
De még kéri a veretes nyerget,
Hát adjam-é, kedves lelkem, néki?”
Hű hitvese válaszola halkán:
„Adjad néki, Jaksics Bogdán, lelkem,
A fivérnek, fegyvert és paripát,
Adjál neki számos török gúnyát,
Azonfölül a veretes nyerget;
Tőlem kapja nyeregtakaródat,
Neked szóttem öreg nagyanyádnál,
De neked is nem szoltam felőle,
Mert még eddig be nem végezhettem,
Most varrtam ki posztaját arannyal;
S nékiadom nyakamról kalárist,
Az egyiket számos aranypénzből,
A másikat csupa igazgyűngyből,
Belefonom lova sörényébe,
Hadd emelje a királyi pompát.”
Mitár hallja ablaknak megette,
Ahogy szóla szép sógorasszonya,

Könnye csorran gyönyörűségében,
Aztán mentek az ő kastélyához.
Bogdán hallgat ablaknak megette,
Mi lesz Mitár nejének mondandó;
Hitveséhez Mitár nyomban indul,
S így szóla hozzá szerelemben:
„Ó, Milica, nekem hitvestársam,
Szavam lenne hozzád egyet szólnom,
De nem tudom, vón-e kedved hallni!”
Hú hitvese halkán szóla hozzá:
„Szóljál, lelkem, mihez kedved vagyon.”
Jaksics Mitár szóla hitveséhez:
„Ó, Milica, nekem hitvestársam,
Fia nősül budai királynak,
Bogdán testvért hívja menyegzőre;
Bogdán lovat s fegyvert kér éntőlem,
Azonkívül számos török gúnyát,
De még kéri a veretes nyeret;
Hát adjam-é, lelkem, hitvestársam?”
Am így szóla rá Milica asszony:
„Honnan lovat? Ordasok széttépték!
Honnan fegyvert? Török elorozta!
Honnan gúnyát? Nyoma sincsen néki!”
Ahogy Mitár mindezt meghallotta,
Fejér nyakát kapta asszonyának,
Ahogy könnyen torkát szorította,
Két szemei gödrükből kibuktak;
Odaugrott Jaksics Bogdán menten,
Kezét fogta jó Jaksics Mitárnak;
„Ne tedd, Mitár, hogyha istent ismersz!
Nézzed inkább sólyomfiacskáid:
Te magadnak hübb hitvest találhatsz,
Fiaidnak anyát bizony mégse;
Ne vérezd be jobb kezéd hiába,
Mi meg immár egymástól elválunk!”

JANKOVICS SZTOJÁN RABSÁGA

Midőn Kotárt török leigázta,
S elpusztítá a Jankovics-házat,
Rabul ejté Szmiljanics Iliját,
Rabul ejté Jankovics Sztojánt is.
Gyászban maradt neje Ilijának,
Ifjú hitves, kéthetes feleség;
Meg Sztojánnak ifjabb felesége,
Hitvessége egyhetes korában.
Török vitte Sztambol városába,
A két rabot, császárnak elébe,
Letöltöttek kilenc esztendőket,
Tizedikből meg hét hónap eltelt,
Törökké lett a két fogoly ottan,
Császár adta fényes palotákban.
Ám így szóla Szmiljanics Ilija:
„Hej, jó Sztoján, én kedves fivérem,
Holnap péntek, török védszentünnep,
Sétálni megy a nagy török császár,
Felesége török nőekkel szintén.
Hanem lopd el a kincstárnak kulcsát,
Én elhozom az istálló kulcsát,
Tenger kincset ragadjunk magunkhoz,
Ezenfölül két jó paripákat,
És inaljunk földjére Kotárnak,
Hogy lássuk az elhagyott háznépet,
Csókot adjunk csókra epedőknek.”
A két fivér hallgatott egymásra,
Péntek virradt, török védszentünnep,
Sétálni ment a nagy török császár,
Felesége török nőekkel szintén;
Kincstár kulcsát Sztoján elemelte,
Ilija meg az istálló kulcsát,
Tenger kincset ragadtak magukhoz,
Azonfölül két jó paripákat,
S elindultak földjére Kotárnak.
Midőn érnek Kotár közelébe,
Meggzólala Jankovics Sztoján is:
„Hej, Ilija, én kedves fivérem,
Menj iziben fényes palotádba,

Én meg megyek szőlőskertjeimbe,
Kit ültettem magam keze által,
Saját munkám eredményét látnom:
Ki kötözi, metszi-e akárki,
Kinek vón-e kezében a birtok.”
Ilija ment haza, palotába,
Sztoján indult szőlőskertjeibe.
Hanem Sztoján ott találta anyját,
Ott találta szőlőskertjeiben;
Hajavágta, öreg édesanyját,
Haját vágta, szöllejét kötözte,
Könnyűivel tőkéit öntözte,
És magában így beszélt fiával:
„Jaj, Sztojánom, édes aranyalmám!
Anyád hagyott szinte feledésben,
Menyem, bizony, feledni nem tudom,
Jéla menyem, viseletlen ékszer!”
Odaköszönt Jankovics Sztoján is:
„Úr segéljen, öreg édesanyám,
Hát tenéked nincs ifjú segítőd,
Ki a szőlőst helyetted csinálná,
Hanem magad, öregem, botorkálsz?”
Öreg anyja így felelt rá néki:
„Isten tartson, daliás idegen,
Nincs énnekem fiatal segítőm,
Csak Sztojánom, egyetlen fiacskám,
Az egyetlen török rabul ejté,
Rabul ejté Iliámmal együtt,
Ki Sztojánnak unokafivére.
És itt maradt neje Ilijának,
Ifjú hitves, kéthetes feleség,
Meg Sztojánnak ifjabb felesége,
Hitvessége egyhetes korában.
Az én menyem hitvesek virága,
Várta vissza kilenc esztendőig,
Tizedikből meg még hét hónapig,
Éppen ma fog újra férjhez menni;
Nem is tudtam ránézni szegényre,
Ideszöktem hát szőlőskertembe.”
Midőn Sztoján értette a szókat,
Legott indult fényes palotába,

Ott találta a fényes násznépet;
A násznagyok illendően fogadták,
Lovát s magát szépen vendégelték.
Midőn Sztoján több borra nem vágyott,
Halk beszéddel ily szavakat szóla:
„Testvéreim, fényes nászsereglet,
Szabad itten énekszóval lennem?”
Feleltek rá fényes násznagyurak:
„Szabad bizony, daliás idegen!
Bizony szabad, szabad mért ne lenne?”
Sztoján kezdte, halkán, énekszóval:
„Fészket rakott dalos fecskemadár,
Kilenc évig rakta egyfolytában,
Ám ma reggel kezdé szertedúlni;
Hozzászállott egy zöldarany sólyom,
Török császár messzi városából,
És nem adja fészket szertedúlni.”
Fényes násznép ebből mit sem értett,
De értette hitvese Sztojának,
Engedélyt kért a vőfély urától,
Föl is mene hálókamarába,
Szólította szép hűgát Sztojának:
„Sógorasszony, én kedves nővérem,
Ím a bátyád, édes uram nékem!”
Midőn hallá szép hűga Sztojának,
Letekintett hálókamarából,
Három ízben terített asztalra,
Míg bátyjának arcát meg nem látta;
Ámde midőn a bátyját meglátta,
Megölelte, arcát megcsókolta,
Egymás arcát könnyűik mosdatták,
Az örömtül, egymás látásátul.
Ám így szólt a fényes nászsereglet:
„Jó nagyurunk, halld, Jankovics Sztoján,
Mi lészen most számos kincseinkkel?
Számolatlan kincset idehordtunk,
Hitvesed míg végre eljegyeztük.”
Válaszolta Jankovics Sztoján is:
„Álljatok meg, fényes nászsereglet,
Húgocskámban hogy örömöm leljem,
Semmiség lesz a kincssel törődni,

Semmiség lesz, hisz emberek vagyunk.”
A hűgában mint örömet lelte,
Ajándékot hordatott a népnek:
Kinek üngöt, kinek meg keszkenőt,
A vőlegénynek meg tulajdon hűgát.
És elment a fényes nászsereglet.
Esteledvén, estebéd üdőbe,
Sírva jött meg jó anyja Sztojánnak,
Sírva jött meg, hangos panaszszóval,
Minden szava fiát emlegette:
„Jaj, Sztojánom, édes aranyalmám!
Anyád hagyott szinte feledésben,
Ámde menyem feledni nem tudom,
Jéla menyem, viseletlen ékszer!
Ki várja az öreg édesanyát?
Ki fog eztán nékem elém jönni?
Ki fogja majd tőlem megkérdezni:
Elfáradtál, lelkem, édesanyám?
Amint hallá hitvese Sztojánnak,
Elébe ment fényes palotából,
Úgy fogadta, mint anyához illő,
Kedves szóval így szólott hozzája:
„Csak ne sírjál, öreg édesanyám!
Verőfényes nap köszöntött reád,
Sztoján itt van, jó fiad tenéked!”
És meglátta öreg édesanyja,
Sztoján fiát, siratott magzatát,
Holtan rogyott le az anyaföldre.
Sztoján anyját szépen eltemette,
Fejedelmi módon, ahogy illik.

PETÁR FIA BATRICS

Uram Isten, ekkora csodákat!
Mi visítoz Felső Badnyanában?
Tán egy tündér, avagy mérgekígyó?
Tündér lenne: magasabban szállna;
Kígyó volna: kövek alatt lakna.
Nem is tündér, se nem mérgekígyó,
Hanem visít Petár fia Batrics,

Keze között Csorovics Oszmánnak.
 Oszmánhoz meg testvérszókat szóla:
 „Hej, testvérem, jó Csorovics Oszmán,
 Ne vegyed te fejemet énnékem,
 Adok néked száz fényes dukátot,
 Hét testvérem, hét Petrovics fivér,
 Ad tenéked hét ékköves puskát,
 Hét ángyom meg hét arany nyakláncot,
 Egyik ángyom, Radul neje Cvjéta,
 Nyakláncát meg fülönfüggőjét is,
 Anyámasszony Cuckinya rabnőjét,
 Azonfölül sok számos ruhákat;
 Jó atyám meg, Vucsicsevics Péro,
 Neked adja saját hátslovát,
 Azonfölül száz fényes dukátot!”
 Oszmán tényleg futni hagyta volna,
 Ördög hozta a tupáni Pantát,
 Aki Oszmánt ily szókkal bujtotta:
 „Hej, te török, jó Csorovics Oszmán,
 Ne hagyd futni Petrovics Batricsot:
 Ami számos kincset kínál néked,
 Minden kincset a töröktől vett el;
 Adni akar hét ékköves puskát,
 Mind a hétnek török volt gazdája;
 Adni akar láncot s fülönfüggőt,
 Elrabolja majd a menyeyinket,
 Tőlük veszi el az aranyholmit;
 Hogy kínálja Cuckinya rabnőjét,
 Saját lányom fogja elrabolni,
 S maga helyett adja váltságdíjba;
 Adni akar úri hátslovat,
 Az meg éppen Banyánban született!”
 Ennyit mondott a tupáni Panta,
 Letérdepelt, gyújtotta kanócát,
 Puskájával Batricsot meglőtte,
 Öve fölött, szavát kettévágva:
 Fűbe hullott Petár fia Batrics,
 Oszmán pedig fejét vette néki.
 Szállott a hír Zaljuti falvába,
 Ósz atyjához Petrovics Batricsnak,
 Jaj, hogy felsírt szürke kakukkmadár,

Tél derekán – nem is idejében,
Kis faluban, Zalyuti falvában;
Ámde nem volt szürke kakukkmadár,
De volt inkább Vucsicsevics Péró,
Édesatyja Petrovics Batricsnak:
„Jaj énnékem, kegyelmes Úristen,
Mért hogy nincsen Batricsnak fivére,
Aki érte bosszút állni tudna!”
Vigasztalta jó Petrovics Radul:
„Ne siránkozz, tisztos öreg bátyám!
Tűrlemezzeél Szent Györgynek napjáig,
Míg a hegyen kizöldül az erdő,
A földön meg fű nő, s kivirágzik,
Összejönnek vitézek csapatba,
El is megyünk mindnyájan Banyánba,
Megbosszulom Batrics jó testvérem!”
Nem is tellett túl hosszú üdőbe,
Nem sok kellett Szent Györgynek napjáig,
Míg a hegyen kizöldült az erdő,
A földön meg fű nőtt, s kivirágzott.
Összejöttek Radul jó vitézi,
Elindultak mindnyájan Banyánba,
És Utesznek hegyeihez értek.
Három napig ottan várakoztak,
Gacka várost onnan jól figyelték,
S jött a török, pej lovát megülte.
Meg is látta, fel meg is ismerte,
Senki más ez, de Csorovics Oszmán,
Vitézihez jó Radul így szólott:
„Testvéreim, én kedves vitézim,
Ím közeleg, lám, Csorovics Oszmán!
Feküdjetek zöld fűbe mindnyájan,
Én meg fekszem ösvény közepibe,
Úgy várjuk be a Csorovics Oszmánt;
Ne lőjetekek ékköves puskából,
Ne lőjetekek Csorovics Oszmánra,
Adná isten, hogy szerencsém lenne,
A törököt élve elfoghatnom;
Ha meg élve elfognom nem menne,
Aki éri – nincs kegyelem néki!”
Lefeküdtek zöld fűbe mindnyájan,

Radul feküdt ösvény közepibe,
Oda is ért, lám, Csorovics Oszmán,
Föl is ugrott jó Petrovics Radul,
El is fogta, lám, Csorovics Oszmánt:
Egyik kézzel fogta kötőfékét,
A másikkal a törököt fogta,
Lerántotta zöld fűbe legottan.
Fölugrottak sorban jó vitézi,
A törököt élve el is fogták.
Meg is szólalt most Csorovics Oszmán:
„Hej, testvérem, jó Petrovics Radul,
Ne vegyed te fejemet énnékem,
Adok neked ezerszám dukátot,
Húsz testvérek, húszan Csorovicsok,
Adnak néked húsz ékköves puskát,
Csorovicsok hitvesei sorban,
Mindenik a násfáját elhozza,
Azonfölül mindegyik nyakékét,
Kiket fontak gyüngyből és dukátból;
Adok neked úri hátaslovat,
Kinél szebb nincs büszke Boszniában,
Boszniában, Hercegovinában,
Nyerget rája, ezüsttel kivertet,
Zöld posztóval földig letakarom,
De még előbb hiúzbőrt alája,
Kidíszítve hímzett aranyszállal!”
Radul szívét meg nem gyengítette,
Hanem így szólt Oszmánhoz legottan:
„Halljad, török, te Csorovics Oszmán,
Batrix fivér váltságdíjat ígért,
De nem hagytad futni a szavára,
Hanem inkább fejét vette néki!
Erre kapta övéből gyilokját,
S a töröknek fejét vette véle;
Fejét vette, meg minden fegyverét,
Meg még vitte Oszmán hátaslovát.
Hazamentek épen, egészségben,
S míg elérték kicsiny Montenegrot,
És elérték Zalyuti falvába,
Ott találták Vucsicsevics Pérót;
Kezét tárta, az arcát csókolta,

Kezét Radul, meg köntöse szélét,
S átnyújtotta fejét a töröknek.
Szólott végül Vucsicsevics Péró:
„Boldog vagyok most és mindörökké,
Hogy láthattam földi életemben,
Megbosszulni jó fiam, Batricsot!”
Amint szólott, lelke messze szállott...

A MISÁRI CSATA

Felröppene két fekete holló,
A Misárnak széles mezejéről,
És Szabácsnak fehér városából,
Mindkettőnek csőre szemig véres,
Mindkettőnek lába vérben ázik.
Átröppentek gazdag Macsóságon,
Általúztak Drina habos árján,
És megjárták földit Boszniának,
Majd leszálltak dühös Krajinában,
Az átkozott Vakup városában,
A tornyára Kulin kapitánynak;
Ahogy értek, menten megszólaltak.
Menten jöve hitvese Kulinnak,
Előjöve, és így szóla nékik:
„Hej, ti, hollók, Úrban fivéreim,
Most jöttetek a messzi vidékről,
A Misárnak széles mezejéről,
És Szabácsnak fehér városából?
Láttatok-e nagy török sereget,
Ott, Szabácsnak fehér városánál,
És a hadban török nagyurakat?
Láttatok-e én jó nagyuramat,
A jó vitézt, Kulin kapitányt is,
Aki feje százezer vitéznek,
És aki a császárnak ígérte,
Hogy Szerbia földjét zabolázza,
A harácsot a ráján behajtja,
Karagyorgyét élve rabul ejti,
A császárnak lába elé viszi,

Hogy levágja a szerb nagyurakat,
Akik minden bajnak okozói?
Karagyorgyét császár elé vitte?
Jakov testét karóba húzatta?
Luka bőrét élve lenyúzatta?
Hát a Cincárt tűzben megégette?
Csupics fejét szablyával levágta?
Lovak által Milost széttépette?
Hát Szerbia földjét zabolázta?
Jön-e immár jó Kulin kapitány?
Vitézivel büszke Boszniának?
Jön-e hamar, s hamar ideér-e?
Terel-e tán macsói marhákat?
Vagy vezeti a szép szerb rabnőket,
Szolgálonak nékem ideadná?
Szóljatok hát, Kulin mikor jó már?
Mikor jó meg, mikorra reméljem?”
Ám így szóla két fekete holló:
„Hej, asszonyom, Kulin hú hitvese,
De szeretnénk jó hírt szólni néked,
De nem lehet, csak ahogy megesett.
Most érkezünk a messzi vidékről,
Nagy Szabácsnak fehér városából,
És Misárnak széles mezejéről.
Láttunk, bizony, nagy török sereget,
Nagy Szabácsnak fehér városánál,
És a hadban török nagyurakat.
És ott láttuk a te jó uradat,
A jó vitézt, Kulin kapitányt is,
Ott volt, bizony, maga Karagyorgye,
A Misárnak széles mezejénél,
Vele szerbek, huszadfél ezernyi,
Vele szemben török százezernyi,
Kiknek Kulin volt parancsolójuk.
Arra jártunk, szemünk mindent látott,
Mikor a két had egymásnak rontott,
A Misárnak széles mezejénél,
Emitt szerbek, amott meg törökök,
Török hadnak jó Kulin parancsolt,
Szerbek élén Karagyorgye állott.
A szerb sereg törököt legyőzte,

Ott esett el jó Kulin kapitány,
Fejét vette néki Karagyorgye.
Török pusztult harminczor ezernyi,
Vég elérte török nagyurakat,
Pedig egyik jobb volt, mint a másik,
Bosznia hű fia valamennyi.
Mert nem indult el Kulin kapitány,
Nem is indult, meg sem is érkezik,
Ne reménykedj, utána se kérdezz,
Fiad neveld, jó vitéznek adjad,
Szerbiát nem lehet zabolázni!”

ROMOK, ceruzarajz

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

ESSZÉK VERSEKRŐL*

DANYI MAGDOLNA:
EGY IGAZ MŰVÉSZHEZ

Köszöntőverset választottunk: Danyi Magdolna a százéves Füst Milánt köszönti a *Híd* nyári számában – méltó hangon és formában – Füst Milán vershangján, képeivel és verszenéjével egyaránt.

A vers sorai szárnyalók tehát, és akaratlanul is az időmértékre emlékeztet a szavak szárnyacsapása, és hibátlan a sorok zengése! Hogyisne, hiszen a költőnő, amikor feltétel nélkül elragadtatását közli, kritikai jellemzést is ír, és mondja, hogy Füst Milán az örök emberi kérdést ostromolja, nevezetesen, hogy „mi a lét”, és amikor erre felel, *látomásokat* vet papírra. Ha így nézzük, Danyi Magdolna verse valójában költői esszé Füst Milán költészetéről, költészetének különleges, csak őt jellemző sajátosságairól. *Igaz művésznek* mondja, és *hős művésznek* is egyben, akinek a munkája *szívszakasztó*, hiszen a *testetlen fájdalom* énekese, akinek *jajongása* „sosem hallott dallamú”!

De a költőnő magára is mutat ebben a versében. Az *emberre*, most, a XX. század végén, és mint minden századvég költője, ő is pesszimista, amikor a modern ember világhelyzetéről nyilatkozik. Most is a *költészet* az egyetlen menedék... Ez volt Füst Milán számára, akit Danyi Magdolna tanúként idéz meg versében. Legyen tanúja a perben, amelyet nem a jelennel folytat, hanem az eljövendő századok esztétikai feljebbviteli perét látja maga előtt. Ott pedig a maradandóság a költői tét!

A vers nem kérdez, a költőnő beszélget, s a költeménynek gyönyörű a pátosza – ezt csak ihletettséggel lehet megszólaltatni, a művésznek azzal az igazi voltával, amely mestert és tisztelőt egyaránt jellemez ebben a versben!

BORI Imre

* Ezek az esszék az Újvidéki Televízió *Verseik '88* című műsorában hangzottak el. Közlésük sorrendjét az adás alapján határoztuk meg.

BOSNYÁK ISTVÁN: A NINCSEN HIMNUSZA

Bosnyák István verse, *A Nincsen himnusza* egy azonos című versciklus darabja, így értelmét, jelentését is elsősorban ebben a szöveggörnyezetben kell keresnünk: pl. a „jaj be rút a Szép” jelentéskisugárzásában, majd a szintén a versciklushoz tartozó, *Kocsi-út-epilógus* című vers Ady-, Radnóti-, illetve József Attila-parafrázisaiban: a „minden Egész eltörött” vagy az „ami van, szét-hull darabokra” kontextusában. S tegyük még hozzá: maga a vizsgált vers is Ady azonos című költeményének parafrázisa.

Az említett parafrázisok tanúságaként is nyilvánvaló, hogy Bosnyák Istvánt is itt és most hasonló létérzések vezérelték, amikor *A Nincsen himnuszt* írta.

Abszurd dal ez a vers létünk jelenlegi állásáról – kiábrándult, szkeptikus leltár.

Himnusz – a fenség dicsőítése? Lelkesültség? Elragadtatás? Szó sincs róla, hiszen Bosnyák a *nincsen* himnuszt írja, s versműfajának megválasztásával is nagyfokú iróniát revelál.

A címben kifejezett abszurditás és ellentét először empirikus, majd filozofikus, végül etikai szinten kap kifejezésformát, s az utolsó versszakban már kész a leltár is. A vers utolsó két sorában már ellentétek sincsenek, s itt válik nyilvánvalóvá: az előbbieket sem ellentétek voltak, csak látszólag azok – paradoxonok. Csalás, mely öncsalás, mondhatnánk az egész vers végkicsengéseként.

S Bosnyák mindezt egy 4=4-es ütemű dalforma látszólag önfelelt ritmusával, szép-szabályos rímpárokban fogalmazza meg, metrum és rím tekintetében is az irónia eszközához folyamodva.

Abszurd dal – említettem eszmefuttatásom elején: groteszk fintor napjaink, jelenünk értékelbomlásáról, -devalválódásáról.

Bosnyák „ellenverseinek”, „ethoszainak” ívét folytatja *A Nincsen himnusza*, de mondanivalójával lidércesen összecseng az idejéi év verstermésének egyéb darabjaival is, pl. Fenyvesi Ottó *Kollapszus* című kötetének a keserűség ironikus-rapszodikus feltörését jelző, lamentáló hosszúverseivel (az *Angolkésérű*, a *Via negativa* című versekkel – s címük is mily beszédes! – vagy a *Halló, Pannóniával*). Vagy említsünk meg a példák között egy másik végletet képező változatot: az unalom és undor következtében az elhallgatásban értelmet látó, pár soros, szikár költői megnyilatkozást Gulyás József *Mint a madár* című versében.

HARKAI VASS Éva

PODOLSZKI JÓZSEF:
ALKALMI VERS HOZZÁD EGY ÜRES ÜNNEPEN

A hiteles valóságélményt ez a vers egy meghibbant víziójává alakítja. Vagyis a költői én a tapasztalatát felnagyítva örületet mímel.

Az első sorok a nemek kapcsolatára jellemző gyöngédséget ígérnek. Azután hirtelen a minden emberben valamiképpen meglévő birtoklás-, illetve hatalomvágyat betegesen túlcsigázza. A *vallomás* és a *vallatás* fogalma már nem azt jelenti, amit a férfi és a nő intim együttlétében szokott jelenteni. A megjátszott paranoia a társadalmi-politikai harcok árnyoldalát, a lehetséges erőszakot vízió formájában hozza előtérbe. A kedves tehát a delirium tremensre emlékeztető hangulatban egy pillanatra a kintről durván betolakodók egyike lesz. S a költői én is szinte ugyanolyan kíméletlen a nővel szemben, mint amilyen érzéketlen az ő egzisztenciájára törő tömeg. Az üldözött tehát üldöző is, s a hagyományos költői magatartással ellentétben a vers alanya nem tartja magát a jóság megtestesítőjének. A versben három személy van: az én, a te és a kívülről fenyegető tömeg, amelyről csak annyit tudunk meg, hogy ők a „mindenfelől leselkedők”, „a kíváncsiskodó arcatlanok”. A személyiség felbomlásának pokoli közérzetében a költői én saját magát, s azt, akihez beszél, a kívülről fenyegető, nyers és érzéketlen erővel egyenlíti ki. Nincs tehát bensőség, a kettesben maradottaknak legalább kényszerből eredő összefogása. Podolszki az ilyen határhelyzetekben is az emberi kapcsolatok látszatjellegét rombolja, s azt jelzi, hogy létünk szükségszerűen szembeállít bennünket egymással. Kielezett és egyoldalú bölcsesség, ám a történelem őt igazolja, s e gondolatot megtestesítő versbéli helyzet, illetve a nyelv rendkívül meggyőző, hiteles. És számunkra ez a fontos.

VAJDA Gábor

GULYÁS JÓZSEF:
RÉMÍT AZ ÜRES PAPÍR

Az általam választott vers nem azért érdekes, mert valami módon szebb, színvonalasabb vagy esztétikailag értékesebb lenne a többinél, hanem mert a költészet általános, egzisztenciális kérdésével foglalkozik. A jugoszláviai magyar lírában egyébként tünetszerű ez a verssel való viaskodás, a kifejezés lehetőségének kutatása, a költészet lényegének a vers eszközeivel való körülhatárolása, így több költő versére is eshetett volna választásom, kezdve a legfiatalabb Papp p Tibortól Fülöp Gáboron át (aki egyébként közismerten sokat foglalkozik ezzel a tematikával) egészen Gulyás Józsefíg, akinek munkáival igen ritkán találkozunk az utóbbi időben.

Ez utóbbinál állapodtam meg, mert a *Rémít az üres papírban* a költő már túltette magát a költészet lényegi kérdésein. Túl van a tőprengésen, hogy elegendő reagálás lehet-e a vers a világra, túl van a kifejezés lehetőségének fürkészésén, a nyelvvel folytatott teremtő küzdelmen és azon a legtöbbet aposztrofált József Attila-i tételen, miszerint „Költő vagyok – mit érdekelne akkor a költészet maga?” *Túl* van, tehát a *másik* oldalon, ahol mindezek a kérdések önmaguk *negatívumába* csapnak át; elérkezett a „leteszem a lantot” ideje.

Természetesen Gulyás is viaskodik a verssel, az üres papír végtelen hőmezejével, amit egy kicsorbult szerszámmal (a verssel) kell megmunkálni, egy megtűlt hangszerrel (a költéssel) kell életre kelteni. Olyan mindez, mint egy zsákutca.

Az is, a költő belső labirintusának zsákutcája, amit végig kell járnia a vers megszületésének érdekében. Minden hitetlensége mellett *hívő* vers a *Rémít az üres papír*, a költészet erejébe vetett hit sajátos kifejezése.

FEKETE J. József

SZÖGEDI SZABÓ BÉLA: HA MÉGIS RÁM TALÁLSZ...

Ennek a műsornak a költészeti palettája akkor lesz igazán színes, ha a tavaly feltűnt, legfiatalabb alkotónemzedék is képviselteti magát. Mivel sokak számára nyilván ismeretlen a szerző, néhány mondatban bemutatom a nézőknek. Szögedi Szabó Béla zentai, negyedikes középiskolás, az Új Symposion szerkesztőségének tagja, verseit tavaly több lapban is olvashattuk, ilyen értelemben a jugoszláviai magyar költészet egyik meglepetése.

Ha mégis rám találsz... című versének hangvételében végig ott bujkál a nosztalgia, a visszavonhatatlan elmúlás jegyében „zölden vénül meg itt minden”. A természetből vett metafora lassan áttevődik más élőlényekre is: a tyúkokra, a világító bőrű sáskákra, végül pedig az emberre, aki beletörődve szemléli a riasztó metamorfózist. Maga is átváltozik, de a táj eleme marad alakmás voltában is: „Tamás bácsi maga ment / a madárijesztő helyére”. A zöldrozsdás rézszobor állóképként végig jelen van a versben, a siettetett elmúlás szimbólumává válik. Mindenki zöld szoborrá lesz, akit elfelejtenek, aki „felsérti magát” az összetartozás üvegcserepein. A léptek folyton egymásba akadnak, közben a soroknak már-már időmértékes lüktetésük van. Nyilvánvalóan a klasszikus, a veretes líra hagyományaira épít Szögedi Szabó Béla, de ugyanakkor a maga módján cáfolja is azokat.

„A mohának egy cserép is elég, hogy megtelepedjen” – írja versében, mivel nemzedékének valóban csak egy cserépnyi lehetősége maradt, ezért ragaszkó-

dik hozzá ilyen makacsul. A múlt egy darabja élteti tovább. Innen indul ki, és csak ide térhet vissza, leírva közben egy kört, amely tanulságosan felépített világának horizontját jelöli. Ezt a lírikusi világot népesíti be a maga szóképeivel, asszociációival, ezüstteknőccé érő békáival. És amire még érdemes odafigyelnünk ebben a versben, az a kimunkált, igényes nyelvezet, mellyel egyre ritkábban találkozunk fiatal költőinknél.

KONTRA Ferenc

BRASNYÓ ISTVÁN:
EGÉSZ NAPI SZERENCSE XLII.

Jelent meg ebben az évben néhány fontos, jó verseskötet, egy életművet bemutatató (Ácsé), egy posztumusz (Podolszkié) s egy felerészben friss (Danyié), s jöttek a lapokban is figyelemre méltó költemények, meg ismét volt a *Híd*-ban Versek éve, ahol 42 költő publikált.

Van miből választani.

Én Brasnyó Istvánnak a márciusi *Híd*-ban közölt egyik tízsoros, cím nélküli, számozott versét választottam.

Nem véletlenül épp Brasnyó-verset, mert a nagyregényekkel immár rendszeresen jelentkező Brasnyó árnyékában húzódik meg a költő Brasnyó, a regények árnyékában, észre sem vesszük, hogy jelentős, jó, komoly, okos, elgondolkodtató verseket ír s publikál.

Még inkább azért választottam az év versévé a hamarosan itt is elhangzót, mert első olvasása óta él bennem, megragadt bennem. Miért?

Nyilván mert saját kedélyállapotom köszöntött és köszönt vissza belőle. A versnek nincs címe, egy ciklus 42. darabja. Mindössze tíz sor, ami két részre tagolódik. Mindkét részben egy állítás és egy tagadás, egy felismerés s ennek cáfolata áll szemben egymással. Amikor először olvastam, társadalmi, politikai életünk vérnyomása nem emelkedett olyan magasra, mint hónapokkal később. Tehát nem a pillanat hívta életre, de egy későbbi pillanat, állapot időszerűsítette.

Figyeljük csak meg: beletörődést nyugtázva, sugallva indul. Mibe törődött bele a költő? A megváltoztathatatlanba. Abba, hogy kiszolgáltatott, a múltjának és – a vers végén kiderül – a jövőjének is. Abba, hogy téves történelem áldozata, s azért kellett ebbe beletörődnie, mert csak eszköz azok számára, akiknek pillanatnyilag kell, de akik majd könnyen túl is adnak rajta, feláldozzák, ha érdekük így kívánja. – Tanulságos vers.

Felismerés és tehetetlenség fonódik benne össze, csap az arcunkba, szorítja össze a szívünket. – Hallgassuk!

GEROLD László

DANYI MAGDOLNA:
EGY VAKMERŐ FELSZOLGÁLÓLÁNY
MONDTA A BÖLCSEKNEK

Nemrégiben hagyta el a sajtót Danyi Magdolna *Rigólesen* című kötete, mely bő válogatást kínál egész költészetéből. A kötet anyagának újabb rétege egyértelműen arról tanúskodik, hogy az utóbbi tíz esztendő során Danyi Magdolna sikerrel mélyítette el költői világát, s ha ennek ellenére ezúttal mégis az *Egy vakmerő felszolgaló lány mondta a bölcseknek* című régebbi versét választottam, ennek oka az, hogy a költeményt régóta kedvelem, s ma is a szerző legjobb lírai alkotásai között látom a helyét.

Már a versindító kép telitalálat. A bölcsek és a csöppet sem bölcs lakmározásuk között ellentmondás támad, amely feszültséggel telíti a sort, annál inkább, mert a határozott névelő kétszeri elhagyása folytán a kép elveszti kötődését az objektív valósághoz, s „időtlen” látomássá szélesül. A második sorban a költő még nem bontja meg ezt a messziről látott és láttatott képet, csak közelebb lép hozzá, mintegy fölkészül „szerepére”, hogy aztán „ős szokás” szerint tegye, amit tennie kell. A tárgyilagos, metszett tómondatok sora fensőséges nyugalmat áraszt, a mindennapok vállalásának látó nyugalmat, s épp ezért igen nagy energiákat halmoz fel a „bölcsek” ellenében.

Danyi Magdolna „kerek nagy fáí” Nemes Nagy Ágnes „téli fáira” asszociáltatnak, melyeknek ha kérge alá pillanthat egyszer az ember, csak idegen vendég lehet a „kedélyes bölcsek” asztalánál, s hallgathat – értük is. A lerontó passzivitás vállalása volna ez? Ellenkezőleg, a mélység, a zárt csodák dicsérete, melyek elérhetetlenségükben is értelmet adnak földi „vendégeskedésünk” ellobbanó pillanatainak. Mert ne feledjük, nyílt, kíváncsi hallgatás ez, az igazi beszéd előfeltétele.

UTASI Csaba

SZIVERI JÁNOS:
BÁBEL

Sziveri János *Bábel* című verse egy katarzisszerűen megélt élethelyzetben fogant. A betegség, a személyes megrendülés olyan revelációt jelent, melyben mintha valamilyen rendkívül erős fényforrás hatására egyszerre átvilágítottakká, megértettekké válnának a létezés s a pusztulás, a lét s a nemlét dolgai. E határpont a léttapasztalat összegzésére készíti a költőt. Ha a versben idézett/megidézett József Attila példájára gondolunk, nyilvánvalóvá válik, mekkora energiákat igényelnek, sűrítenek az efféle művek, s az is, hogy erre egy-egy opuson belül is csak a kivételes alkotások vállalkozhatnak. Noha a körülmé-

nyek, melyek Domonkos Istvánt a *Kormányeltörésben* megírására készítették, mások, mint a *Bábel* esetében, egzisztenciális vonatkozásai, az egyéni és a közösségi kudarcélmény, a vállalás értelmének s értelmetlenségének artikulálása, a szintetizáló áttekintés arányai és nagysága egymáshoz közelíti a két művet. A *Bábel* súlyos számvetéséhez Sziveri János rendkívüli erejű nyelvet teremt. Képeinek, hasonlatainak, rímeinek, formaelemeinek kristályossága, tisztasága, valamint a hangvétel fegyelmezettsége fokozza a megtapasztalás, a sejtések s az evidenciák feszültségét. A bibliai utalások, az *árva apostol*, a 33 év, Krisztus, a fakereszt, a sátán, a *romba dőlt bábéli épület* az archetipikus szféra irányába mélyítik a közlést, s a szenvedéstörténet felidézésével az egyéni síkról az általános, az egyetemes felé mozdítják ki azt. A címadó motívum, a Bábel fogalma ezzel szemben a hagyományos jelentést egyéni sugalmakkal, vonatkozásokkal látja el, s ezáltal a romba dőlt épület a kikezdett test, a gyötrelmek, a lázadó elme, a vívódó lélek képrendszerévé teljesedik.

THOMKA Beáta

TÁJ, ceruzarajz

BRÓDY SÁNDOR MÁSODIK NATURALISTA REGÉNYE*

B O R I I M R E

„A mi ezerszeszélyű művészemberünk” „bizarr kis chef d’oeuvre”-je, definiálja Bródy Sándor *Faust orvos* című kisregényét *A Hét* 1893-ban, a mű német nyelvű kiadása kapcsán. Péterfy Jenő pedig a magyar kiadásról szólott megjelenése évében, 1888-ban: „Faust orvos a szerzőnek második regénye; szigorúbban, nagyobb gonddal, tudatosabban szerkesztett s követelőbb stílusban is írott, mint az első; s minthogy erős becsvágy s a tehetségnek bizonyos látszatos merészsége is föl-föltűnik benne, magára vonja az olvasó figyelmét.” A kritikust is természetesen, aki azonban negatív előjelű ítéletét is sürgősen közli, mint tette Péterfy Jenő, elannyira, hogy a kései monográfus, Juhász Ferencné a *Faust orvos* rossz fogadtatásáról beszélhet.

Péterfy Jenő sem Bródy Sándor tehetségét vonta kétségbe, mondván, hogy „különben művében tehetség nyilatkozik”, de kárhoztatja választott irányát, s a módot, ahogy azt követi. A *Faust orvos* naturalista felfogásban készült regény: „szerzőnk a legmodernebb írói iskola növendéke, ki a francia regényekből vett benyomásokat magában földolgozva, Buda-Pestünkben már kelet Párizsát látja s annak, az egyes embereket nem tekintve, külön mystikus életet tulajdonít”. A fiatal író fő vétké az *utánzás*, méghozzá a nagymérvű, akkora, hogy szinte számot sem lehet adni róla. „Szerzőnk buzgalmas tanítvány, ki talán általánosabb elméleti képzettség híján, minden skepsis nélkül elfogadja a naturalizmus tanait s hisz bennök, mint a chinai mandarin abban a társadalmi küldetésben, melyet neki ruháján a gombok színe vagy száma biztosít.” A regény többi kritikusa is hasonlóan vélekedik, ahogyan Juhász Ferencné kritikai számbavétele érteni engedi. Az egyik kritikus az író „tiszttáztalan, zavaros, beteges” talentumát emlegeti, a másik a regény „nyers naturalizmusát” nehezményezi. Egy harmadik kritikus a *Faust orvos* megkésetttségét hangsúlyozza, mondván, hogy Franciaországban már kiment divatból a naturalizmus, s tud-

* Részlet a magyar naturalizmusról szóló, az idén megjelenő tanulmánykötetből

jük, a magyar kulturális élet is hallani vélte a lélekharang szavát, mikor a naturalizmus halálát hirdette. Az elmúlt húsz esztendő Bródy-irodalma is úgy értelmezi ezt a regényt, hogy az „nem cáfol rá a korabeli kritikára”, s hogy jelentősége csak az „irodalom folyamatában” van, ugyanis benne jelentkezik először a „kísérleti lélektan szemlélete” (Juhász Ferencné).

A tekintélyes Péterfy Jenő differenciája azonban Bródy Sándor regényének értelmezése kapcsán az íróval nem a naturalizmus megítélésében, hanem a magyar polgárosodás, Budapest városiasodása mértékének kérdésében volt. Amikor Bródynak azt veti szemére, hogy Budapesten „már kelet Párizsát látja”, mi több, annak „külön mystikus életet tulajdonít”, akkor arról is szó van, hogy Budapest még nem város, és tisztán a „francia regényekből vett benyomásoknak” kell tulajdonítani a fiatal író eme túlzását, mert városlátásának Péterfy Jenő szerint nincsenek valós alapjai. E nézetből kell azután következnie, hogy a magyar naturalizmusnak nincs igazi talaja, a magyar naturalista író ott lát várost, ahol az nincsen. Nyilvánvalóan az írónak, nem pedig tekintélyes kritikusanak volt igaza ebben a kérdésben. Mert mit mondott valójában Bródy? Az urbanizációról írói szemmel nyilatkozott:

„– Érdekes ez a Budapest. Mintha csak a kelet és nyugat tüzes vadházasságából kelt volna ki. Olyan színes, olyan különös s olyan tanulságos – nekünk, erkölcsök megfigyelőjének, idegek foldozójának. Más metropolisokban már az érzések kész betegségeivel állunk szemben, meglett, konkrét tényekkel. Itt azonban a fejlődő várossal együtt fejlődnek a bajok. Elragadó összehasonlításokra nyílik itt alkalom.”

És vizsgálódásokra is természetesen! Pszichológiai, fiziológiai és szociológiai elemzésekre, ténygyűjtésre egyaránt alkalom adódna, ha Bródy Sándor regényének hőse nemcsak felvetné a kérdéseket ebben a szélesebb társadalmi-antropológiai kontextusban, hanem megoldani is próbálná, mert abban az esetben a naturalista író feladatát végezné el:

„– Érdekes, de hát én azokat az egészségeseket is szeretném látni, akik közül a betegek kikerültek. Lássá, azt kellene egész pontosan tudnunk, hogyan keletkeznek a dolgok. Megfigyelni, hogy özönlik be az egészséges vidék friss folyama a főváros petyhüdt állóvizébe. Hogyan alakul át, miképp válik eggyé. Az atya még patriarcha, a fiú már idegsorvadásos. Az anya még erős és energikus, mint egy férfi, a lánya az már meghalt csalódott szerelme miatt. Hol itt a fejlődés, az átmenet hol van – azt nem látom. Az emberek nem változhattak meg oly hirtelenül s itt mégis oly hirtelenül megváltoznak. Jöjjön, kövessük életök lázas útját. Rohanjunk a rohanók után... Tanulmányozzuk a bennszülötteket. Politikájuk, irodalmuk, de legfőképp szerelmük történetét, életét, összefüggését: mindama millió dologgal, amivel ezek összefüggnek. Vegye külön a nemeket, határolja el a nemzetiségeket, a fajokat, a különös rászokat, a vegyeseket, különös és a tucatembereket. Tessék fölláítani külön osztályt a

foglalkozásoknak... Azután az így előálló milliárd adathoz adja a helyi viszonyok különbségét, az alakuló világváros kikeresendő törvényét, aztán rendezte ezt az adathalmazt...

Ilyen módon nyer valami általános képet az egészről. Talán itt-ott egy-egy esetet meg is tud gyógyítani. De hogy kiismerje ezt az egész ideges, bolondos fővárost, a még idegesebb s bolondosabb Európa közepében, az – lehetetlen.”

Kétségtelenül a polgári létről van szó, amely a városban realizálódik. S Bródy egészében is meg akarja mutatni, nemcsak részleteiben, s mind biológiai foganatású jelképét, mind filozófiai ihletésű látképét készíti el. A jelképre az éjszakai Pest szemlélete ihleti, amikor a magasból tekint le rá az éjszaka kellős közepén. A Gellért-hegy „mint valami földön fekvő óriás kidüllesztett hasa”, a Duna pedig mint egy roppant kígyó terül el. „Szeme előtt vízszintes irányban a Duna világos sziona-alapú teste, teli idomtalan ezüstpikkelyekkel, melyek egyre változtatták alakjukat, inogtak, mozogtak, feltűntek, letűntek. Valami szertelen nagy ezüstpikkelyes állatot, milliószor nagyított boa-konstriktort csinált a világos, teliholdas nyári éjszaka a hatalmas folyamból. A félelmetesen szép állat egy másik élő, de alig-alig moccanó óriást kígyózott körül. A bal parti rész kolosszális tömegét, mely hangtalanul, némán, homályosan terült el a messzeségben.” A jelkép természetesen a tájkép szerves része, amelyben a mozgó-hunyorgó fénypontok az író és a festő szemének egyaránt új, friss látványt jelentettek. Az új nagyváros új fényei vibrálnak a szemek előtt, míg sötétebb tömegükkel ott vannak a valóságos erdők s a kéményerdők is – ennek az urbánus élménynek velejárójaként. Van azonban egy benyomás, amely azt sugallja, hogy ez a „tündérséges tájkép” nem valóság, csak „festett képek tömege”, amelyet a „tájfestők fejedelme, a legnagyobb Salvator Rosa, a holdas nyári éj” alkotott. Romantikus ez a tájkép, mi több, patetikus is, hiszen Salvator Rosa – mint a művészettörténet állítja – romantikus és patetikus tájképfestője volt a barokk piktúrának Nápolyban. Hogy „titokzatosságot” érzékel még az is, aki csak a „szerves életet látja”, természetes: a világ *rejtélyét* kell megfejteni a kontemplációra kész gondolkodásnak. És meg is fejti, amikor az életlátvány kétarcúságát felismeri.

Előbb egy Arany-reminiscencia következik:

„Leért a Gellérthez s a város alatt bontakozni kezdett a homályból. A világgosság is növekedőben. Valami hang üti meg fülét. Hajósok, halászok, alsó Duna-parti csapszékek összevegyült muzsikája: guzlicaszó, zongoraszó, csimpolyaszó egyben.”

A „helyi színek”, a lokális hangok is nélkülözhetetlenek: a látvány hitelességének a garanciáját adják, s mintegy az életközeg karakterét mutatják meg. A lét e tengerszintjéről indul tehát most a kontempláció az elvonatkozások irányába, hogy szó essék a *valódi* és az *áléletről*:

„Élet van itt a parton s most van az igazi élet lenni a városban. Ami nappal

sűrű, zajlik, zakatol az utcákon, a tereken, a hivatalokban s a bolthelyiségekben: az csak a színleges élet, a valódi ez itt. A nappali élet munkája, zaja, piszkossága és erényei mind ezért vannak, ezért a homályos, szerelmes, kéjes éjjelért.”

Megalapozott életértésre engednek következtetni a *Faust orvos* ilyen kitételei, s mintegy a tőkés világ jellegéből egyenesen következő elidegenedés sejtelméről vallanak. Bródy Sándor tehát az 1880-as években értette korának lelkét, s tudott azokról a társadalmi mechanizmusokról is, amelyek az embert és világot mozgatták akkor már Magyarországon is. Joggal tartja ezért, hogy a modern Budapest valóság, amiért azután a regényét is ennek markáns rajzával indítja. Bródyt érdeklik, izgatják a részletek, de a látvány tüzetes felmérését nem vállalva, erőteljes cselekvést jelentő igéket sorakoztat fel, amikor leír. A bevezető jelenetben az orvosi váróterem kitért ablakán át „heves, szemkápáztató nyári nap rohant végig a szobákon”, „minden ragyogott”, a szemközi palota homokkőszobrai „szikráztak”, a sürgönydrótok az utcán „mintha ezüstös fénnel égnének”. S mert Bródy kedveli a kontrasztokat, a nyári lomhaságról is közöl megfigyelést: a ragyogást álmos homály váltja fel, az utcai forgalom moraja is „lusta”, hogy a diszsonanciát teherkocsi „kellemetlen csörömpölése”, talicskák „keserves nyikorgása” képezze, míg az igás szekerek kereke alatt „ideg-bántóan” nyög az olvadt aszfalt.

Az orvosi rendelő várótermében pedig ott vannak ennek a nagyvárosnak az áldozatai, és az orvosprofesszor pontosan ismeri az okozati viszonyt zsúfolt rendelő és a nagyvárossá növekvő Budapest között, mint ahogy egyenes az összefüggés a lélek megbetegedései és az urbanizáció mértéke között is. „Más metropolisokban már az érzések kész betegségeivel állunk szemben, meglett, konkrét tényekkel. Itt azonban a fejlődő várossal együtt fejlődnek a bajok. Elragadó összehasonlításokra nyílik itt alkalom.” Izgalmas munka vár a pesti orvosra, aki magát nemcsak az „idegek foldozójának”, hanem az „erkölcsök megfigyelőjének” is tartja. A feladatot az idegorvos fogalmazza meg a *Faust orvos*ban, ezt végrehajtani azonban a naturalista írónak kellene, s annak lehetne legnagyobb vállalkozása. Ám úgy tetszhet, hogy Bródy pontosabb és szélesebb látókörű volt a célkitűzésekben, mint az esztétikai véghezvitelben. Most is kitért a nagyobb probléma megoldása elől – de egy regényben meg sem lehetett volna közelíteni a felfogás, a szemlélet és írói figyelem körébe állított feladat, Budapest lélektani világképe ábrázolásának teljességét.

Hőse érdeklődését egyetlen problémára összpontosítja – járjon a végére annak a titoknak, amit a „rejtelmes asszony” jelent, amikor, érzékeltük már, Pest levegője is tele van titokkal, rejtéllyel, sejtelemmel. Több mint háromezer nő páciense volt a sikeres lélekgyógyítónak, még többet megfigyelt. A nők szeme előtt voltak bálteremben („amint fehér gázruhájukból válluk, arcuk vakító féhérségével úgy kelt ki, hogy szinte szerves lényeknek se látszottak többé”) és

boncasztalon – meztelenül testben és lélekben. A megismert több mint három-ezer nő általános típusát teremtette meg magának, a *modern asszonyét*, amilyenek Vass Terézt is szerette volna látni az író a *Don Quixote kisasszony* lapjain. Az új jellemzés egészen pontos: „Betegesen nagy képzelődő erő, betegesen finom idegrendszer: ezek voltak az ő asszonyainak legfőbb sajátosságai” – olvashatjuk. Íme az urbanizált ember, a „nagyvárosi nő” idegbajának táptalaja. De a modern városzociológiai kutatók egy része sem állít mást, mint azt, hogy a városi ember hajlamosabb idegrendszeri megbetegedésekre. Bródy orvos hőségének diagnózisa szerint a városi nők igen gyakran a szerelem betegei, akiket nemcsak az életben, az irodalomban is nyomon követ: „Daphnis és Chloe, Colette és Minetti egymás mellett szerepeltek jegyzeteiben.” De – állapítja meg – a regényben az asszonyok érzékisége sokkal nagyobb szerepet kap, mint az életben, míg „beteges fantáziájukra, titokzatos idegrendszerükre nincs elég súly helyezve”. Érthető tehát az orvosi tapasztalat summája is: „Csalódott, vágyakozó, boldogtalan asszonyok, elhagyott, meggyalázott szeretők neveivel s történeteivel volt tele jegyzetes nagy mappája. És látta a szerelem jelenségeit a maga őseredetiségében, de civilizált voltában is. Regényt habzsoló asszonyok, túlmodern nők és a szerelem szót kimondani nem tudó parasztlányok szerelmi szenvedélye tárult ki előtte... Az éretlen kíváncsiságon elkezdve végig az érzékiségen, egészen a nő tiszta izzó szenvedélyéig, sőt még azon is túl, be az örületbe kísérte a szerelmes nőt.” Az író pedig, alibiként és hőségnek, valamint pácienseinek, illetve a köztudatnak a jellemzésére, felvonultatja a korszak orvosi szakirodalmát, a fiziológiára épülő pszichológia tudósait. A váróteremben orvosnevek röpködnek, a műveik pedig ott vannak a tudós orvos könyvespolcain. Szóba kerülnek Krafft-Ebing „speciális iratai”, Charcot híres előadásai, amelyekre majd Freud építi többek között tudományát, Rosenthal *Nervekrankheiten* című könyve, s a bálványnak, Vulpiánnak a *Physiologie du systeme nerveux* című műve. A szerző külön becsben áll az orvos szemében: a rendelő falán egyetlen kép van „aranyszöges falszőnyegen”, Vulpián „hosszú és keskeny szájú emberarca”. Említik Duchenne nevét is, aki az elektroterápia megalapítója volt. Az „idegkörtan” magyar tudósának szobájából, illetve előszobájából szálak vezetnek Charcot Salpêtrière-ébe és a javasasszonyhoz Szentmártonba.

És mert az *experimentum* igénye korigény a XIX. század második felének orvostudományában és irodalmában, Bródy Sándor sem áll ellen a kísértésnek: orvos hőségében is ég a kísérlet iránti vágy a megismerés érdekében. Megismerni a nő „titokzatos szervezetét”, akár a „halálra ítélt asszonyok élve boncolásának” az árán is, mert másképpen nem lehet megközelíteni az „idegen lényegének teljes világosságát”. Ez pedig több, mint amennyit az ember tudhat – gondolja. Sarkalatos kérdését, mert ennek mondja, megfogalmazza, és teszi azt a kor szellemében. Tudjuk, a szerelem a XIX. század folyamán került az orvo-

sok hatáskörébe, s mint Michael Foucault írja a szexualitás történetét tárgyaló könyvében, a XIX. század második felében következett be a női szexualitásnak „medikalizálódása” és a „nemek pszichiatrizálódásának” folyamata, nemkülönben pedig éppen akkoriban kerültek a nemi élet aberrációi is orvosi felügyelet alá, Krafft-Ebing pedig akkoriban vált világhírű leírójává (1886), és így a patológikus szerelem fő felügyelőjévé. Természetesen Bródy Sándor hőse szerint is a tét a szerelem orvosi szempontú megismerése, a *modern szerelemé* az 1880-as években nagyvárossá váló Budapesten:

„Micsoda elváltozásokat, milyen betegségeket, milyen különös jelenségeket idézhet elő az asszonyban a szerelem? Persze normálisan egészséges asszonyról, de nem normálisan egészséges szerelemről lehet szó. Szerelemről, melyben kétséget, boldogságot, csalódást, hitszegést, megbecstelenítést, szóval egy modern szerelem minden megrázkódtató fázisát éreznie kell az asszonynak. Gyorsan, egymás után kell jönnie csapásnak, boldogságnak.”

A hős tudni véli a vizsgálati módokat és a lehetséges kérdéseket:

„Megmérni a hatásokat, a változásokat, melyek asszonyán előállnak. Kísérletezni nem elég véle; a kísérletek eredményeit megérteni, az a legfontosabb. Mi minnek a következtében állott elő? Hogyan szülemlik a nerveze, az egyszerű idegesség? Előállhat-e be nem tartott találkák következtében? A kielégítetlen szenvedély miként szüli a hisztériát? Hogy fokozódik ez? Az idegláz előállhat-e egy hirtelen szakítás következtében? Miképpen válik – halálossá? És e kérdéseken felül még legalább ezer kérdésre: mi a felelet?”

Az átmenetek meglelése: legyen a kísérlet főtörekvése. Csak az eseteket láthatja az egyszerű orvos, de az nem elég, az annyi, mint semmi. A baj csíráját, készülődését, összefüggését csak egy ilyen kísérletező orvos láthatja. Teljes mélységében ez világoosságában csakis az előtt tárul fel a titokzatos szervezet.”

Íme, a magyar irodalom első orvos hőse, aki „nem kéjre költi a szerelmet, hanem tanulságra”, s vállalja a gyilkos szerepét, ha kell, mert tudja, a nő, akivel kísérletezni fog, áldozati bárány, meg kell halnia. Minden feltétel adva van tehát a regénybeli kísérlet megkezdéséhez, megfogalmazódik az elhatározás is. Igaz, nyomban meginog a tudásba vetett hit, a kétkedés lesz úrrá rajta, mi több: az „önmegvetés delelőjére hágott”, hogy a katarzisban Goethe Faustjához lássa magát hasonlónak: „Az jutott eszébe, hogy mennyire hasonlít ő most a legszebb költemény hőiséhez, a kételkedő, mindent firtató, magával elégedetlen, mindent tudni vágyó Fausthoz. Élve látta most Goethe nagy alakját s úgy érezte, mintha az rokona vagy barátja volna. Látta, hogy kel föl előtte, hogy mozog tovább s mint vész el az emberfeletti atmoszférában.” A regény Faustanalógiája két motívumot is előlegez – a lehetetlen megkísértése árán szerzett tudását és a Margit-tragédiáét. Az első fázisban a megismerésen van a hangsúly, a másokban a modern Faust Margitjának a tragédiáját találjuk, ami Bródy Faustjának a tragédiáját is tudatosítja. Produktív analógia tehát a Fausté, a hőst

mindenképpen ihleti: „Soha nem ment még ennyire gyakori önmegfigyelései közben. És amint így magába nézett, minden látható kontaktus nélkül újra eszébe jutott kedves alakja, századjának képviselője – Faust. Végre is, mint Goethe-Faustnak, neki sincs más célja a földön, mint fáját előbbre vinni. Nevetséges volna, ha meg hagyja magát állítani hipochondriájának Mephistója által.” Kitetszik a fentiekből, hogy Bródy orvosa nem közönséges ember, a Faust-analógia pedig egyértelműen az emberfeletti ember alakját rajzolja fel. „Azt látta, amint az ember több akar lenni, mint amire ember született s ím csakugyan több is” – mondja az író hősről. A Bródy-változatban azonban a Jókai-örökség is munkált, ami különben nem Bródy szemléletének maradiságát, hanem Jókai korszerűségét dokumentálja.

Lengyel Dénes a neve ennek a jókaias Bródy-hősnek. Háromszék megyéből származott, apja örmény származású, de már „tisztá magyar”, anyja spanyol zsidó származék, a „híres Bonavesztékből”, kik gazdag fakereskedők voltak. Szülei vallásosak, bigottak, ő a ciszterictáknál tanult, egyetemi tanár az orvosi karon, ahol neki van a legtöbb hallgatója, éppen ezért tanártársai nem szeretik, jószívű, sokszor elengedi a tandíjat, a szegényebb hallgatóknak pedig pénzt ad a „rigorózumra”. Járt külföldön: három évig a Charitében dolgozott, három évig a strasbourgi egyetemen segédtanár, de nem marad sem Strasbourgban, s nem lesz lak- és munkahelye Bécs sem. Beszédében van egy kis gallicizmus, franciaországi tartózkodásának kedves emlékeként. Szép ember, akibe szerelmesek a nők, háza ablakából a múzeum épületére látni, s a lovardára, míg az „Eszterházy utca felől egy kis cukorsüteményhez hasonló palota áll, melyet valami kitűnő versenyló emlékére egy még kitűnőbb színésznő kedvéért emeltetett egy magyar főúr; kivilágított, kacér kis ablakaival belénevetett a méltóságosan néma, komoran tiszta utcába”. Amikor az olvasó elé lép, harmincöt éves, és még nem volt szerelmes, s ha kellene neki is a „belső káprázatok”, szükségesnek tartja, hogy az érzelem „aranyos köde” ne borítsa be egészen. Gyakran rossz a közérzete, szorong, tétovázik, meg-megtántorodik, amikor elképzelésének realizációjáról van szó. Mintha félne a nőktől, akiknek orvosa. Úgy érzi – elemzi Bródy hősenek lelkiállapotát –, veszélyben forog, mert a nők, ezek a „titokszerű lények öntudatlan, láthatatlan hálójukat szövik körülötte”, és „maga-megvetése, kiféradt volta valami ismeretlen ellenségtől való rettegés halvány árnyalata: olyan állapotot idéztek fel lényében, amely egészen ismertelen s így kényelmetlennek is tetszett neki”. Joggal merül fel a kérdés: a szerelem analízisének céljából kezdeményezett kísérlete nem a maga megismerésvágyának titkos ösztönzésére fogalmazódott-e meg, vagy valóban csak tudományos céljai voltak. A *Faust orvos* szövegének központi helyén találunk ugyanis egy gondolatsort, amely a kérdés szükségességét indokolja. Lengyel Dénes külföldi útjáról hazatérve látja, hogy pártfogolta és kísérletének tárgya, Petrovits Ida és asszisztense szerelmesek egymásba, aminek következtében Idából, aki „kis,

egyszerű lány” volt, „tökéletes úrhölgy” lett, „zárkózott, nyakig begombolt kisasszony”. Nincs oka sajnálni többé, elindíthatja a Golgotára vezető úton. A féltékeny férfi bosszúja is volt ez a gondolat, az új körülmények „elzsibbasztották benne azt az érzést, mely a lány iránt kelt benne”. A kombináló tanár regénytárgyakkal foglalkozik: egy lány – e kombináció szerint –, inkább okos, mint szép, de fiatal, romlatlan, hálás szívű, szerelmes lesz egy férfiba, aki nem viszonzozza ugyan ezt a feléje sugárzó szerelmet, de mégis („illúzió és tévedésből”) szítja, és az a célja, hogy „az elemi érzést lehető legmagasabb fokra csigázza, mert célja: eközben megfigyelni ennek a szenvedélynek útját, jelenségeit, következményeit, teljes gazdagságukban és egész mélységükben”, e célt kellene szolgálni a vetélytársnő felbukkanásának is. A férfinak az érzések váltoóramát kellene előállítania: egyszer közönyt mutatna, máskor „heves szerelmet hazudna”. Azután ismét eltaszítaná a lányt, hogy az gazembernek tartsa. Játsszáná a kegyetlen ember és a mesebeli királyfi szerepét, és mindez oda vezetne, hogy a lány megbetegszik, és meghal. S e lány egyértelműen Petrovits Idát formázza. Lengyel Dénes teljes beleéléssel Idát látja a „véres, piszkos márvány-lapon”. A megvilágosodás pillanata ez: az aberrációk orvosa felismeri, hogy maga is betege a szerelemnek, az algolagnia lehetősége ott lapul a lelkében:

„Gyenge reszketés vonaglott végig testén. Fájdalmas rémület, amelyben valami groteszk gyönyörnek is volt része. E gyönyör nyomán eszébe jutottak azok a csodálatos s nem éppen ritka esetek, amikor a szerelmes férfi szenvedélyét csak úgy tudta betölteni, ha tárgyát megöli. Praxisában is talált már ilyen kóros szerelemre, de leírások után egy egész légiót ismert. A pszühopatia sexuales megdöbbenő alakjai, élükön azzal az olaszsal, ki szerelmi dühében csak úgy öldöste a lányokat, ezek az alakok most mind megjelentek képzeletében. A nem ez iszonyatos örültjeinek csapatát az a csehországi szabó zárta be, aki abból merített szerelmi kéjt, ha valami leányt éles késével megszúrhatott, ha annak fájdalmát, kiontott vérét láthatta.

A tanár megdöbben, midőn ezeket az eseteket vizsgálta. Hasonlatosságot talált ez esetek és az ő különös vágyakozása között. Vajon csakugyan a tudás és a humanizmus-e az ő célja, midőn ezt a szegény lányt a kárhózatba, a halálba készül hurcolni, avagy csak lényének a szabólegényével analóg kóros állapota búvik ennek a magasztos célnak magasan szálló fellegeibe.”

Lengyel Dénes lélekgylilkolásra készül, közben azonban maga is áldozatává válik experimentumának. Amikor Petrovits Idát – mintegy asszisztensének, mint nevezi: „Wagnerjének” kezére játssza, sötétebb, patológikusabb hajlamának engedelmeskedik. Tudatalattija szól közbe, s olyan, akkor még a regényirodalomban alig ismert módon, amely egy Péterfy Jenő szemében is „physiológiai romantikának” tűnt, mert Lengyel Dénes elveszteni látszik „énjének tiszta tudatát”, és végül is azt teszi, amit tenni nem akar, s lesz a „szerelem bolondja”, mint Jókai Harter Nándora a *Szerelem bolondjai* című regényében: a

más karjában látott nő a nagyon kívánatos, a cselekedeteket befolyásoló, a történeteket mozgató, a regénytörténet irányítója. Már a *Don Quixote kisasszony* írása közben is próbát tett ennek az érzésnek a leírásával, most azonban elemzésére is vállalkozott Lengyel Dénes és Petrovits Ida viszonyának alakulása rajzában. Ott van egy pont, amikor a kísérletezőben felülkerekednek az érzések, s a kíváncsiságot a szenvedély szorítja háttérbe. Tehát nem az az epizód az érdekes ebből a szempontból, amelyben az orvos az órszobán találja meg, majd viszi haza a halált kereső Idát. Akkor legfeljebb sejtelemként dereng fel egy másfajta viszonyulás lehetősége, hiszen itt csak azt tudjuk meg, hogy Lengyel Dénes szereti Petrovits Idát: „A férfi még mindig föléje hajolt s így nézte, kéjjel, önfeledten. Az élet és minden célja, titáni vágyakozások, tudásnak égő szomja összpontosult – vagy elveszett? – most neki két lilazománcos leányszemben, két leányszem révedező, bizonytalan fényében.” Sok a titok két ember viszonyában, magában a férfiban és a nőben is – sugallja Bródy regényének szerelemfelfogása. Amikor már túl vannak a hűtlenség pillanatán, s amikor Lengyel Dénes immár a segédje feleségével a karjában rohan haza, Erdélybe, a következőképpen monologizál a vizsgálódásra mindig kész férfi:

„Minden, ami titokzatos a szerelemben, mindaz, ami egy férfinak megfejthetetlen az asszony lényegében, újra megjelent előtte, felrajzolt benne – kísérteni.

Agyában felkeltek, kergetőztek azok a kérdő kis gnómok, melyek millió kérdést intéznek a néma értelemhez s szinte örülnek, szinte gúnyosan kacagnak a kérdezettnek szégyenkező, buta némaságán.

»Mért jött el hozzájuk épp akkor, mért szereti éppen őt, mért nem omlott a karjaiba, amikor még nem volt másé, mért fél, mért kellett vele találkoznia, mért nem tudja elhagyni, mi lesz ennek a vége, mi lesz az ő életével, mi lesz céljaival, csakugyan olyan imádásra méltó asszony-e, csakugyan örökre az övé, nemcsak illúzió és érzékiség az egész, mit rejt, micsoda gondolatokat forral szűk kis homloka megett, mi az, ami azt a mondhatatlan bájú fényt ragyogtatja szemében, milyen lehetett mint gyermek, milyen lesz, ha megöregszik, meg fog-e öregedni valaha, együtt haladnak-e életük vége felé, meghalni tudnak-e egymás nélkül?«

Nyilvánvalóan, a regény története is ezt igazolja, nem Petrovits Ida a titokzatos, hiszen ő első találkozásukkor már beleszeretett Lengyel Dénesbe, s akkor is az övé volt, amikor máshoz adták férjhez, s az esküvővel kikényszerített hűséget szegte meg, amikor Lengyel Dénes a megjelenésével a férj távollétében immár elviselhetetlenné tette asszonyi vágyát. Lengyel Dénes lelke beteg: neki Petrovits Ida csupán addig kellett, addig vágyakozott érte, amíg karjába nem szorította, mert utána nyomban megkezdődött az elhidegülés, az elfordulás folyamata: „Az asszony boldognak érezte magát így is, eszébe se jutott, hogy a férfi, aki nemrégén még nem győzte csókolni kisujja vakkörmét, most, amikor birtokában van, elfordul felőle, érintetlen hagyja nyitott, piros ajkait s in-

kább nézi a tájat, mint őt és számlálgatja a sürgönypóznákat, ahelyett, hogy hozzája szólna.” Mint konstatálja a főhős, „Faust úr ide jutott” – olyan erők és vágyak markába került, amelyek mint mondja és gondolja, erősebbek intellektuális hatalmánál, s ezért állták el a szerelem megismeréséhez vezető útját. Pedig milyen szép szavakat gondol el az író a szerelemről! „Ki tudja, meddig tart ez a kellemes vagy kellemetlen érzés, mely egyszerre felbuzdul az emberfiában – írja. – Valami villamos szikra-e, mely amint megjelen, hat, gyújt, cselekszik s a másik pillanatban eloszlik a mindenségben. De meglehet, hogy hirtelen megjelenő égitest, valami új bolygó, mely napja körül forogni meg nem szűn soha, hozzá van csatolva örökre, vele marad mindig!”

Bródy Sándor hőseinek és világának valóságában helye van tehát a titokzatos és az irracionális motívumának is, mintegy velejárójaként a *Faust orvosban* ábrázolt világnak, világérzékelésnek. Lengyel Dénes lépten-nyomon jelzi jelenlétüket: sejtelmek, szorongások lopakodnak munkájába, titokérzet nyugtalanítja, amely szerelemkísérlete elhatározásakor fokozódik: „A tanár, aki az egész mindenségben mindig a szerves életet látta: most valami titokzatosat, olyasvalamit érzett, ami túl van ezen a mindennapi életen. Mintha valami rejtélyt sejtett volna, de mind a sejtelen, mind a rejtély ismeretlen marad előtte.” Jelképes erejű, hogy éppen akkor játszódik le a szeme előtt egy Poe-szeánsz, amikor megtalálja kísérletéhez az asszonyalanyt, egy tudóveszes, vért köpő színésznevendék előadásában, a pesti társasági élet divatos produkciójaként:

„Jós! kiálték, bárki légy te...»” Bródy a *Hollónak* a pesti körülményekhez leginkább illő versmondattát idézi Szász Károly fordításában, de teljessé természetesen legalább az egész versszak jelentésével tesz:

*„Jós – kiálték – bárki légy te, angyal, ördög, – madár képbe,
Vagy vihartól üzetél be pihenni ez enyhelyen!
Bár elhagyva, nem leverve, – kifáradva a keserőbe,
Most felelj meg nékem erre, könyörgök s követelem:
Van-e balzsam Gileádban – s én valaha föllelem?”
Szólt a holló: „Sohasem!”*

S folytatódik a következő szakaszban is, amikor is ez a kérdés: „lesz-e ama boldog éden, ahol egyesítve légyen, kedvesével – végtelen, kit Lenorának neveznek az angyalok odafenn”. Jellemző a keret, a szituáció is, amelyben ez a hollófantázia „zúgott”: az idézett Poe-sort a beteg színésznevendék „szinte ordítva kiáltotta”, miközben arca „hirtelen elkeseredett, vad, elszánt jelleget” öltött. Lengyel Dénes pedig, aki a Petrovits-féle gyógyintézet estélyének vendége, arra gondolt, hogy itt ötven-hatvan beteg van, „amikor az ország és főváros tele van kórral”, Pest *lázás élete* szüntelenül produkálja a lélek betegeit, a gyors meggazdagodás, a hirtelen karrier utáni vágy áldozatait, de ott vannak

a „beteges fantáziájúak”, s azok, akiknek „titokzatos idegrendszerük” van. Korérzés volt ez, éppen a *Faust orvos* írásának idején beszél Nietzsche az idegek kimerüléséről, hirdetvén, hogy a kor az idegek túlságos izgatottságának az ideje. Vannak tehát a Bródy-regénynek titokzatos mozzanatai is. Hangokat hall a zsidó Richter Nándor, Petrovits Ida szerencsétlen férjjelöltje, amikor a kikeresztelkedésének szertartása tartott („Nyöszörgést hallott... Senki sem hallotta kívülről”), és ugyancsak nyöszörgést hall Lengyel Dénes is Ida esküvőjén („És a tanár nyöszörgést hall, megint olyan hangot, amilyent élve boncolt madarak adnak. Ő egész világosan hallja, de kívülről más senki”). Feltűnik, amikor a szerelmesek Erdélybe menekülnek, egy titokzatos férfi, „rettenetes pápaszemével” („Nézze ezt a rettenetes urat a sarokban, le nem veszi rólunk a szemét, még csak kezét sem foghatom meg... Oh, az az úr... azzal a rettenetes pápaszemmel!”), aki útközben tűnik el mellőlük.

Íme, mindez több, mint Bródy hőségének leírt „regénytárgya” a tervezett ex-pozícióival és az elképzelt bonyodalommal, egyértelmű fináléval, amely a „tanulságos halál” képét hozná. A *Faust orvos* történevszázának egyik változatát kapjuk magában a regényben, s a tanulság azokban a differenciákban van, amelyeket Lengyel Dénes elképzélése és Bródy valóságos regényének menete között felfedezhetünk. Ott a „kegyetlen ember alakjából – mint a mesében – hatalmas, ifjú királyfiképpen lépne ki” a hős, itt a mindent veszítő, átkozódó Lengyel Dénest látjuk, aki a majdani Móricz-hősök ajkára illő szavakat mond:

„Lengyel Dénes kezébe rejtette arcát s nem felelt. Majd hirtelen felugrott s a kétségbeesésnek azon az egyetlen hangján, melynek fokozása nincs – kiáltotta: – Mit bánom én, ha meg is döglök az egész világ!”

A regény melléktémája – a valóságos zsidókérdés a maga hangosságával és időszerűségével az 1880-as évek Magyarországon. Tiszaeszlár árnyéka van a regényen, és Richter Sándor alakjában az emancipálódó fiatal orvost rajzolja, de nem idilli vonásokkal: az igazán tragikus hős jellemzőit kapja, a sors kismiz hitében és szerelmében egyaránt. Bródy előadja életrajzát is: apja előimádkozó és hitközségi szolga előbb Gyulán, azután Egerben. Gyuláról azért kergette el a zsidó előjáróság, mert „féltek, hogy meghal, a sok gyereket nekik kell eltartani”. Sokat nyomorgott, két évig például úgy tanult az egyetemen, hogy egy leány apja, a lány hozományát előlegezve, havi támogatást juttatott neki, de a lány közben meghalt, ezért nem kellett feleségül vennie. Jól érezte magát Lengyel Dénes mellett „Wagner” szerepkörében. „Csupa harmónia volt ez az ember. Meg volt elégedve, mert mindent úgy vett, amint van. Fájának – a zsidó fajtának – fatalitása, azután hivatása, okos, tudnivágyó, de nem nyílt esze olyan emberré tették, aki egészen otthon érzi magát ezen a világon. Az életben való gyönyörűségét nem zavarta egyéb, mint az az ellenséges hangulat, mely fajtája iránt hazájában felkerekedett. Ez néha kihozta a sodrából, olykor dühössé is tette. Jogos nyugalmát, egyéni boldogságát, szabadelvűségét sértette

ez a felkerekedett bolondos forgószelel, melyet ő – sokadmagával – viharnak vélt.” Védekezésképpen szinte tüntetett zsidóságával, kérkedve mesélt „eredetéről”. Hogy feleségül vehesse Petrovits Idát, kikeresztelkedik, és teszi éppen azokban az időkben, amikor „fajtája legjobban szorongattatik” – mintha menekülne zsidó sorsa elől ezzel e tetteivel. Vádként hordozza tehát, lelki teherként kapja, hogy annál nagyobb legyen majd veszteségének tudata is.

A kor jellemzői közé tartozik Székely Antal alakja is: habitusával és filozófiájával egyaránt. Modellje nyilvánvalóan és félre nem érthető módon Justh Zsigmond. Feje felett a „dicsőséges rothadás kórjósolatának” csillagképe ragyog egy este a Duna-parti kávéház megvilágításában. A „francia-magyarok” asztaltársaságában ült Székely Antal is. Lengyel Dénes nem rokonszenvezett ezeknek nézeteivel: bennük, véleménye szerint, a francia ízlés, kultúra, tudás munkál, és áll ellentétben „eredendő tehetségük” természetével, e szellemi transzfúzió nem használ nekik, mert az „idegen elem birokra kel a magyarral s a folytonos küzdelem vége egy nagy – meddőség”. „Ami rossz a dologban – fúzi tovább gondolatait Bródy hőse –: idegessége és természetellenes erkölcsi, még ezek is csak úgy, ahogy örökölték át. De ezek lassankint mégiscsak erősbödnék, haladnak előre, s akkorára, amidőn a város csakugyan a világé lesz: méltán el lehet majd nevezni kelet Párisának.” A francia-magyarok legkitartóbbika Székely Sándor:

„A 27–28 éves fiatalember szép szőke feje egy kissé fénylett a meleg, gőzös levegőben. Fehér homloka alatt okos, szürke szemé ragyogott. Úgy látszott, élvezte a kávéház éjjeli levegőjét, mint ahogy élvez a morfium-evő. Nyugodtan nézett szét maga körül s amint észrevette a professzort, udvariasan köszönt...”

S tovább:

„Tudta róla, hogy tüneményeszerű szerencséje van az asszonyok között, bár a korán kezdett szellemi foglalkozás véznává, szinte betegessé tette. Hallotta róla azt is, hogy ez idő szerint a legnagyobb magyar »írói talentum«, voltak, akik »kritikai lángésznek« tartották, bár alig produkált valamit. Amit csinált, jeles, modern franciák pompás másolata egészben, részben pedig egy ötletes, de határozatlan, színtelen talentum termékei. Olyan szerszámokkal dolgozott, melyekre keze nem volt alkalmas, tudása más és tehetsége is más irányra készítette. S mert tudása nagyobb volt, tehetsége szenvedett. A tudás, ez marta, ez tette tehetetlenné ezt az egyszerre gyengéd és ugyancsak markáns szőke fejet. Tudta, milyennek kellene lennie, de nem bírt olyanánná lenni, a fejében rendezve volt minden, de hiába. Materialista elveiben, romantikus és idealista tetteiben.”

Egy naturalista író arcképének vázlata készült a *Faust orvos* Székely Sándorról – Justh Zsigmondról szóló lapjain. A beszélgetés során ugyanis Székely Sándor elmondja, hogy elcsapta magától az asszonyokat, a legutolsót is, aki egy zsidó lány volt. „Szükségem volt az alakjára – magyarázta – egy regényben... Tanulmányozni akartam, mert csak úgy lehet valamit csinálni. Az em-

bernek csak olyasmiről lehet írnia, amit alaposan ismer... Bizonyos vagyok benne, hogy csak azért tudok írni, mert megszöknek mellőlem az asszony-modelljeim, pedig évek kitartása szükséges még ahhoz is, hogy az ember egy epizódalagnak való modellt kiismerjen... Ezért készültek a nagy regények olyan soká; ezért fog az én regényem – ha ugyan meglesz valaha – tíz-tizenöt évig készülni.”

Ennek a naturalista írónak „keleti” a filozófiája, s valószínű, Bródy – aki jól ismerte Justhot – pontosan interpretál is. Ez is kort jellemző motívuma a *Faust orvosnak*:

„Most abban a hangulatban volt – ti. Székely Sándor –, amelyben ezelőtt úgy háromezer évvel mesze Hindosztánban a Nirvána valamelyik kiváló apostola lehetett. Máját, az illúziók haszontalanságát, a káprázatot emlegette, s míg arról beszélt, hogy csak egyetlenegy van – a semmi; gyönyörködött a saját hangjában, mély, színes, ötletes szavaiban, melyeket kimondván, maga se hitt benne többé:

– Végre is az egész mindenség – semmiség. Nem lehet semmi, mert minden elmúlt. Ennek a múltékonyságnak a tüneteit vegyem valaminek? Az élet csak egyik jelensége a halálnak, amely megsemmisülés – tehát semmi...”

A kor szellemének zászlaján tehát ott van minden fontos szín ebben a Bródy-regényben, és történeti jelentősége is éppen ebben van. Juhász Ferencné azt írta Bródy-nak éppen e regényről, hogy abban „új módon akarta megérteni és leírni az embert”. Mi hozzátesszük, hogy a kor lelkiségét, szellemi áramlatait-irányait is kereste és találta meg hősei lelkében. Nem egy ízben stílusban is természetesen, amely – ugyancsak Juhász Ferencné szerint – a „naturalizmus és impresszionizmus keveréke”. Az érzékelés és a jellemzés új koordinátái között mozog a *Faust orvos* írása közben, többek között abban a „fausti” képben is, amikor a Lengyel Dénes és Petrovits Ida mámoros éjszakáját követő reggelt írja le, a húsvétot is emlegetve: „Túl volt reggeli kilenc órán, a függönyök új vörös csikjai fellángoltak a tavaszi napsugárban, bántó világosság terjedt szét a szobán, fénysávok mázskáltak be minden zugba. A húsvét előtti nap kellemes lázas zszibongása az utcán.” Egy előbbi hajnalképben a „közeledő hajnal viola s krizoprász színei vegyültek a gyöngyházfényű szemhatáron”, a fiatal lányoknak „kékesen zománczott a szemük”, és frissen impresszionisztikus a hídon robogó vonat képe is: „Pedig egyenesen szeme irányában látta a feketévé zománczott, ezüstösen ragyogó összekötőhidat, melyen gyorsan, de emberi sebességgel rohant át a vasút s jól látta a lokomotívot, mely szintén nyáriasan volt öltözve, fehér cilinderje világosszínű füstgomollyal pásztázta a még világosabb levegőget.” Lengyel Dénes agyában pedig „összevissza, rendszer és logika nélkül futottak, rajzoltak, táncoltak, röppentek a megfélemltetlen kérdések apró manói”. Mindezek pedig nem csupán stílusjegyek, egy új regénykorszak első üzenetei is voltak!

KIHALNI VESZÉLYES

*Lét- és fajfenntartó elmélkedés
egy „olvashatatlan” regény ürügyén**

V A R G A Z O L T Á N

„A világ legnagyobb virága, legnagyobb lipéje – s legkisebb denevére: egyaránt veszélyeztetett. Vagyis az ember – mint pusztítóerő – éppúgy nem szelektív, mint egy kataklizma. Tűzzel, vassal – sőt, vízzel is irt – a homo sapiens. Némelyek alkalmazkodnak hozzá: a balkáni gerle például, vagy a házi veréb – ahogyan katasztrófa-helyzetekhez is néhány faj alkalmazkodni tud. Ám a többség, jaj, képtelen alkalmazkodni az emberhez. Az evolúció lassacskán belerokkan az emberbe, ebbe a geológiai erejű katasztrófába. Lám, *untauglich* lesz az emberre az evolúció.”

Ámen, úgy legyen.

Illetve ne legyen így. Még ha, sajnos, így igaz is. Sőt végzetesen – mivel túlzás nélkül így is mondhatjuk. Nemcsak amiért az ember, mint ahogyan a fentiekből kicsendül, az élő növény- és állatfajok tömegét pusztítva ki, a természetet és azáltal önmagát szegényíti el – pedig hát ez önmagában is épp elég lenne. Hanem mert bolygónkat mind félelmetesebben „uralma alá hajtó” fajunk két változatban is megteremtette a kollektív öngyilkosság lehetőségét a maga számára: nukleáris háborúként éppúgy, mint ökológiai katasztrófa-ként. És hogy a kettő közül melyik az elháríthatatlanabb...? Cseppet sem látszik ugyanis bizonyosnak, hogy a látványosabban apokaliptikusnak tetsző előbbi mondható annak. Főleg ha azt a talán nem túl nagy termet is elképzeljük, amely befogadni képes azokat, akik érte felelősek lehetnek, meg hát annak a bizonyos gombnak a megnyomásához mégiscsak kell néminemű őrület is. Ellentétben az utóbbival, amihez elég, ha „normálisak” maradunk, ha úgy élünk, mint eddig, ha mind létszámban, mind igényeinket tekintve, változatlanul „szaporodunk és sokasodunk”, ha „haladunk” és „fejlődünk”. Mert kell-e külön is említeni vízzeink szennyeződését? Iparvárosaink szmogfelhőit és az ólomterhes benzínbűzt? Csernobilt vagy az ózonlyukat az Antarktisz fölött? Vagy a savas esőket,

* Sebeők János: *Médiúm*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

a növekvő üvegházhatást – együtt az oxigéntermelő Amazon-vidék és egyéb tájak trópusi erdősegeinek nekivadult pusztításával? Hogy a kataklizmává érlelődés fenyegetése ne hasson merő rémlátásnak. Sem pedig „az ember eddig még minden veszéllyel megbirkózott”-féle mondatok megnyugtatón elleplező közhelynek – éppen amiért logikájuk igencsak gyengécskének tűnik ama kikerülhetetlenséget jelző másikkal szemben, amit a nyitó idézet is sugároz.

És aminek sorsszerűségét akár a biológus Csányi Vilmos könyve, *Az evolúció általános elmélete* is meggyőzően alátámasztja. Nagyon is tudományosan bizonyít rendszerelméleti fejtegetéseivel, melyek szerint az atomos anyag az elemek kialakulásában a jobb szó híján szervesnek, illetve szervesnek mondott molekulák létrejöttében és az élővilág evolúciójában alapvetően ugyanazok a törvényszerűségek mutatkoznak meg, mint az emberi társadalom és azon belül a termelés, illetve a technika fejlődésében. Minden fajta rendszer kialakulásának és továbbfejlődésének végkifejleteként jelölve meg, hogy amikor egy növekvő rendszer felemeszi „paramétereit”, azaz nem táplálkozhat többé környezetéből, óhatatlanul önmagát kezdi „felélni”, egészen a kihunyásban végződő összeomlásig.

Márpedig ilyen rendszer minden élőlény, a legegyszerűbb baktériumtól egészen az emberig, s mint ilyen, menthetetlenül kimúlik táplálék híján. De rendszer minden egyes csillag, maga a Nap is, véges mennyiségű hidrogénkészlete a héliumgyártáshoz szükségképpen kimerül, nem mintha – ahogyan azt *Az ember tragédiájának* írásakor még gondolták – egyszerűen kihűlné. Hanem amikor terméket váltva héliumból sznetet kezd el termelni, akkora hólyaggá fúvódik föl, hogy földgolyónk égi pályáján is túlnyúlik. Több milliárd esztendő múlva, úgyhogy addig majd csak kitalálunk valamit, feltéve, hogy időközben... Mert hát itt a bökkenő. Abban, hogy „Ökolodzsza maharadzsa”, ahogyan regényében Sebeők János földünk egész élővilágának ökológiáját elnevezi, szintén egyfajta rendszer. Meglehetősen ingatag és sebezhető, érzékeny a külső behatásokra. Valamikor a krétakor végén, valamilyen kozmikus karambol következtében, állítólag komolyan meg is sérült, erre ment volna rá az őshüllők nagy része is, így engedve át a terepet az eladdig mellékesként szerénykedő emlősök szabad fejlődéséhez, ama bizonyos ember nevű állatfaj kialakulásának is utat engedve, amely, pardon, *aki* miatt az újabb kataklizma veszélye napjainkban már korántsem „elméleti”, ellenkezőleg: nagyon is választ kívánó.

Választ, amely egyebek mellett... Csakugyan! Miért ne lehetne regényírás is?

*

Kérdés csak, képezheti-e ez igazán regény tárgyát. Nem „túl nagy”-e hozzá? Körüljárhatatlan, parttalan, felmérhetetlen; következésképpen megírhatatlanabb a nukleáris háborúnál is, az atomhalálnál. Annál is inkább, mivel ennek a

kataklizmaváltozatnak megvan már a maga irodalma, sőt álirodalma. Rutinirodalma, konjunkcióirodalma, divatirodalma, ideértve a sci-fit éppúgy, mint a „végső üzenetet” nemegyszer konyhára pénzt hozó módon hordozót, az előre kiszámított hatás által „óva intőt”, éppen a téma kiaknázottságának köszönhetően. Ellentétben az ökológiai katasztrófa kevésbé látványos és akár még „szűznek” is mondható témájával, azzal összefüggésben, hogy valós problémaként, mindannyiunkat s velünk együtt az egész (állítólag csak értünk létező) élővilágot fenyegető, reális veszélyként napjainkban kezd csak igazán kibontakozni, és tudatosodni is, egyelőre aggasztóan kevesekben mindössze. Regénylehetőségként még nem a témavadász profik, inkább a „túlérzékenyek” és megszállottak számára kínálva, dehogyan is a siker ígétét, inkább a megszenvedés, a médiummá válás gyötrelmét zúdítva rájuk. Mintegy a megélve megírás belső kényszerét, a vért izzadását.

Úgy, ahogyan az a fiatal Sebeők János nem kevesebb, mint tíz év alatt megszületett, több mint hatszáz oldalas monstre-regénye esetében is – minden jel szerint – történt. Szükségképpen olvashatatlannal riasztó „szövegregényt” eredményezve.

Mert Sebeők János műve mindenképpen ilyen. „Olvashatatlan.” Illetve olyan, amit annak szokás nevezni.

És „riasztó” is. Rögtön, amint felütjük. Már a szedés képe is. A mindenhonnan előbukkanó különböző betűtípusok jelezte kiemelések, mindenekelőtt a verzállal szedett mondatok, mondatrészek, szavak vagy szórészek, hála a kettős vagy éppen többes jelentésűnek szánt „intarziás” megoldásoknak, a szótörzitmányok és -csinálmányok végtelen tömegének, a gyakran kettős zárójelek közé szorított kurzívoknak és „kövéreknek”, mindannak, ami első látásra szemünkbe ötlük. Végeérhetetlen dzsungelt, amazóniai eső-erdőt sejtetve, mindjárt a pereménél azzal fenyegetve, hogy elveszünk benne. Expedícióra csábítón, de visszahőköltetve is: érdemes-e vajon bozótvágó *machettával* kezünkben felfedező útra indulni? Bármennyire igyekezett is a szerző a maga módján tájékozódásunkat „Belépti-nyíl”, „Hősmutató”, „Paralelodramma”, sőt a regény végén még „Rezonanciagörbe” segítségével is megkönnyíteni. Mivel az efféle akár legyintő kedvünket is fokozhatja: ugyan már, ahol ilyesmire van szükség... Ám ahogy eleinte még tétován és botorkálva, mindinkább e nyelvőserdő belsejébe merészkedünk, egyre inkább izgalmasnak is érezzük ezt a behatolást, sőt a maga nemében élvezetesnek. Mindinkább, de mikor hogy, aszerint, hogy ez a szerző által „horrorgröteszknék” nevezett nyelv mikor lesz igazán mondanivaló hordozója, s mikor válik öncélúvá, pusztán nyelvi játékká. Nem utolsósorban annak a „trópus” túlbujánzásnak következtében, ami alighanem abból ered, hogy Sebeők a maga sokszor zseniálisan többértelmű és gyakran szimbolikusnak ható szószüleményeit és mondatfacsmányait („ÚRVICSORA”, „SZEREPném”, ha szeretnének. VÉGETTE MAGAMRÓL MINT IGAZSÁGRÓL LEMONDOTTAM – MIKÉPP HATÁROZATLAN

ÖNMAGÁRÓL EGY BOTSÁSKA IS – HOGY BOTTAL ÜTHESSÉK NYOMÁT, – ÉS NE ŐT AGYON” stb.) nemcsak a bennük rejlő asszociációs lehetőségek maximális kiaknázása érdekében folytatja a lehetséges határokig, hanem mintegy beljük szeretve, rajtuk túljutva is még, olyankor is tovább pergetve őket, amikor már csupán üresjáratokat eredményeznek.

Bármennyire is éppen erre a hősének „skizofrÉNjét” megszólaltató, szenilisen és paralitikusan ható nyelvre, a motyogás látszatára volt is szüksége a kimondhatatlan kimondásához. Egyidejűleg szólaltatva meg a halálfélelmet és siratva el Amazónia pusztuló élővilágát, olyképpen kapcsolva egybe a kettőt, hogy azt végül egynek érezzük – egyetlen és egyetemes halálnak. Olyan közérzetet fejezve ki, melyen belül egyformán egyszerűnek és megismételhetetlennek mutatkozik meg minden élet, és egyformán jóvátehetetlennek minden halál, akár emberhalálról legyen is szó, akár állat- vagy növényhalálról, és ahol egy szerencsétlen béka két kíváncsi kölyök általi „lelket kereső” élveboncoltatását ugyanolyan megbocsáthatatlannak és hátborzongatónak érezzük, mint amilyen megrázónak a regényben megszólaltatott hős nyolcévesen elhunyt kishúga haldoklásának és temetésének emlékét az azt felidéző tudat didergésétől életre keltve. Éppen az egyetemes pusztulás átélésig menő érzékeltetése érdekében mosva el a határokat egyedi és „faji” halál, „meghalás” és „kihalás” között, nemegyszer filozófiai mélységeket is sejtetően – éppen e gagyogás segítségével.

Mert talán egyedül így lehetséges.

*

Vagy talán mégis másképpen? Kevésbé hermetikusan, világosabban? Netán egyenesen érthetőbben szólni arról, hogy Amazóniára, őserdőinek érintetlenségére továbbra is szükség van? Valamennyiünk érdekében, függetlenül attól, távol élünk-e tőle, közel hozzá vagy éppen benne. Amazónia megmentése érdekében agitálni? Annak érdekében mozgósítani, hogy meentsük meg környezetünket, földünkön az élet további lehetőségét? Nem is csupán a magunk számára, hanem valamennyi élő faj érdekében? Önmagukért, „csak hogy legyenek”?

Ezt akarná a szerző? Ezt szolgálná a nyelvi dzsungel? Ezt kísérelné meg nyakatekert makogásával? ... Igen ezt, vagy legalábbis ezt is, nyilvánvalóan, bár természetesen nem közvetlenül. Mindenekelőtt nem annyira tudatunkat célozva meg, inkább a zsigereinket. Tudatunkra is hatva ugyan, de rajta keresztül mélyebbre nyúlva.

Hogy ez aztán mennyire sikerül neki, más kérdés, ám hogy egyáltalán megpróbálhassa, mindenképpen szüksége volt erre a nyelvre. Az örületnek vagy inkább az elhülyülésnek erre a megállíthatatlan motyogására. Pontosabban

szólva a lepusztuló tudat és a „nincs tovább” vacogásának erre a szakadatlan fecsegéskényszerére, akár a pusztulás szuggesztív érzékeltetése érdekében is, ám ugyanígy a két regénybeli sík, a saját alteregójaként megszólaltatott regényfigura és Amazónia összekapcsolása érdekében, az itt és most (még) jelenlévő és a távoli végtelen összekapcsolása érdekében, méghozzá az utóbbi miatt semmivel sem kevésbé. Mert máskülönben hogyan hihetnénk el róla, hogy haldokolva vagy legalábbis súlyos betegen, netán hipochonder kényszerképzetektől gyötörtén az Amazóniában végbemenő erdőirtás, illetőleg földgolyónk bioszférájának pusztulása foglalkoztatja? Ehhez kell az „agyalágyult” nyelv, ahhoz, hogy a figura, túlnövekedve a mindig rutingondolkodást, közönyt és érdektelenséget sugalló „normálisságon”, úgy jelenhessen meg előttünk, mint az emberiség képviselője. Nappal egy anatómiai intézet jámbor, sőt együgyűnek ható kertészeként végzett gyomirtói szorgoskodása miatt éjszaka érezve szorongató büntudatot, amiért e szelektáló munkát végezve életet pusztít, fajokat irt, részt vállal a természet egyensúlyának megbontásában.

Nevével többszörösen is végtetes tévedésre utalón, Horroróczy Errorovits Iririként bemutatkozva.

„Keresztneve” különben egy délkelet-amazóniai folyó neve, valahol Brazíliában, Mato Grosso államban. Mint ahogyan a többi szereplő is jobbára brazíliai földrajzi nevek viselőjeként kel életre Iriri képzetében. Főleg ha valós személyeként bukkannak föl, olyanokként, akik életének valaha részei voltak. Ellentétben képzetének elvont fogalmakat megtestesítő vagy mitológiai képzeteket megszemélyesítő alakjaival: Reinkarnold herceggel, Irreverszibillával, Santa Evolúcia hercegnővel, Styxnével, Reinkháronnal stb., mivel elűzhetetlen rémekként Iriri egyetlen, álmatlanul átforgolódott, átmonologizált, halálfélelemben átremegett és „fantomszülésekkel” terhelt éjszakáját ők is benépesítik. És amelynek folyamán megmentéséért könyörögve a boldogságot hozó kék madár is bekopog hozzá.

Bármennyire földrajzilag „lokalizált” legyen is Iriri, Közép-Európához kötötten, „Ugorország” lakójaként vegetálva, sőt meghatározott, Kiskunságra emlékeztetőn szikós tavakat idéző táj szülöttjeként készülődjön is távozni az árnyékvilágból. Következésképpen valóságos élete és sorsa is van, jobban mondva inkább volt már csak. Mivel azért ennek fő mozzanatai is kitetszenek valamennyire képzet-naplójának fékezhetetlen szóözönéből. Annyi mindenképpen, hogy századunk elején született, elmaradott és nyomorgó környezetben. Írástudatlan anyától és alkoholista apától, jócskán volt része kíméletlen atyai tángálásokban is, az első világháborút gyerekként élte meg, faluszéli nádasokban csatangolva és kertekben almát lopva. Ennél fontosabb, hogy két gyermekét egészen korán elveszítette, úgyszólván testileg-lelkileg beteg öregemberként végül is az utódokban folytatódás illúziója nélkül kell szembenéznie a már karnyújtásnyira levő elmúlással, ezért is válhat számára annak fenyegetése

apokaliptikus méretűvé, betegsége a földgolyó betegségévé. Pontosabban: betegsége teszi fogékonná a világ betegsége iránt, megrokkánása folytán válik képessé bolygónk megrokkánásának megértésére vagy inkább belső átélésére, arra, hogy az élővilág sorsát, még csak nem is emberközpontúan, személyes drámájának tudja érezni. Ennyiben a „lélektani képlet”, legalábbis az illúziókeltés szintjéig, logikus lenne. Mondjuk, talán „külsőleg”, mivel a kételyeket éppen Iriri nyelve támasztja: az a primitív, tájszavakkal, de városi zsargonszókincssel is megtűzdelt, valójában elrontott népnyelv, amit voltaképpen az Iririre rászakadt szituáció képtelensége tesz nyögdcélséssé. Amiért összeroppan a gondolkodás kényszerének súlya alatt, az alatt a súly alatt, amely olyan biológiai, ökológiai, történelmi stb. ismeretanyagból származik, ami egyszerűen nem lehet meg Iririben, legalábbis akkor nem, ha olyan „egyszerű” embernek fogadjuk el, amilyenek az a primitív, de rafináltan kezelt nyelvi alaprétég mutatja, amire a szerző mégiscsak kénytelen ráépíteni ismeretanyagának szókinccsét, illetve az annak megfelelő és általa konstruált „fedőneveket”, és ami szükségképpen kimondatlanul is átsüt a nyelven.

Ezért hat Iriri kétszeresen is alteregónak. Nemcsak az íróénak, hanem önmagáénak is egyúttal. Mivel félírástudónak tetsző primitívsége, sőt együgyűsége – éppen mert a nyelvben mutatkozik meg – látszólag csupán, felvett modor, groteszk fintor, megjátszott póz. Illetve beidegződéséből adódóan „második én”, s ilyenformán az ironia megnyilvánulása mindenekelőtt. Aból adódóan, hogy amit Iriri el akar mondani, olyan súlyos, nyomasztó és mélyről fakadó, egyben pedig, bármennyire igaz és őszinte legyen is, annyira képtelenségnek tetsző, hogy komolyan lehetetlen beszélni róla. Mint amikor valaki a kinevettetéstől tartva, tréfás modorban, „hülyéskedve” vall szerelmet, hátha így talál mégis meghallgatásra. Csakhogy Iriri nem más-hoz szól vagy másokhoz szól, hanem magában motyogva önmagához, képtelenül kifacsart, „gyengeelméjű” nyelvén megszólalva önmaga előtt bohóckodik, de valahogy úgy, mint aki nem veszi észre, hogy önmaga előtt is megjátssza a hibbantat, mivel rég belehibbant már a hibbantság megjátzásába. Végző fokon abba, hogy átéli a valóság képtelenségét, és amiért, tökéletesen ismerve az összefüggéseket, mindenekelőtt pedig az emberi civilizáció végzetesének tetsző automatizmusát (ezért nem lehet „egyszerű”, képzetlen ember!), mégis szembenéz vele. Sőt szembe is száll. Nem úgy, mint a tudomány beavatottjai, szorgosan egybegyűjtve a mind riasztóbb tüneteket, és mind lázasabban latolgatva a tennivalókat, vagyis riasztva ugyan, de többnyire csak fajunk és civilizációnk fennmaradása érdekében, úgy tekintve a többi fajra és az egész élővilágra, mint számunkra nélkülözhetetlen létfeltételre, hanem az egésznek és benne minden egyes fajnak külön-külön önértéket tulajdonítva. Még csak nem is azért féltve megebzett bioszféránkat, mert ha valamiképpen meglehetnénk nélküle, mégiscsak *elvezítünk* egy csoda-

világot, hanem mert ez a csodavilág *elveszik*, amiért nem lesz már többé. Ezért keres a kiúttalanságból kiutat is. Mintegy a tudományos alapokon álló környezetvédelem és természetmentés szükségképpen emberközpontú, rablógazdálkodáson túltekinthető, de mégiscsak haszonelvű szempontjaival is szembe fordulva. Amint az a tudós professzor, Wamp Dog „értekezéséből” is kiderül a regény végén. Mármint abból a tanulmányparódiából egy bizonyos *Selvae Nihilum* nevű „népbetegségről”, ami voltaképpen a természetbe való visszatérés, illetve a természettel való együttélés vágyát jelenti, és amit a nagy tudományú tanulmányíró járványszerűen terjedő, kóros jelenségnek tart. Amiért is a betegség gyógyírja a természet iránti közömbösség kitenyésztésében keresendő. Vagyis:

„Intenzíven kutatjuk, miképpen lehet változatlan intelligenciahányados mellett KIPUSZTÍTANI A DEGENERÁLT EGYÉNEK EMPATOGÉN REAGENSÉT: ama struktúrát, mely a más élőlények sorsába való beleÉLETÉrt, beleÉLŐ képességéért felelős. Ha sikerül, akkor lehetővé válik a természet tetemén való harmonikus, boldog élet – a neki való empatogén kiszolgáltatottság fölötti végső győzelem. ÉLET – TERMÉSZET NÉLKÜL!”

Csak hát a *Selvae Nihilum*-ban szenvedő Iriri teljes ember. Ezért riad vissza Wamp Dog „elméleti megoldásától”. Amiért lelke „nagyobb” annál, semhogy beleférjen abba a kutatási koncepcióba, amely arra épül, hogy „AKINEK NINCS LELKE – tehát az empatogén reagens benne tíz asztrálnál kisebb – az, bármintemű természeti katasztrófától függetlenül is: tünetmentes”.

*

Iriri „empatogén reagense” tehát (vigyázat: véletlenül sem elfogadott tudományos terminusról van itt szó, hanem a szerző leleményes szóalkotásáról, az „empátia” és a „patogén” összevonásáról) nyilvánvalóan „tíz asztrálnál” nagyobb, ezért nem tartozik azok közé, akik Wamp Dog szerint a jövő emberét jelentik, annál kevésbé, mivel ilyen emberek máris „tömegével léteznek”. Vagyis Iririnek lelke van, elszállni, sőt vándorútra készülő lelke. „Megy a LÉLEK vándorÚTra, és a KORSÓ jár a KÚTra”, ismétlődik könyörtelen mementóként többször is a regény befejező szakasza során. Amikor Iriri hiába tér be Rein-karnold herceg állat- és növényboltjába, hiába jelöli meg, melyik faj példányába szeretné beköltöztetni porhüvelyéből távozó lelkét, a kérdéses fajról mindig kiderül, hogy hiánycikk, kihalt már, nem lehet többé számítani rá. Vagyis a korsó, illetve a kor addig jár a kútra, amíg Iriri lelkének végül is nem lesz többé mibe beköltöznie.

Alighanem ez is a regény legszebb, legköltőibb része, mondhatni, itt éri el csúcspontját.

Csak hát bennem ez azokat a valaha Indiáról olvasott sorokat idézi föl, me-

lyek szerint az oda látogató nyugati értelmiséginek ottani értelmiségiekkel megismerkedve kezdetben az a benyomása, hogy minden tekintetben korszerűen és racionálisan gondolkodó emberekkel van dolga, amíg csak olyan nézetekbe is bele nem ütközik, hogy az ország túlnépesedésének okai közt a fejlett világ születésszabályozó gyakorlata is szerepet játszik, mivel az ott újjászületni nem engedett lelkek végül is náluk, Indiában öltenek testet. És ez még csak nem is holmi tréfaként, netán keserűen ironizálva hangzik el, hanem halálos komolysággal. Mivel a reinkarnáció tana, annak alapvető részeként, mélységesen áthatja az egész indiai kultúrát. Napjainkban a nyugati civilizáció felé is sajátosan vonzó erőteret képezve, nyilvánvalóan a racionális és materialista gondolkodás válságával is összefüggésben. Mindazzal összefüggésben, ami bizonyos radikális társadalom(át)alakító kísérletek zsákutcába torkollására, az utópia elvesztésére éppúgy visszavezethető, mint a technikai civilizáció félelmetes „elszabadulására”, a nukleáris önmegsemmisítés fenyegetésére vagy éppen az ökológiai összeomlás veszedelmére. És hát a történelmi tapasztalatok szerint „ilyenkor” az elveszett illúziók kevésbé „nyomós okok” miatt is eredményeztek már transzcendens irányban való tapogatózást. Akárcsak jelenünkben is a vallások bizonyos reneszánszát, és más irracionális irányú kiütkeresést, egyebek mellett a környezetvédő zöldek mozgalmának egynémely áramlatában is megmutatkozva. A helyzet lényegéből fakadóan téve kísérletet az „ész trónfosztására” is, ami nekem valahogy mindig azt az Anatole France-i képet juttatja eszembe, miszerint sötét erdőben botorkálok, kezemben pislákoló méccsessel, aztán jön egy teológus, és azt is kiüti a kezemből. Mintegy a méccsét kiáltva ki bünbaknak, az emberi értelmet téve felelőssé a történelemért. Nem mintha nem lenne az is igencsak „hibás”, hiszen az ember végtére is értelmének köszönhetően lett a ... féltő, hogy mégsem annyira a „föld ura”, mint inkább valóban az „evolúció megrokkantója”, s ekképpen könnyen válhat belőle bolygónk ökológiai kollapszusának okozója is, környezetének és önmagának elpusztítója. Mert „MÉGIS ROZOGA FÖLD”. Vagy talán „máris” inkább.

Ám ha értelmünk „eltol” valamit, az okozott bajokat megint csak értelmünk segítségével hozhatjuk helyre, ha egyáltalán helyrehozhatjuk. Némi frivolsággal szólva, a kutyaharapást ebszörével szabálya itt mindenképpen érvényes. Sőt az egyedüli ami még egyáltalán érvényes. Bármennyire igaz legyen is Iriri keserű „kellett nekünk rohamsisak?” felkiáltása, éppúgy, mint szívbe markolónak ható „intelligenciaellenes” lamentálása: „Hiába reszketek, hiába nyarvogok – nem hallják, süketek. Kérném, szerintük egyedüli életbizonyíték: az intelligencia. (...) HOLOTT AZ INTELLIGENCIA AZ ÉLET JELENSÉGE – S NEM AZ ÉLET JELENTÉSE – JAJ. Csak jelenség, életjelenség.” Az is, hogy: „Öntudatlankák, élők – kegyelem néktek hát. A JOG – életre valótok – NE MÚLJÉK ÉRDEMEN – SEM ÉRDEKEN – S EFFÉLE ÉRVEKEN SOSEM.” Minden élő tiszteletet érdemlő tiszteletét sugározva, azt, ami

mindenekelőtt az indiai kultúra – a reinkarnáció tanát valló hinduizmus és buddhizmus – sajátossága. És ami Sebeők művében nem csupán esztétikai értelemben, egyfajta költőiségként van jelen, hanem a jelek szerint „valóságosan” is, sok tekintetben annak üzenetét is meghatározva.

Megítélésem szerint érezhetően kisugározva is a regényből – bármennyire nem tudhatom is, nem befolyásol-e túlságosan itt most az a szerzővel folytatott televíziós beszélgetés, ami különben az én figyelmemet is felhívta a könyvre, és amelynek során a szerző teljes komolysággal vallotta magát a reinkarnáció hívének, méghozzá műve mondanivalójával szoros összefüggésben.

És hát ez is késztet most, mondjuk, talán fennakadásra. Nem amiért, mint minden transzcendenciával, úgy a lélekvándorlással is az a baj, hogy hinni kell benne. Nem is amiért a szerző annak ellenére hisz benne, hogy az intelligenciát az élet jelenségének mondja, következésképpen az intelligencián kívül a tudatot, a tudattalant, végső fokon az egész „lelket” is nyilvánvalóan annak tartva. Mert végtére is „vannak dolgok és és föld között”, s amíg leszünk, számunkra mindig is lesznek. Még kevésbé az a „bajom”, hogy eme hitét a szerző művében is kifejezi – az lenne a baj, ha nem tenné. Hanem amiért számára, de csakis számára, katarzist hozó művével – ahogyan ez az „apokalipszis-irodalom” esetében mindig is lenni szokott – a korábban elviselhetetlenül ránehezedő közérzet súlyt olvasói vállára helyezte át.

És mert a továbbgondolás kényszerét ilyenformán rám is áthárította.

*

Némileg talán még a tudós Wamp Dog szerepét is. Bármennyire nem a „természet tetemén” taposva képzelem is el a kiutat. Mert ha egyáltalán létezik még, arrafelé semmiképp sem vezethet. Illetőleg attól függ, mit is értünk valójában a „természet teteme” alatt. Egyedül az érintetlen, szabadon burjánzó természetet tekintjük-e „élőnek”? Vagy talán az okosan kezelt s meghatározott keretek között tartott és fenntartott természetet is. Mégpedig a szintén kordában tartott emberi civilizációval megfelelő kölcsönhatásban. Nem bizonyos, hogy mindkét fél legnagyobb gyönyörűségére, de hát ami történt, megtörtént, mit lehet tenni. Kérdés persze, hogy ezt is lehet-e.

Mivel a minden élő feltétlen tiszteletének „indiai” útja aligha járható, pusztán elméletben sem. Még ha valamennyi mitikus-vallásos természetszemlélet közül éppen ez, a reinkarnáció tanából fakadó látszik is legközelebb állni a természettudományos ismereteinkből adódóhoz, ideértve az élővilág napjainkban már nyilvánvaló egységét is, szüntelen változását-fejlődését, valamint magát az evolúciót. Amiért, ellentétben a nyugati kultúrvallásokkal (ezúttal az iszlámot is ide kell számítanunk), nem húz választvonalat a „lelkes” ember, illetve a „lelketlen” állat- és növényvilág közé, lévén számára a „lélek” megléte nem a leg-

magasabb rendűek privilégiuma, hanem mindenfajta élet előfeltétele, ezért tűnhet a mind magasabb rendű „gazdalénybe” költöző és ekképpen tökéletesedő lelkek útja, egészen a nirvánaig, az evolúció lelki megfelelőjének. Még ha a belőle adódó erkölcsi parancs, a „ne ölj!” tilalmának általánossá tétele, illetve kiterjesztése legalább az állatvilágra alapvető ellentétben látszik is állni az élővilág és az evolúció valódi természetével: a létért való küzdelemmel és a belőle összehatásként adódó ökológiai egyensúllyal, a táplálékláncnak azzal a szüntelen önmegújuló körforgásával, amelyből végül is tökéletességre törekvő nirvána-keresőkként, de az evolúció győzteseihez sehogyan sem illően (hát még mit nem!) illene kikapcsolódnunk. Mivel ebből az eszményített élővilágképből és a belőle adódó erkölcsi parancsból az következne, hogy a magunk és egymás életét nem kímélve, „kollektíve” vonjuk ki magunkat a forgalomból, természetesen nem nukleáris közreműködés segítségével, nehogy annak fokozatos szétrombolása helyett „egy csapással” pusztítsuk el magunkkal együtt bolygónk egész élővilágát. Másképp viszont ez aligha menne.

Jó kis téboly, ugyebár? Pedig hát radikális megoldásokat kereső európai agyunkkal gondolkodva, a magá módján még logikus is.

Akárcsak az is, hogy bármiféle idealizált élővilágképből kiindulva sehová sem juthatunk el. Legkevésbé az ökológiai civilizációnak ahhoz a víziójához, amelynek úgy kellene különböznie a természeti népek ökológiai társadalmaitól, mint a legmodernebb számítógép teljesítőképességének az egyszerű ismeretétől. Figyelembe véve, hogy egy ilyen civilizáció semmiképpen sem a viszatérést jelentené valami egyszer már volthoz, hanem valami egészen újnak a létrehozását. Önmagunkat, belvilágunkat illetőleg is, „lelkünket” illetőleg, ha úgy tetszik, higgyük bár halandónak vagy halhatatlannak. Civilizált, de „természetbarát” emberfajtát alakítva ki, merőben különbözőt attól a természeti embertől, aki nem *szereti* a természetet, mindössze benne él(t), annyit véve el belőle, amennyi kell(ett) neki, belőle kiemelkedve egyre többet, s éppen ezért emelkedve belőle ki, hogy azután, hiányolva, szeretni kezdje. Bármennyire megtévesztő legyen is, hogy a természeti ember, ha hirtelen kiszakítják környezetéből, meggyász belepusztul az elvesztésébe. Mivel a természet szeretete alighanem a múltban is inkább a magaskultúrákban született meg, „emelkedett szellemekben”, olyanok agyában és „szívében”, akik helyzetüknél fogva megengedhették maguknak, hogy „szemlélődő fogyasztókként” legyenek részei csak a természetbe való beavatkozás folyamatának, a „mindennapi ölésnek”, ha úgy tetszik. Nyilvánvalóan így, egyfajta felülnézet birtokában kristályosodott ki az indiai szemlélet is, minden élő iránti tiszteletével, „fent” kialakított értékrendként, de „lefelé” is sugározva. Ugyanígy kifelé is: távolabbi térségekben mindinkább módosulva, mostohább világokhoz alkalmazkodva, Tibet zord fennsíkjaához és Mongólia rideg pusztaságaihoz – a túlnyomóan állati fehérjék fogyasztásához. Másfajta dallamra váltva.

Mivel a kultúráknak – Sebeők János szerint, de nemcsak szerinte – dallamuk is van.

Sebeők ugyanis második tévészereplése alkalmával már bizonyos érthető olvasói-kritikusi értetlenségekre reagálva először egy középkori korál dallamát intonálja, majd a műezzin imára szólító énekét énekli el, előírásosan, fejhangon. Mielőtt lényegre tapintóan fejtené ki, hogy a különböző emberi kultúráknak nem csupán művészetük, irodalmuk, tudományuk, fogalmi gondolkodásuk van, hanem dallamuk is, egyfajta belső nyelvük, reflexeinkre ható, beidegződött jelrendszerük értékrendjük továbbadásához és fenntartásához. Tehát az élővilág megőrzéséhez és az ökológiai gondolkodás kialakításához, túl a tudományos ismereteken, ilyesvalamire is szükség lenne. Sajátos, beidegződéseinken is módosítani tudó, új értékrendet belénk ültető, újfajta reflexeket kialakító és fenntartó „zenei világnyelvre” – feltéve, hogy a hallottakat jól értelmezem. És hogy regényével voltaképpen ennek létrejöttéhez szeretett volna hozzájárulni. Hogy ez mennyiben sikerült... de talán ez nem is fontos most.

Olyanféle kérdések mellett legalábbis nem, hogy van-e ilyen „kulturális dallama” technikai civilizációnknak egyáltalán, vagy hogy a világvallások kialakította kultúrkörök nagy érték- és jelrendszere évszázadok, sőt -ezredek folyamán csiszolódott ki, hasonlatosan a folyóvíz által koptatott kavicsokhoz. Ámde nemegyszer a tüzzel-vassal terjesztést követően, kíméletlenül keresztülhajsolt uralkodói döntések, népirtással párosuló térítőhadjáratok, „szent háborúk” nyomán is, amiért az idővel többé-kevésbé háttérbe húzódó, de mindig lecsapni kész erőszak nemzedékek hosszú során át mindig is ugyanazt követelte. Újabb korokban adva át csak helyét a változó célú erőszaknak, a mindig mást akarónak; mert azért arra is gondolhatunk, hogy a különböző új- és legújabb kori „világvallások”, a nagyon is térítő hadjáratok révén terjesztett világ- és emberátalakító programok éppen rövidéletűségük folytán nem tudtak „dallamot” létrehozni. Sajnos? ... Dehogy is, inkább hála istennek. Méghozzá nemcsak azért, mert az erőszaktól egy alapvetően más értékrend elterjedését és belénk való rögződését aligha várhatjuk, legkevésbé úgy, hogy azoknak a kultúráknak a helyébe lépjen, illetve rájuk épüljön, amelyek közül némelyek inkább, mások kevésbé látszanak alkalmasaknak előmozdítani egy elképzelt ökológiai civilizáció létrejöttét. Ámbar vallási gyökereikkel összefüggésben, némileg csüggesztően hat, hogy legkevésbé éppen azok a kultúrák ígéretesek, melyeknek értékrendje a leginkább őrzi a „szaporodjatok és sokasodjatok” belső parancsát – éppen amiért minden élőlény biológiai programja jut benne kifejezésre. Mivel az ökológiai civilizáció követelménye, „távlatilag” legalábbis, riasztó sokasodásunk megfékezését is magában rejti. Nem kevesebbet, mint hogy civilizációnk állandóan és felgyorsultan növekvő, környezetét fogyasztó „nyitott” rendszerből állandó szinten megállapodott, környezetét és önmagát megújító, „zárt” rendszerre alakuljon át. Olyan valamivé, ami szükségképpen

kerül ellentétbe minden élő „kritikátlan” tiszteletével, bármennyire bele kellene épülnie annak a felismerésnek is, miszerint nem egyedül mi, emberek vagyunk élők, s nem is csak azért, mert nem élhetünk más élők nélkül.

Mert még ha nem is mi élünk értük, hanem inkább ők értünk (mert így akarjuk, és másképp nem akarhatjuk), nélkülük ugyan miért és minek. És hát hogyan is? Mindössze kutyuskáink és cicuskáink, haszonállataink és növényeink, automata gépsoraink, robotaink, számítógépeink társaságában?

*

Ezért is nem könnyű ellenállni bizonyos bűnös csábításoknak. Ezért nehéz nem arról álmodozni, milyen szépen és összkomfortosan sülyeszthetnénk bele civilizációnkat a természetbe, ha nem csupán megállapodhatnánk valahol, hanem ha a jelenleginél is sokkal kevesebben lehetnénk. Ha a civilizáció kecskáját törpévé zsugorítva őrizhetnénk meg és az (úgy-ahogy még) érintetlen természet káposztája is megmaradhatna. Amazóniástul és tajgástul is.

Még ha nem is igazán az a kérdés, milyennek is kellene lennie annak a bizonyos ökológiai civilizációnak, inkább hogy minek a helyébe lépne. Illetve minek is kellene módosulnia, még hozzá sietve, a múltbeli kultúrák dallamteremtő alakulásánál sokszorosan gyorsabban. Amiért napjainkban civilizáció és természet kölcsönhatása mind természet- és környezetpusztítóbban működik; logikus fejleményeként a mindmáig törtéteknek, de éppen ezért végletesen paradox módon. Külön az értékrendet hordozó „emberanyag” tekintetében is, lévén, hogy a környezetpusztulásra természetszerűleg ott figyeltek föl leghamarabb, ahol az pusztulni kezdett, a „civilizációs magon” belül, itt is kísérelve meg tenni ellene valamit több-kevesebb sikerrel. Környezetvédelemmel, de nemcsak így, hanem kiszállítva is a szennyezést és rombolást, nemcsak a radioaktív és mérgező anyagokat dobva át a kerítésen, ki a peremvidékekre, hanem a szemetelő és pusztító életformát is eljuttatva oda, ahol, nem utolsósorban a demográfiai robbanás miatt, kapnak rajta. És ahol a fenyegető veszedelmet nem látják még, vagy ha igen már, mit tehetnének – azon túl, hogy őserdőirtással civilizációnk faellátását is biztosítják. Vagy ahol felduzzasztott kecskenyájakat legeltetnek, amíg lehet, nemcsak félsivatagokat változtatva teljes sivataggá, hanem valaha állapotparadicsomként létező, dús fűvű szavannákat is. Lenne tehát kiket új dallamokra megtanítani, éppen csak lesz-e még időnk hozzá?

Napunk hidrogénkészlete alapján igen. Ez tehát rendben is lenne.

KISESSZÉ A VAJDASÁGI KÖLTÉSZETRŐL

T O L N A I O T T Ó

Éppen befejeztem a nyolcosztályos iskolát, amikor, elolvastva első próbálkozásaimat, Koncz István kezembe nyomta Ács Károly frissen megjelent, 46 és 52 között írt verseit tartalmazó kötetét, a *Kéz a kilincsent*. Különös, addig nem tapasztalt légszomjjal olvastam, szinte pneumatikusan tapadtam – nem a kötetre, hanem csupán arra az ötsoros versikére, ahol a könyv véletlenül kinyílt. Annyira más volt, annyira az volt, amit én is szerettem volna, ami felé a magam módján én is tapogattam öntudatlan, hogy akkor semmi mást nem olvastam el abból a különben fontos, korszakjelölő kötetből.

Tetű volt a versike címe. Pontosan az ellentéte volt annak, amit addig a versek nekem mutattak. És mégis az egész úrt, magát az őserdőt tudta kitárni előttem, éppen azt, amit gyerekkori kalandos könyveim. De még valami mást is. Igen, abban a kurta öt sorban volt még valami plusz, még arra is jutott hely, hogy ezt a par excellence antipoetikus (rút) motívumot esztétikumká, a szép szférájába emelje: a *jó betű* által a szó szoros értelmében versbe mentve a létében veszélyeztetett tetűt.

Emlékszem, gyerekkoromban egy alkalommal sokat üldögéltem egy rózsa előtt; barátaim azt hitték, a virágban gyönyörködöm, mint a kislányok. Közben én épp akkor fedeztem fel, hogy nemcsak zöld levéltetű létezik: annak a rózsaszínű rózsának ugyanis a tetvei rózsaszínűek voltak. Tehát nemcsak levéltetű, nemcsak kutyatetű stb. van, létezik rózsatetű is. Namármost Ács versikéjében – a *jó betű* által – mintha csak az a csoda játszódott volna le előttem, amit akkor ott, a rózsa előtt véltem látni, mármint hogy a rózsa éppen azt a tetvet varázsolja angyali halványrózsaszínűvé, ami, addig azt hitte, csak az ember vérével működhet, ami miatt különben engem is kopaszra nyírtak...

Aztán jó pár év is elmúlt anélkül, hogy újra elolvastam volna Ács 48-as datálású versikéjét, sőt hogy egyáltalán eszembe jutott volna – noha – paradox módon – hatását nem lenne nehéz kimutatni verseimen. Pal'o Bohuš 79-ben megjelent válogatott verseit olvasgatva, ahogy rálapoztam a *Tömlőcetetű* című vers-

re, az a gyerekkori élmény teljesen váratlanul megismétlődött. Már a címre pillantva összeszikkasztott a két vers. Lám, mondtam, az első vers olvasásának naiv állapotába zökkenve, lám, nemcsak kutyatetű, rózsatetű, hanem tömlöctetű is létezik.

„Tömlöctetű – ez meg miféle tetű!
Ez a mozgó molekula, ami ráadásul élő!”

Minden bizonnyal az egykori naivitás is belejátszott abba, hogy Bohuš verse végén ismét a tetű felmagasztulását láttam – noha itt, sajnos, már az ember alig tapasztalt elmarasztalása árán.

A két vers összeszikkasztása néhány lényeges dolgot világított meg számomra. Először pillantottam meg azt a specifikus terepnumot, amiről addig nem volt határozott elképzelésem, aminek legtöbbször még a létezésében is kételkedtem, de aminek immár semmi más nevet nem adhattam, mint: *vajdasági költészet*. A csoda tehát megismétlődött, noha már egyáltalán nem naiv formában: valakit ismét kopaszra nyírtak, ám már nem a tetvek miatt, hanem egy másik, *utálatból maró* lény miatt... A *Tömlöctetű*vel való találkozásom nem olyan régen történt, noha az élmény, a Bohuš-kötet, amiből a vers vététt, ugyanazokhoz az évekhez kötődik, amelyekben az Ács-vers született.

E kis bevezetőben tulajdonképpen csak Bohušról szándékoztam szólni; afféle kis *hommage*-ként képzeltem el. Ugyanis költészetünket illetően számomra Bohuš opusának felfedezése volt a legnagyobb élmény. Előtte a vajdasági költészet legnagyobb részét csak illendőségből olvastam. Bohuš munkássága, élete lényegében változtatta meg viszonyulásomat. Neki köszönve tudtam csak igazán megérteni, elhelyezni pl. Tamas és Flora költészetét is. A vele való találkozás előtt el sem vállaltam volna egy ilyen jellegű munkát, mint amilyen ennek az antológiának az elkészítése, nem, mivel, mondom, alapvető kételyeim voltak. A vajdasági költő mint olyan nem létezett számomra, igénytelenségében kevesebb volt, vagy pedig éppen többet akarásában vétette el a költőt. Bohuš volt az első, aki pontosan az volt: vajdasági költő – jugoszláv és európai szinten.

Bohuš 1921-ben született Petrőcön; orvosnak tanult Szegeden, majd Pótzsonyban. A Tájékoztató Iroda idején Csehszlovákiában börtönbe zárják. Ott fogant, teljességében a mai napig sem közölt verseskönyve, a *Triumfális kiűzetés*. A *Tömlöctetű* abból a kéziratból került a válogatott versek közé. A jugoszláv szellemi és művészeti életben 48 után beinduló folyamatok nemzedékem számára csodálatos légkört, egy a tenger kulisszája előtt csillogó laboratóriumot biztosítottak. Visszatekintve hasonlatosnak látom magunkat a légüres térben forogva kísérletező-játszó úrutasokhoz: fejjel lefelé lebegünk, ceruzánk is ott lebeg nem messze tőlünk – akárha magától írna... Ám ez a kísérlet, ez a já-

ték korántsem volt olyan ártatlan, mint amilyennek sokak szemében tűnt, tűnhet visszatekintve, ma is, Miljković és Aleš Kermauner esete egyértelműen bizonyítja ezt. Fontos, nagy tapasztalatról van szó: a szabadság határai kipróbáltattak: a vidéki kultúrák egyszer és mindenkorra megszabadulhattak a modern művészeteket illető komplexusuktól stb. stb. Minden bizonnyal majd csak egy új költői praxis által nivellálva, kamatoztatva tudjuk felismerni, felmérni ezeknek az eredményeknek a jelentőségét.

Noha Bohuš *Triumfális kiűzetését* már visszatérve, itthon, a modern jugoszláv vers eredményeit (Kocbek, Mihalić, tetűnket illetően Popa *Leltára* stb.) is kamatoztatva írja meg, mégis egy radikálisan új, specifikus látószöveget nyit. Kiderült, a szabadság (hogyan Miljkovićot parafrázáljam) ismét csak egy rab által tudott igazán énekelni...

Bohušt olvasva olykor úgy tűnik nekem, e korszak jugoszláv költészetének legfontosabb verseiről van szó, ott látom őt valahol Kocbek és Mihalić közvetlen közelében. Most nincs terünk költészetének taglalására, bár, mondom, ehhez lenne legnagyobb kedvem. Csupán egy jellegzetességét érinteném, azt, amit Hronec Bohuš negatív költői szenzibilitásának, poétikájának nevez. Ő, akinek börtönőrök írták bőrére sötét történeteiket, többé már nem tekinti költőnek magát, nem, még álmában sem. Nem énekel. Fél a zenétől.

„A zene bearanyozott idő.”

Ez a minimálisra, semmis pozícióra való visszavonulás, visszahúzódás

„szégyellném magam saját versem miatt

*A kamrában,
ott az én helyem,
a régi kaszák
és elrakott kapák között...*”

A költészet, a zene visszavonása a jugoszláv költészet egyik legegyszerűbb, legszürkébb, ám éppen ezért egyik legemberibb hangját eredményezi, paradox módon, mint ahogy Hronec szépen megfigyelte: a mollt. Tehát végső soron mégiscsak zenét, és nem ellenzenét. A költészet zeneiségének legradikálisabb programjában, Verlaine *L'art poétique*-jében olvashatjuk: „*Rien de plus cher que la chanson grise*”. Ebben a mollban hangzanak fel aztán Bohuš legjobb versei. Csak egyikből idéznék néhány sort:

„*Ami ma az éj partjaihoz közelít,
az nem a nap volt
a lepkét vadászó összeszorított tenyérben,
hanem zsilett.*”

Hogy ez a szép idézet Holan hangjára utal, annak csak örülök, hiszen Holan legkedvesebb költőim közé tartozik, örülök, hiszen éppen így tudjuk igazán megérteni a mibenlétét annak, amit Harpan a jugoszláviai szlovák költészet hármás hovatartozásának nevez. Igen, Harpan és Hronec kitűnő munkáira utalnám az érdeklődőket, az igazság az, ők fedezték fel nekem Bohuš. Noha azt is meg kell jegyeznem, a jugoszláv költészetben fontosabb jelenségnek tudom, mint ők. Ezek után, mondanom sem kell, ő áll a számomra mindinkább kirajzolódó vajdasági költészet középpontjában. És aztán körülötte azok, akik hozzá méltó komolysággal, alázattal gondolták át helyzetüket, azok, akik kísérleteikben megpróbálták végigmenni az úton, még akkor is, ha már előre sejt-hették, kísérletük után alig marad valami nyom a papiroson...

Ha egy pillanatra még folytatni próbálnám a fent elkezdett rovartani értekezést, akkor Bohuš *Akiket meggyűrzött az élet* (mert lényegében ugyanarról a rovarról van szó, szemben az *utálatból maró* emberrel) című antologikus versén keresztül válogatásunk legtávolabbi pontjához húznék egy átlót: Klátik verséhez, amelynek már a címe is képletes számunkra: *Ritual insekta i sam kraj uboda kružnice*. Problematikánk végső koncekvenciájáról van szó kétségtelenül, s örülök, hogy antológiászerkesztői munkám közben ezt a vonalat így sikerült kipreparálnom. Klátikban különben Judita Šalgo mellett egyik legtehetségesebb kísérleti költőnket látom.

Befejezésül még csak két versre utalnék, legrövidebben ugyanis így tudnám jelezni koncepciómát, módszeremet. „*A belső szilárdság és következetesség ki-mondásának ideje ez, / ideje a józan leheletnyi választásoknak*” – írja Florika Štefan. A művészetek tán sosem tapasztalt szélcsendje akárha éppen az antológiák készítésének ideje lenne. Valami kétségtelenül véget ért (a modern költészet útja befejeződött, a modern költészet, a költészet utazása elkezdődött), ismét hallani tudjuk az ellentétes hangokat, a leghalkabbakat is, ismét méltányolni tudjuk az ellentétes programokat, mind fontosabbaknak tudjuk az egyéni opusokat, megszenvedett költői sorsokat.

Kocbek mondja valahol: „*Tegnap még tudtuk, hogy mi a költészet, ma már nem tudjuk.*” Most úgy tűnik, ismét tudjuk, hogy a költészet az, ami mindig is volt, tudjuk a mindenkori költőiség állandóságát. Az utazás tehát most is csak a körül a nap körül folytatódik. És a radikális rákérdések, megkérdőjelezések (antológiánk verseinek nagy része a vers mibenlétét faggatja, egy új poétikát keres, azt kérdezi, mi a teendő, mi van most soron stb.), kísérletek után máris

visszakanyarodtunk oda, ahonnan válogatásunkkal valójában indultunk is, vissza Boško Petrović költészetének claudeli áhítatához, alapvető kérdéséhez:

„Gde smo mi to...”

(1985)

FALUSI UDVAR, olaj

PANNÓNIA KÖZÖS RÖGE

PAL'Ō BOHUŠ

*Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.*

Petőfi Sándor

Habár már akkor is léteztek olyan költői alkotások, amelyek valami teljesen ellenkezőről szóltak, az én gyermekkoromban, amikor nemzedékem egy bizonyos – legyen az akár gyermekien naiv – költészetfelfogást kezdett kialakítani, közösségünkben meglehetősen elterjedt volt az a tévhit, hogy a sík vidék – hogy ne mondjam – ökológiai és egyéb feltételei miatt nem kedvez a költői alkotó munkának. Úgy gondolták, hogy a síkság földközelségéből nem lehet azokat a magaslatokat és látóhatárokat áttekinteni, amelyek megadattak azon szerencsések számára, akik a művészetekhez „alpinista technikával” kapaszkodnak föl – a hegytetők szikrázó csúcsai fölöttük, alattuk a hasonlóképpen ihlető, félelmetes szakadékok – a szédítő magasságokban, amelyekből a derék alkotónak eláll a lélegzete.

Született síksági vagyok, ennek a sorsnak minden következményével együtt, akinek a legmagasabb hegygerinc a határt átszelő vasúti töltés – a kovakő pedig, amit errefelé csak ezeken a töltéseken láthat az ember, a természet valóságos köcsodája –, s bevallom, magam is sokáig meg voltam győződve arról, hogy ezen az én rónaságomon kitűnően megélhet ugyan a kukorica és a búza, a búkköny, a kender és a komló, de a költészet semmi esetre sem. Hogy lenne egyébként a komló és a kender kompatibilis, hogyan lehetne összeegyeztethető a költészetrel, ha arról sehol semmit nem írnak a nálam idősebbek és okosabbak. Nekik az összes alkalmas rejtett helyet ismerniük kell, ahol a költészet csírái föllelhetők. És ezek a vének természetesen ismerhetik már a költészet termelésének minden csínját-bínját. Ha tehát ők szüntelenül a bércek, a tengerek, az égi magasságok, a szerelmi bővöletek, a hazafiság, a nagyvilági metropolisok és a lelki gyötrelmek után sóhajtoznak, és mindezt egy nem régen meghódított hegyormon állva teszik, amelyről éppen hogy csak elűztek egy ott tanyázó, meghökkent sasmadarat, akkor ezek a bölcsek bizonyára tudják, mit csinálnak, és számomra nyilvánvalónak kell lennie, hogy a költészetnek ezen az én kedves alföldemen nem jósolhatok nagy jövőt.

Most, meglett éveimben, amikor az ember már könnyebben emlékszik vissza a gyermekkorára, mint a tegnapi eseményekre, élénken felidéződik bennem bizalmam a művészeti alkotás kánonjai iránt, amelyekkel zsenge ifjúságomban találkoztam, s amelyekre ma már bizonytalanul és kételkedően tekintek. Meg voltam győződve a művészeti metropolisok tévedhetetlenségéről, abszolút többségéről, hittem, hogy csak ezekben születhet igazi költészet, amely egyaránt érthető és elfogadható világűri szárnyékunknak bármelyik szögletében. Az esztétika minden ellentmondása, rejtélye és mércéje a kritikáírás akkori hozzáértő mestereinek tolmácsolásában megoldhatónak és végleg megoldottnak látszott. De titok maradt számomra mindebben, hogy az esztétika alattomos szfinxének eme kiváló ismerői miért nem használják tudásukat a saját alkotó munkájukban, miért engedik át önzetlenül másoknak, hogy ily módon mások műalkotásait emeljék magasabbra. Ezt az önzetlenséget, melynek létezéséről nem kellett különösebben győzőgetni, szintén úgy fogtam föl, mint az alkotó munka elérhetetlen etikájának részét, amit csak annak a sok jeles elmének a közreműködésével lehet kialakítani, akik kizárólag a kevés nagyvilági metropolisban élnek.

De hát nem éppen azért mérhetetlenül szép az ifjúság, különösen azoknak, akik már benne vannak a korban, és régi hitüknek nagyon sok posztulátumát elveszítették, mert az ifjúság számítás nélkül képes hinni a szép és sokszor látszólagos igazságokban, tisztán, jóhiszeműen, hogy ne mondjam, talán naivul is? Ma sem tudok megválni attól a meggyőződésemtől, hogy a hit a költészetben (ami a kívülállónak legalábbis értelmetlen, absztrakcióban vetett hitnek tűnhet) fontos föltétele annak, hogy a költészet egyáltalán létezhessen. Ez nem valami szilárd és pozitív tudás, nem tapasztalat, csak hit a költészet nemesebb céljaiban, amelyek vonzanak bennünket, hogy részt vállaljunk belőlük, akár passzívan, akár alkotóként.

Ma sem akarom kétségbe vonni, mindazon folyamatok ellenére, amelyek a művészetek demetropolizációja felé vezetnek, a világvárosok szerepét a művészeteknek és természetesen a költészetnek a fejlődési folyamatában. Eközben azonban nem tudom figyelmen kívül hagyni azt a közismert tényt, hogy néhány világirodalmi jelentőségű mű bizonyos nomád törzsek népköltészeteként jött létre, és csak később jegyezték őket föl, és helyezték el a Gutenberg-galaxisban, hogy jelezzék az emberi civilizáció nagy korszakait. Azt akarom ezzel mondani – utalva itt egyúttal a kétségtelenül világirodalmi jelentőségű népi epikákra –, hogy az értékes művészet létrejöttéhez nem kellene föltétlenül közismert világvárosok. El tudom képzelni egyébként, milyeneknek látja ezeket a mi hatalmas metropolisainkat az űrhajós, aki elég nagy távolságról szemlélhette ezt az élet vékonyka harmatával megszentelt világűri porszemecskénket. Ha csak egy kis időre is félretesszük fölényünket, könnyen el tudjuk képzelni egész földgömbünket egy egészen apró, csak a rajta lévő élet miatt jelentős

provinciaként, félreeső zugként a végtelenben. Ahogy az idő múlik, egyre valószínűbb annak a lehetősége, hogy egész földkerekségünk egy nagy kozmikus metropolissá válik, de ugyanígy akár teljesen jelentéktelen provinciává is válhat. Mindezek ellenére, úgy vélem, a tér és az idő rejtelmeiben csak tájékozatlan vidéki az ember, táskáját szorongató, bolyongó bácsika a nagyvárosban – és ez örökös bélyeg rajta, jusson bármilyen messze is törekvéseiben.

Hajlamosak vagyunk, már attól függően, hogy hol születtünk, túlértékelni a nagyvárosok előnyeit, vagy éppen mazochista áldozatkészséggel alábecsülni szülőföldünket, amely semmi esetre sem hibáztatható alkotói tehetetlenségünkért. A mai kommunikációs lehetőségek mellett, amelyek már sokszor akaratunk ellenére is megtalálnak és nyugtalanítanak bennünket információkkal, a papíríradatban, amely fojtogat bennünket, napjaink provinciája jobb megvilágításba került. Az általános rohanásban, a hajszában a sztereotip szebb jövő után, amely fenyegetően közelít felénk, lehet, hogy nosztalgianktól űzve, újra megkeressük szeretett, könnyen elfelejtett provinciánkat. De mit fogunk tenni, ha már nem találjuk ott, ahol egykor hagytuk?

Ha a vajdasági irodalomról gondolkozom, és különösen ha a költészetről, amelyet örömezt neveznek legjobb szándékkal és meggyőződéssel esetleg pannon költészetnek is, mert úgy látom, éppen a sajátos pannon térség által bír megkülönböztető jegyekkel, akkor először is a különböző nyelvi talajokból való kinövésére gondolok, és ennek a költészetnek közös, mondhatni rokon vonásaira, amelyek a nyelvi különbségek ellenére megmutatkoznak benne, azután kapcsolatára a jugoszláv irodalmak fő áramlataival, és végül a kontaktusteremtő funkciójára, a vajdasági kultúrák egyesítésében, egybeforrasztásában betöltött szerepére. Nem céлом természetesen, hogy kétségbe vonjam az egyes nyelvi közösségeink költészetének különösségét, de nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy el ne mondjam itt elképzelésemet egy közös pannon költői szál létezéséről a vajdasági alkotó munkában. Úgy vélem, hogy az egész vajdasági költészetben fölismerhető, bizonyos közös pannon vonások tagadása nem tekinthető hízalgő értékelésnek erről a költészetről, inkább a sajátosságainktól való menekülésre, az önbizalom hiányára, a provincializmustól való rettegésre utalna, és talán életünk atmoszférája, színei iránti érzéketlenségre is.

Elmenekülhet-e egyáltalán egy költő alkotó munkájának eredményeiben szülőföldjétől, amely – hogy pontosan fogalmazzak – az első és talán legfontosabb művészeti hatást gyakorolta mind a beszédmódban, amelyet gyermekkorában és ifjúságában vett át vidéki szüleitől és szülőföldje közösségtől, mind a lelkialkatát, személyiségét formáló, közvetlen pszichofizikai hatások tekintetében? Eltávolodhat-e ettől valóban veszteség nélkül a költő; hátránynak tekinthetjük-e még mindig a provinciához való kötődést, és előnynek a nagyvárosi származást? Abban a meggyőződésben élek, és ezt a meggyőződést, mint maréknyi paraszt, időről időre fölszítom magamban, hogy ifjúsá-

gunk nem rejtí véka alá szociális eredetét vagy vidéki kötődéseit. És bízom abban, hogy ebbéli meggyőződésém ébren tartása nem csap át naivitásba.

Az alkotó munka többközpontúsága, amely a külföldi időszerű kulturális kommunikáció mintájára nálunk is erőteljesen fejlődik, a kultúra demetropolizációját is jelenti, és eközben a nagyvárosok szerepének csökkenése nem vezet feltétlenül az alkotás beszűküléséhez. Sőt, a provincia mostani aktivizálása új elemeket is vihet az alkotásba, legalább annyira, amennyire a provincia is különbözik metropolisától életmódjában és az alkotó munka feltételeiben. Ma-napság könnyebben találunk vidéken olyan alkotót, aki nem győzi befogadni az összes információt, amelyek mint művészt elárasztják, mint olyant, aki számára ezek ott nem elérhetők. A vidék többé nem feltétlenül magánzárka, amelyben a művész meddő monológokat kénytelen folytatni, ezért is nem zárja ki a művészeti akció lehetőségét sem, amelynek határfokát vidéken ma is csak az alkotó tehetsége határozza meg.

Szívesen visszatérnék még ahhoz az állításomhoz, hogy nálunk, Vajdaságban már évtizedek óta olyan költészet jön létre, amelyet többnyelvűsége ellenére, és talán éppen ezért is, meg különösen a sok összekötő elem miatt, könnyen nevezhetnénk pannon költészetnek. Az ilyen költészet létrejött, amely végtére is természetes ezen a pannon földön, ugyanúgy logikusan elfogadhatónak tűnik számomra, mint a többi közös sajátosság megléte például az etnográfia-ban, a népművészetben, a naiv festészetben, a népi építészetben, sőt a nép étkezésében és egyebekben is. Talán csak nem véletlen az a jelenség, hogy Vajdaság minden nemzetének és nemzetiségének népi kultúrájában ott vannak a bő gatyás férfiak, a népi táncok táncosai, legyen az kóló vagy csárdás, jellegzetes bocskorban, mellényben; hogy a parasztépítészet sok területen annyi rokon vonással bír, hogy másképp nem is nevezhetjük, csak pannonnak; hogy egyes szerb dallamokat a szlovákok sajátjukként énekelnek szlovák szöveggel stb., hogy ne soroljam tovább Vajdaság nemzeti és nemzetiségi életének számos más elemét, amelyek többszörösen egymásba fonódtak, egységesebbé téve őket a nyelvi különbségek ellenére is.

A pannóniai síksági környezet és klíma sajátosságai, amelyek még a bevándorlókból is viszonylag rövid idő alatt sík vidéki embertípust formálnak, egységes költői léghőrt teremtenek mind a magyar nemzetiségű költőnek, mind szlovák pályatársának. Mindannyiunk számára ugyanaz az egyetlen Tisza létezik, amely összeköti alkotó munkánkat, írjunk bár különböző nyelveken, és rétjeinek, nádasainak, szikjeinek létezését a pannóniai tágasság teszi lehetővé. Ebből a tágasságból tekintünk mi tanyáinkra és földjeinkre, kísérvük a bíbicek alacsony röptét, csodáljuk fészkeiket a réti földön, a lópaták nyomában, hallgatjuk a hullámzó búzában zengő pitypalattyot, a nádi rigó füttyét a nádasokból, ahogy messze hangzik énekük a sima vizek fölött. Hát nem egyedülálló díslet ez, amelynek szépségét, otthonosságát nehezen tudta volna megterem-

teni költészetünk, ha nem ebben a vajdasági „provinciában” élnénk, a Pannon-tenger egykori mélyén?

Azon tűnődve, hogy mi vonz engem mint költőt Vajdasághoz, egyszerre eszembe jut egy megindító és egyben félelmetes emlék: egy tűzvész a szülőfalumban a távoli, 1927. évben. Azon a szeptemberi vasárnap délutánon öt füst ház égett egyszerre, és mivel rendkívül szeles és száraz, kora őszi idő volt, a tűz szinte robbanásszerűen ütött ki. Magasan szállt föl a füst az égbe, és a szörnyű, vérvörös lángnyelvek, mint megannyi pallos, szabdalták, mivel lángba borultak az udvarban lévő hatalmas szalmakazlak is. A tűz fölött, amelyből az izzó cserépek és a zuhanó tetőgerendák ropogása hallatszott, egy galambraj röpködött eszeveszetten; valószínűleg azok, amelyeknek fészke ott tűnt el alattuk a lán-gokban. Köröztek, újra és újra visszatérve a tűz fölé, átszelve a füstfelhőt a lán-gok észbontó tánca fölött, s időnként egy-egy közülük perzselt szárnyakkal zuhant bele az emésztő végtelenbe.

Visszagondolva minderre, próbálom fölbecsülni, fölmérni annak a köteléknek az erejét, amely nem engedte gyerekkorom galambjainak, hogy elszálljanak a halálos veszedelem közeléből, amely visszakényszerítette őket az értelmetlen halálba hívő tűz fölé. A környezet és a belőle sarjadt élet közötti kapcsolat volt ez, láthatatlan, mégis reális kapcsolat, amely kivétel nélkül jellemző minden élőlényre. Föltételezem, hogy ugyanezzel az őseredeti, sőt talán biológiai kötelékkel kötődöm én is ehhez a síksághoz, és ennek a köteléknek a legszébb, legfinomabb szálai, úgy hiszem, beletartoznak az élő, testetlen költészetbe. A megíratlanba, az érzésekbe és a kimondhatatlanba, zárta. És hinni akarom, hogy ezek a szálak az igazi, a magától sarjadt, vagyis a velünk született és mesterkéletlen költészetnek a rostjai akkor is, ha nem éppen a legidősebb és legmodernebb ez a költészet, legyenek bár ezek a minőség föltételei a nagy metropolisokban.

Nem hiszem, a művészeti alkotó munka valaha elképzelhetetlen bőségét és változatosságát látva, hogy a mai világban valami számtalan sok lehetőség lenne az epigonizmus elkerülésére, hogy ne ismételjük a már kimondott igazságokat, elhasznált metaforákat, költői formákat és tartalmakat. Arról sem vagyok éppen meggyőződve, hogy ennek elkerülésére a modernista egyensúlyozó művészet lenne a legcélravezetőbb út, ha ezért a költői szöveg elfogadhatatlan hermetizmusával kellene fizetni, amely lehetetlenné teszi a kommunikációt a befogadókkal.

A művészeti alkotó munka demetropolizációja talán esélyt adhat az ún. provinciális költészetnek, amely centrifugálisan távolodva a metropolistól a provincia legszélső pontjáig, elkerülné az epigonizmus ismétlődésláncát. Egy ilyen folyamat az irodalmi provincia kifejezést is kivonná a forgalomból, már csak azért is, mert a provincia létezését kizárólag a metropolis létezése – mint követhető példa és mint a tanítványszerep forrása – okozza, és amely nemigen

veszi ki részét a költészet új, járatlan útjainak föl kutatásából. Azt azért nem állítom, hogy az alkotó munka demetropolizációja, amely egyébként már elég széles síkon folyamatban van, föltétlenül mindjárt, első látásra föl ismerhető irodalmi újításokat hozna, de hiszem, hogy éppen ez az egyik módja annak, hogy elkerüljük az epigonizmus legdurvább formáit, és a már ismert dolgok ismételtetését.

Szabadon idézve egy részemről nagyra becsült költőt, beismerem, hogy eddig sem volt szokásom a költészet méricskélésével foglalkozni, mert sohasem éreztem magam eléggé szakavatottnak erre. Ezért nem fogok idézgetni azoknak a költőknek a verseiből, akik bizonyíthatnák meggyőződésem igazát, hogy az a költészet típus, amit joggal nevezhetnénk pannonnak, valóban létezik és fejlődik különböző nyelvi közösségekben a vajdasági síkságon. Higgyék el, valóban létezik, és ápolni, fejleszteni kell, megőrizve jellegét.

Nem hiába, csak úgy passzióból idézem ennek a rövid és igencsak rögtönzött fölszólalásomnak mottójaként Petőfi Sándor sorait Az alföld című versből. Ha tehetném, legszívesebben az egész verset fölidézném, és még sok más versét is, mindannyiunk számára elérhető, kitűnő fordításban, abban a hitben, hogy így hozhatnám önműkhöz legjobban közel e síkság számomra ideális költészetének egy példáját.

LADÁNYI István fordítása

TENGERI TÁJ, olaj

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

AZ OKOS ÉRTELEM KEREK, NAGY FÁI

Danyi Magdolna: *Rigólesen*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Az örökké kísértő közhelyek nevében legszívesebben úgy kezdtem volna kritikámat, még mielőtt kopott szatyrommal a sarki boltosnál tiszteletemet tettem, mint minden reggel, hogy a palicsi homok foglya és szerelmese, a durva kerti asztalánál nemrég csupa-lélekként s a hanyatló nap fényében fájó lényegként megpillantott Danyi Magdolna ritkán megszólaló költő. Aztán nem sokkal később, amint az utat szegélyező műcimetfák, mi csak így hívjuk őket, hatalmas levelei a fejemre potyogtak tétován, arra kellett gondolnom, hogy milyen rossz szolgálatot is tettünk mi mindmáig a „ritka megszólalás” mitizálásával, hiszen jobb sorsra érdemes költőket készítettünk a gyakori szereplés lápos talajára.

Tavaly ősszel ezekkel a nyújtózkodó szavakkal szerettem volna indítani a *Rigólesen* bírálatát, menet közben azonban megképlett előttem a költészet tudós ismerőinek és magyarázóinak várható fintora, s gyáván hagytam, hogy asszociációm lendülete kimerüljön. De mert Danyi Magdolna költészete azóta is foglalkoztat, illő modorban mégiscsak folytatnom kell, amit félbehagytam.

Költői indulása idején lírai magatartásának, eszmélkedésének alapvető jegyeit az *Egy vakmerő felszolgálólány mondta a bölcseknek* című versében tárta fel Danyi Magdolna. Ebben a derűs, még a szellem fölényéről tanúskodó „szerepdalban” három pont köré rendezi mondandóját. Egyfelől ott látjuk az időtlenül lakomázó „bölcseket”, amint hatalmukban és gazdagságukban dúskálva, gondolattalanul tékozzolják létüket, másfelől a lírai ént megtestesítő, hallgatag felszolgálólányt, ki ős szokás szerint nyugodtan teszi, amit tennie kell, hisz nemcsak sejti, tudja is, hogy a kertek szélén álló kerek, nagy fák kérge alatt „pontos, zárt csodák” rejlenek. A vers tehát a fecsegő felszín és a hallgató mély, az alpári bölcsesség és a szomjú, betelni nem tudó eszmélkedés, a fantáziátlanság és a szárnyalni kívánó képzelet ellentéteit villantja föl, egyúttal pedig meggyőzően érzékelteti a költői tájékozódás irányát is.

Épp ezért nem véletlen, hogy az idő kérégt lehántva, Danyi Magdolna csakhamar a gyerekkoráig lépett vissza, mégpedig nem azzal az elsődleges céllal, hogy egykori élményeit nosztalgikusan felidézze. A dantei alászállás során, igaz, az öröm képei is megkísértik, s verset ír arról a gyönyörteli pillanatról, amikor hóhullás idején gyerektársai-val „igazi-nagy szánok után” köthette szánkóját, vagy arról a visszahozhatatlan nyárról, amikor naphosszat „szép lapos kavicsokat” dobált a vízbe, s még minden létezhetett,

ugyanakkor azonban nem kerüli meg a szikrázón kegyetlen emlékeket sem, amilyen például egy gyanútlanul sütkérező macska meglövése és agyonverése. Arra vall ez, hogy Danyi Magdolnát nem annyira maguk a gyerekkori élmények foglalkoztatták, hanem inkább az a tudatállapot, amely az ember önmagára eszmélése után óhatatlanul megsemmisül – szorongást, félelmet, otthontalanságérzetet hagyva maga után. Mondhatnánk akár úgy is, hogy az önmagával és a világgal való azonosság gyerekkori tudata foglalkoztatta, melynek elvesztése után mind messzebb sodródott a lényegtől. „S hogy vállalom-e, azt kérded, vállalom-e / a gyereksírást, az egyetlen igazi, egyedül / emberi hangot. S ha nem vállalom is, tudom, / a legközelebb akkor voltam az igazsághoz” – írja *A gyerekkor veszélyes játékaikról* című ciklus első versében, plasztikus képet alkotva arról a hiányérzetről, mely hatalmába kerítette, s a fehér papír fölött is fogva tartja.

Ehhez a hiányérzethez társult aztán az a poétikai természetű felismerés, hogy a kiüzetés terhét az alkotó munka sem enyhítheti igazán, mert a szavak elégtelenek. Egyhelyt el nem ért, sőt elérhetetlen célként nevezi meg az „egyszerű s áttetsző” szavak keresését, melyek között hallgatva elveszni szeretett volna, másutt pedig már-már axiomatikusan kimondja, hogy az elemi erejű érzelmek viszonylatában, amilyen a fájdalom is, minden szó embertelen.

A csaknem másfél évtizeddel ezelőtti *Sötéttszta*ban tehát, mert eddig az ott is közölt s onnan átvett verseket érintettük, Danyi Magdolna egy olyan létköltészet alapjait vetette meg, amely céltudatosan az ember lelkivilágának legbelső körei felé halad, anélkül hogy az utazás tapasztalatait fellazulni hagyná. A fölösleges díszektől megfosztott sorokból, strófákból az értelem világossága árad, s bár megváltó képletekig természetszerűleg nem jut el a költő, versbeszédét egyetlen pillanatra sem árnyékolják be tetszetős, ám fölöttébb funkciótlan fordulatok.

A *Rigólesen* másik, terjedelemben nagyobb részét a *Sötéttszta* közzététele óta írt versek alkotják. Ezekben Danyi Magdolna látszólag töretlenül a megkezdett úton halad tovább, hiszen verseszménye mit sem változott: ama kerek, nagy fák ma is ott állnak lírája kertjének szélén. Ha azonban közelebről is pillantást vetünk újabb költeményeire, gyorsan kiderül, hogy nemcsak a régi élmények teljesebb értékű változatait kínálja a kötet, hanem egyszersmind a tematikai gazdagodás tényeit is felmutatja.

A fő vonulatot itt is a befelé tájékozódó versek jelzik, ezek azonban már nem a csodákat veszik célba, s nem a dolgok pontos megnevezhetőségéből táplálkozó remény hatja át őket, hanem a lírai utazás definitív tanulságai, amelyek épp definitív jellegük következtében megsokszorozzák a lírai én korábbi szorongását. „Arról, hogy hosszúak a napok, / mikor a kéz semmit sem tűr maga előtt. / Nem békítik a ravasz kis tárgyak. / Egész világ reszket sarokba szorultan” – vallja Danyi Magdolna lírai utazásának végső pontjáiig merészkedve az *Arról*ban, amely a maga egyszerűségében is meghökkentően közvetíti a lélek vagy inkább az otthontalan tudat, ha szabad így mondani, *fizikai fájaldalmát*. Akár a *Hasonlat*, ahol a költő úgy ül egy otthoni szék támláján, mint akit „tulajdon otthonából” kilakoltattak. De hivatkozhatunk a *Futok, mintha szárnyaim nőttek volna* című versre is, amely egy honkereső álom leírásának tetszik, az álombeli erőfeszítések jól ismert hiábavalóságát, céltévesztését állítva előtérbe, az „epüillion” azonban egyidejűleg az átvitt értelemben vett otthon elérhetetlenségét is példázza. Nincs tehát egerút, a tények elől nem lehet elmenekülni, nem lehet letagadni őket. Érthető hát, hogy Danyi Magdolna, ugyancsak szélső pontokat elérve, a *Mindennapra* című versben kimondja:

„az úgy nem volt soha / hogy fölmenthesd magad”, amihez talán csak annyit tehetnének hozzá, hogy nem is *lesz* soha.

Ez a lírailag is számottevő életérzés természetesen rövid úton fölbomlana, megsemmisülne, ha Danyi Magdolna makacs következetességgel megállapodott volna a belső világ kizárólagos kutatásánál. Erről azonban szó sincs. Mint jeleztük, újabb verseiben túllép a lírai önvizsgálat térségén, s tematikai tekintetben bővíti versvilágát. A végső, létbeli otthontalanság tudatában vonakodik ugyan a közéleti vagy épp politikai célzatú verselés ezerszer elátkozott, megtapsolt és díjazott felszínességétől, ez azonban véletlenül sem azt jelenti, mintha megrekedt volna az egyedi szenvedés rondabugyrainál. Gondoljunk csak a *Tolle lege! tolle lege!* hippói püspökére, ki vallomásaiban határokat ostromló módon fürkészte tudatának minden rejtett zugát, hogy aztán eszmélkedéseit a Szent Anyaszentegyház (és általában minden anyaszentegyház) a szellem kegyetlen megcsúfolásaként az eretnekek elleni hatékony küzdelem céljainak szolgálatába állítsa. Vagy gondoljunk az *Éjszakai árusok* részegen dülöngelő figuráira, akik úgyszintén általános történeti és társadalmi érvénnyel, a hátborzongató igazságok erejével azt kezdik kurjongatni, hogy jó üzlet a holnap. Lelket emelő pesszimizmus híradása ez, amely a kincstári derülést végképp lombtárba taszítja.

Marad a kitérni nem tudó és nem akaró, okos értelem, amelytől, érzelmes bevezetőkhöz visszakanyarodva, vétek lenne elvárni, hogy a lírai mutatványosság bőbeszédűsége és gesztusai révén nyilatkozzon meg.

UTASI Csaba

CSEVEGVÉ PANGÁSUNKRÓL, VALÓSÁGUNKRÓL

Dubravka Ugrešić: *Forsiranje romana reke*. August Cesarec, Zágráb, 1988

Talán *A regényfolyam erőszakolására* lehetne fordítani Dubravka Ugrešić gyors egymásutánban három rangos díjjal kitüntetett regényét, ha abból indulunk ki, hogy könyvének egyik igen fontos jellemzője éppen az erőltettség, az erőszakolás, a mesterkélttség, végső soron egész szellemi életünk pangása. Társadalmi vonatkozásban a holtpontra jutás és a tenni akarás hiánya, a rosszul menő dolgokba való beletörődés teszi időszerré e regényt, s nyilván a díjkiosztók is elsősorban vagy ezt aényt is méltányolva döntöttek e regény mellett, mert – szerintem legalábbis – akár Borislav Pekić *Atlantida*, akár Ivan Aralica *Asmødejev šal* című regénye esztétikailag értékesebbnek tűnik Ugrešićénál. Tény viszont, hogy határozott időszerűsége és a jelenlegi életérzésnek (és divatnak) leginkább megfelelő stílusa, az ún. posztmodern próza megvalósítása tekintetében a *Forsiranje romana reke* az előző kettő elé helyezhető.

Az író egy zágrábi írótalálkozóra, azaz egy olyan nemzetközi tanácskozásra invitálja olvasóit, amelyből felénk tucatnyit rendeznek. Hogy ez is amolyan értelmé sincs találkozó, már abból is kiderül, hogy még a tanácskozás valódi tárgyát sem ismerjük meg. „Fontossága” pedig egyértelmű, hiszen a világ minden égtáján képviselve van. Igaz, hogy a meghívottak között sem a konferencia témájáról folyik a beszélgetés, számukra is fontosabb, mit hoz a szovjet nyitás, merre tendál a cseh irodalom, követhető-e

az orwelli próza... Tehát várakozásunktól eltérően a regény nem az irodalmi tanácskozásról szól, hanem arról, ami körülötte történik.

A regény központi figurája, Pipó sem igazi író, hanem inkább amolyan irodalmi kontár, egy immár középkorú, nyegle, nagyvárosi strici. Hasonmásával Momo Kapor regényeiben találkozhattunk. Pipó tehát egy „ego bilding”, ahogyan írói szülőanyja nevezte. Életformája a semmittevés, a tengődés, a pusztá túlélés feltételeinek a megteremtése. Ábrándozó típus is, csakhogy az a sok minden szép, amiről álmodik, nem vele valósul meg, hanem azzal a miniszterrel, kultúrpolitikussal, akinek „története” egy másik szálon fut végig a regényben. Nem véletlen, hogy az említett minisztert szeretője révén, a hálószobában ismerjük meg.

Már az eddig elmondottakból is nyilvánvalóan kiderült, hogy nem hagyományos regényről van szó. Valójában nem, mert Ugrešić szövege tulajdonképpen a paródia, a szatíra, valamint a szerelmi regény ötvözete. Szerkezete is kimondottan laza. Az említett irodalmi rendezvény négy napjának krónikáját sajátos, novellaszerű történetek alapján ismerjük meg, s mindezt egy foghíjas napló zárja keretbe. Ebben a naplóban utalás történik az eljövendő orwelli évre, 1984-re, amit fölfoghatunk a diktatúra eljövételének is, bár valószínűbb, hogy Ugrešić a totális diktatúra modelljére, vagy ha úgy tetszik, kaptafájára, a totális melankóliát akarja ráhúzni. Egy ilyen értelmezés mellett szól az is, hogy az egész regényt depressziós hang uralja.

A sok vidámság, semmittevés, bujálkodás mögött ott érezzük a nemcsak fanyar, hanem keserű valóságunkat is. És ezért jó ez a szatíra, és azért kell bele krimi is, pornó is, hogy harsány színei még felismerhetőbbek legyenek. Maguk a sokszor látszólag össze sem függő sztorik játszi meséknek is tűnhetnek, de éreznünk kell, hogy ezek mégsem *l'art pour l'art* történetek, hogy itt valami komolyabbról, valami többről van szó. „Nagy szarás ez az egész” – mondja ki Pipó egy helyütt a végső szentenciát, amivel egyértelművé válik, hogy Ugrešić regényének a valódi tárgya ez a mi kulturális szemétdombunk. Nincs intellektuális eszménk, és ennél fogva igazi magatartásunk sem, olvasható ki a regény mélyebb rétegeiből. És sajnos ezt kell tapasztalniuk az ide látogatóknak is. A valóság vagy esetleg a képzelet alakjai jelennek-e meg a regényben, vetődhet föl a kérdés, amire végül is csak az lehet a válasz: a valóságéi. Mert valóságunk szülte a félművelt Pipót éppúgy, mint a dologhoz alig értő, ám döntési hatalommal bíró politikust is.

A *Forsiranje romana reke* írója egyébként irodalomtörténész, esztéta, tehát azoknak az íróknak a sorába tartozik, akik – mint Milorad Pavić vagy Miroslav Savičević, hogy itt csak azokat a regényírókat említsük, akiknek művei ott voltak az idei NIN-díj várományosai között – sohasem ösztönszerűen, a ráérzésnek engedve írnak, hanem éppen ellenkezőleg, fegyelmezetten dolgoznak, a formának, a stílusnak és a nyelvnek is megadva jelentőségét. Érezni persze, hogy Ugrešić is a nagy világirodalmi nagyságok, elsősorban Orwell, Borges, Kundera és Eco szellemében igyekszik írni, megkísérel nyomdokaikon haladni. A példaképek a lehető legjobbak, de hogy intellektuális szinten mennyire sikerült fölzárkózni hozzájuk, az a jövő titka. Mert Ugrešić ehhez a regényhez a csevegést választotta közlési formának, és egy leginkább a filmszerű technikához hasonlítható ábrázolási módot. Egyelőre tehát a könnyebb ellenállás vonalán haladt. Hogy egyéb, nagy sorskérdések megválaszolásához megfelelő építőanyag lesz-e, az még kérdés.

A „HOLTPONT DERŰJE”

Várady Szabolcs: *Hátha nem úgy van*. Magvető, Budapest, 1988

„A lét nem azonos az étellel: más minőség.” Már-már közhelyként hat e megállapítás, mégis szükségesnek tartom idézni Kis Pintér Imrének a lírában jelentkező új nemzedékekre vonatkozó, eligazító megjegyzése e mondatát. E megállapításból ugyanis Várady Szabolcs költészetének szinte egésze belátható – fogalmazhatnék így is: lírájának mintegy alapélményét képezi a fenti tézis. Ebből a szempontból pedig figyelemre méltó, amit Kis Pintér Imre az idézett mondat folytatásaként megfogalmaz: „[a lét] Dimenziójába, erőterébe fölemelkedve köznapi logikánk, szavainak érvényüket veszítik. A költő csak abban reménykedhetik, hogy intuitív leleménnyel – mintegy kijátszva a nyelvet és összes konvencióit – idézhet föl valamit a megfoghatatlantól. Nemes Nagy Ágnes sokat idézett sora kívánczik ide: »Ne mondd a mondhatatlant, mondd a nehezen mondhatót.« E költői törekvések közös jellemzője, hogy jelentésük, »üzenetük«, lényegük fokozottan, törvényszerűen túl van a tárgyukon; már akkor is, ha ez a lényeg csupán a művészi szép kiváltotta bensőséges öröm, s még inkább így van, ha a szándék a komplexebb tartalmak megragadása (Keszthelyi Rezső, Takács Zsuzsa, Várady Szabolcs)”. Várady Szabolcs költészetében mindez egyféle tárgyon túli tárgyiassággá lényegül, majd újabb verseiben a személyes tartományait is bejárja.

Költészetéről szoltam szándékosan, s nem kötetéről, hiszen Várady *Hátha nem úgy van* című legújabb verseskötönyve betekintést nyújt lírájának egész eddigi szakaszába. „Régi” és „új” versek szerepelnek itt két egységbe csoportosítva – ahogyan Füst Milán is tette ezt a verseskötetében a „régiek” és „újak” besorolással. S Füst Milánra kell emlékeznünk e verseket olvasva akkor is, amikor a „fönt” és „lent” kettősségét látjuk e verssorokban lengeni. A megvalósítás módja persze más: ami Füstnél többnyire stíluszinteket jelent, az Váradynál két tartalmi pólust. A „fönt” mindig elvont, ugyanakkor el nem érhető fogalmat jelöl – a „nehezen mondhatót” –, a „lent” pedig azt, ami van „e lehetne még rosszabb is vidéken”, s ami űrt, hiányjeleket hagy maga után. A *Hátha nem úgy van* című kötet verseinek majd mindegyikéből ez a hiány kiált. S nemcsak a versek tartalmi szintjén! Maga a vers is valamilyen vélt vagy áhított teljességből indul, teljességet színlel, s íve a semmibe vezet: biztos kezű versindítás – a záratok pedig szándékosan tele kérdőjelekkel, kiüresedett szavakkal, tölteléksszókkal, ezek ismétlésével („ahogy”, „akármí”, „így vgy úgy és akarjuk-e vagy sem”, „miben is, hogy valamiben?” „vizont: vizont...”). A „hátha nem úgy van minden, ahogy van” ingatag mankói. Különösen az újabb, személyesebbre csapó versek visszhangozzák ezt a hiányérzetet, a tartalmas kapcsolatok hiányát, azok áhítását vagy az egykor megélt harmónia emlékét. „A múlt a mostra némán visszakarog” – áll a *Régi holmi* című versben, s e „visszakarogás” eleve vészjósló hang: a *mostra* figyelmeztet, amelynek meghatározói az „ahogy”, „valahogy” – sehogya.

A régiek közé sorolt Várady-versekben is az adott – mint említettem: létté nem lényegülő – élet mutatja meg magát. S a hiány a versnyelvben is megmutatkozik. Kiesések, kihagyások sorát látjuk, de a „törlés” művelete itt nem a tömörséget hivatott létrehozni. A *Hazafelé* című versben a mellérendelések s a kihagyásokkal elért szándékolt kötőanyaghiány az élet „kötőanyagának” hiányát idézik fel, azon fluidumét, mely az

élet lényege lenne, mely azt létté nemesítené. S e „vegyszer”-ség már-már öngyilkosság: a versíróé s a versé egyaránt. Várady persze a melodramatikus szituációkat sorra elkerüli. Hűvös rezignáltsága, ironiája tartja távol ettől, s biztos formakezelése. Szonettformával, tömör négy sorosokkal, latinos intonációval kísérletezik. A tökéletes forma alól azonban mindinkább kilóg a lóláb – de ez már a „tartalom”, az élet „tartalmának” (tartalmatlanságának) ügye –, vagy ahogyan kötetzáró versében ironikusan eljárszik e szófordulattal: „Itt lakolok, ki se látszom alóla. / Alóla ki, alóla ki, a lóláb. Az alóla alól a még alólabb.” (*Elromlott szerkezet*)

Majd ír „filozófiai töredéket” (*A lábról*) – ironikus filozófiai traktátust, mely tulajdonképpen az *áll* ige jelentésváltozatait járja be, s a *láb* jelentésének relativitását hangsúlyozva eljut a minden relatív felismeréséig. Mindennek a jelentése megkérdőjelezhető, (ironikusan) kifordítható, s mert e két stabilitást jelző szóé is az, a stabilitás, stabilitásunk is kételyekkel lesz teli.

Várady kötetének szinte mindegyik verse ilyen intellektuális, groteszk játékra hív, s hogy e játéknak s mögöttes tartományainak súlya van, azt nemcsak versbeszédének „súlyából”, sorainak zökkenéséből érezzük, hanem az előbbieken említett tartalmi vonatkozásokból is. „A szavak szótári, avult, hagyományos jelentésére utalva” indul el, majd feltöri ezt szórendcserével, mondatátültetésekkel, mondatamputációkkal. Közben felderül az élet törvényeinek nevetséges/érthetetlen volta, a „mi, akik belül vagyunk” tragikus-ironikus szituációja. A „jó nyugalmas semmiben” tanyázik Várady lírai énje, ebből a költői pozícióból végzi el a kiüresedett lét lajstromát (*Mégis miben?*), teszi fel a „miben is, hogy valamiben?” kérdését, s állapotodik meg egy-egy szó jelentésének súlyosságánál, komolyan vételénél (*Léleken*). „Üres jelenidőben” köröz, ahol „semmi se változik”, s a rímek onfeledt dallama mögött könnyed fintorral tárja elének a semmit. Például a *Négysoros* című versében: „Üres jelenidőben állok itt / Várakozom de semmi se változik / Itt nem lesz eső csak gyűlik a por / Ha lesz vihar máshol valahol”.

A költői nyelv funkcióira, funkcióváltásaira kell mindenekelőtt felfigyelnünk e költészetben: ahogyan szándékoltan érthetetlenül fejezi ki az érthetlent (*Tengerpart*), ahogyan „e visszás kor ellenében” megkísérti a tökéletességet sugalló „latin eleganciát”, ahogyan beékelésekkel, kihagyásokkal tép fel képzeletbeli szabályosságokat, összhangokat.

Mégsem tűnik azonban zilálnak ez a versnyelv. Várady névmetamorfózisai, jelentésátvédelései, kihagyásai, látszólag közhelyes szövegegyeségei könnyedén épülnek be a kontextusba, maga teremtette nyelvi világában otthonosan mozog. A lényegüket veszített tárgyak neve átminősül, a köznapis szinte észrevétlenül lebben át lírába; így találkozhat egy versben a „nincs hova leülni” problémája a világhelyzet változásaival (*Székek a Dunán*).

Az elidegenedettséggel, bezártság létélményének új, sajátos megfogalmazású költeményeit nyújtja e verseskötet, s ezen a szálon épülnek a régi versekre is az újak, valamivel személyesebb megfogalmazásban. Itt a hiány valamelyest leszűkül: két ember kapcsolatának lehetetlenségéből, reménytelenségéből ered. A harmóniaigénytől (*Félálom partja*) a vélt vagy volt harmónia felidézésén át, ahol a vers is a dal emléke csak (*Egy közös dal emléke*), a semmibe való kesernyés belenyugvásba vezet a versek íve: a „kerülgetjük egymást, méregetjük”, az „éldegélek: halogatok” tehetetlenségébe. Vagy ahogyan az *Elromlott szerkezet* című versben áll: „Ad infinitum éltünk volna ad hoc”. S mindez iro-

nikus szonettben, ironikus sírfeliratban, „régies modorban”, újra négysorosban, ötlet- és álomversben, összhangot, teljességet sejtető rimekkel, amelyek a versbe beszívargó ürességélmény révén végül szertefoszlanak.

Néhány kivétellel egy témára íródtak Várad Szabolcs e versei, formai bravúrja, ki-munkált, biztos kezű versvezetése azonban állandóan új és új intellektuális élménnyel tartja ébren az olvasói figyelmet. Intellektuális lírája Marsall László *Egy világ mintája* című verseskötetével rokonítható, azzal a megszorítással, hogy a Marsall-versekhez képest ezek legtöbbször inkább versváz. A lényegből csak a szerkezet, a váz maradt, még akkor is, ha Várad szonettet ír vagy latinos metrumokban, „kényelmes ósdi mérték”-ben „araszolgat”, hiszen egy másik versében már ennek fintorát is ott látjuk: „(...) hát ne- vessünk, / vessünk, né? Ki mint: úgy arat, / vagy ha ágyát, álmát alussza úgy, / A szó bukdácsol itt, szó ami szó. / A rossz mögött holott lapul a jó.” (*Koncert után*)

E fintorok viszont elmés, okos fintorok.

HARKAI VASS Éva

ÉRZÉSTELENÍTÉS

Fabó Kinga: *Anesztézia*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1988

A mai magyar líra felcsillanó kötete Fabó Kingáé, amely nem pusztán ígéri a tehetség kibontakozását, hanem szép példája a beteljesedett, kiforrott megszólalásnak; szabatos, megbonthatatlan líraiságú és gondolatiságú versegészeket komponál új harmóniák felé tekintve.

A verseskötény hat ciklusának mindegyikében más gondolatrétegek meghódítására vállalkozik. Az első, a Végrehajtja és elszenvedi című szövegegységet vizsgálva jellegzetes, maga alkotta szabadvers-formára bukkanunk, melyet többnyire szómondatok és szikár tómondatok áthajlásokkal elegyített mozaikszerű töredezettsége jellemez. A sajátos formát a már kissé közhelyszerű, de fájdalmasan aktuális tartalom reflexszerűen hívja elő. Mondatainak szaggatott, akadozó hangja, sűrűsödő csendje egyenes következménye az elidegenültség lélekmerevítő hidegének. Egy cselekvés nélküli, katasztrófa utáni világ döbben elénk állapotok és történések halmazaként, a „bábu vagy” helyzetével, az emberi kapcsolatok hiányával (Történelem, Képmás). Az érzelmek hóhullámai és színei itt ismeretlenek, az értelem ezüsthéneke világítja be csupán a lélek sivár, kontaktusra képtelen kőtájjait. „Nincs ablakunk. / Testünk, történetünk, kihívó üres tekintetünk, / tompa közönyünk / tiszta. / Álmunk hűsnélküli.” (Kövek) A hidegezüst világ szürkés kódében a szerelem, a legközvetlenebb kapcsolatteremtés lehetősége sem jelent feloldódást. A lírai én a maga nyomorúságába záródva nem menekülhet önköréből, az érzelmi világ őszintesége helyett az értelem zárt maszkja feszül a lélekre. A szerelem édenképzetével ellentétes viszony alakul ki. „Szabad vagy, mondta idegen. / Még mielőtt odaértem. / Jelmez. Jelmez volt pedig rajtam. / Kíváncsi voltam: erre mit tesz? / Behunyta a másik szemét. / Egy ént küldött maga helyett. / Puhul, már érzem, ő is. Alig mocorog. Belém fojtja magát. / Egy újabb halottal kell élnem. / Még csak nem is reménytelen. / Nem rosszindulatú. / Szolgálja a hiányt. / Szállítja a fölösleget.” (Szeretők)

Az elidegenült lírai én magányra ítéltségének a kötet majd mindegyik ciklusában a sívárság, a szénszegénység a tükrözője. Itt-ott felvillan halvány, elmosódott kékség (az eltűnt boldogság futamaként), de többnyire csupán szürke árnyalatoként. Ugyancsak a szürkesség vonzatában jelenik meg a fehér, amely nemcsak a fagyos idegenség, de a „gyűlölet színe” is.

A színek a második ciklust (Belváros, V. kerület) sem világítják meg erősebben. A leghangúlyosabb itt is a szomorúság, a hazug létezés színominimájaként a hirtelen kellemtelenséggel átütő kék (Hamlet égszínkék, Kék volt és hazug). Nem lényegtelen mozzanata ennek a költészetnek a szabadon áramló, minden interpunkció nélküli, szürrealisztikus szabad vers jelentkezése. A formaváltás (az alliterációkkal díszített, teltebben hangzó mondatok) a tematika bővülését, a kissé elégikus halálhangulatok megszületését jelzi. A költői én asszociációi a halál igézetében tompa fájással „jéghideg halakként” úsznak elő a tudatmélyből: „homlokrétegeim között jéghideg halak úsznak / arcom alá folyik a hó / (...) / arcomhoz húztam a tengert / lassan feketedett meg / mint jégbehűtött csecsemők a vödörben / álmomban befelé nőtt a kezem / azóta zárójelek közt forgok / ezüstpapírt dugok a homlokrétegek közé / rám csavarodnak mozdulataim / halak hullanak homlokom alól” (Hamlet szomorú).

Az agyakra és szívekre feketedő embriófonalak, az elmúlás képzetkőrei a Szinesztéziák ciklust is behálózzák. A kilátástalan, halálszagú jelen hazug életességével szemben azonban kibontakozik egy új, a kötetben először megszólaló motívum is. Az elérhetetlen messzeségbe hullt „ősélet” pillanatai szakadnak elő, amikor még egy volt az ember, a természet és az élet. A kék szín új árnyalata, a napfényes, déli tengerek derűs kékleple most már a harmónia és a boldog létezés nyugalmát énekli. S hogy a kép, a prae-állapot még teljesebb legyen, kibomlik Fabó Kinga versvilágának újabb színadaléka, a levelek és füvek zöldes csöndje. „Jó lenne derekam köré csavarni minden mezőt, / vállamra teríteni minden tengert, / megszélidíteni minden patakot, / újratanulni a napot, az esőt, a fákat, / jó lenne nem félni a gyerekektől, jó lenne újra fölemelni a fejem. // Mintha évek óta egyfolytában mennék / lehajtott szirmok közt, / mintha mégis elképzelnék egy évig érő kertet, / ahol madarak úsznak a folyón, / ahol befutja a fű a kezem, / ahol emlékszem a friss föld szagára, / ahol hullámokat képezek köréd, / nagy, szelíd hullámokat.” (Arcodhoz közel) A remény üde zöldje a pillanat szüleménye és látomása csupán. A szürrealisták játszi fényű álom-édenét a „jó lenne” vágya búvóli, hiába. Fabó Kinga legtisztább hangja szólal itt meg, s búcsúzóban az álomképektől, a lírai én jelene felé tartva, a „még-élet” állapotában az utolsó perc illékony békéjét emeli az ég felé: „még csillagos az ég / még van kenyerem és vizem / még tudok örülni egy fűszálnak / még elérem a holdat / még arcomba törlik kínjukat a fák / és nem kérek kegyelmet (Még csillagos az ég).

Az Anesztéziák ciklusban bezárul a kör, s ismét negatívumok sorozata, holt gyermekek, megfeketedett embriók, lepréselt emberek zuhataga árasztja el a lírai én gyémánt-hideg világát. Ismételten a katasztrófa utáni világ ezúttal sokkal hangsúlyosabb ziláltsága dermeszti meg a létet. A versforma megint redukálódik, a lerövidült, szaggatott sorok a szabad verstől a kötöttebb formák felé tolnak el. A cselekvés most is megszűnik, s marad a tiszta állapotrajz. Az apokaliptikus vízió keretei közül előszüremelő néhai remény-zöld már csak a rothadó világ penészdziszeként tud létezni, s a pusztulás döggeszélyű lassuló félkörökben szállnak alá a halálszagú prédára: „Beszögeznek arcunk. /

romban vékonyul a vér. / A tejnek íze megzöldül a számban. / Fázik a föld: / lehulltak róla foltjai. / Falán embercsomó didereg.” (Félkörök)

Az utolsó, Protokoll című verssorozatot olvasva az alapkérdés harmadik válaszlehetősége tűnik elő. Arra a problémára tehát, hogy miként érzésteleníteni a reménytelen, elidegenült lét fájalmát, a kötet kapcsán három válasz látszik aktuálisnak, „megoldásnak”. Elsőként az álom, majd a halál, harmadszor pedig a néminemű ellenállás látszatát sugalló, cinikus gúny. Ennek értelmében a záró versekben működni kezd az ironia és a groteszk, Fabó-nyelven szólva: a „grónia és ironesz”. Az indító futam a látszat, a felszín kifejezéseként feltűnő „sok itt a rendes ember, túl sok”-formula, hogy erre épüljenek rá azután a rövidke „fintor-versek” ügyes csattanói, a valóságos helyzet mutatói. A fenti hatást erősíti az áthajlás szélsőséges változata is, amikor sorvégi szavak válnak ketté feltűnő módon új, gúnyosan vibráló jelentést adva a szóelemeknek (kultur-lódás, hatalmi stb.). A legtetszetősebb nyelvtöltető versike gyermekmondáinknak ritmusában szoktatja hozzá a lírai ént a „se-lét” valósághoz: „Se elmenni se ittmaradni / Se néven nevezni lehet / Se pont se szempont / Ha nem muszáj ne részletezd / Se kívül se belül / Ki van ez találva / Gyerek nem való lakásba” (Mai magyar).

Lehet tehát még újszerűen szólni napjaink szokványossá vált témáiról. A kötetben levő anonim jegyzet szerint „az évek homokpoggyászából a szerző csak az átszítáthatatlan aranyzemcséket tartotta meg”. Helytálló megállapítás, azzal a kiegészítéssel, módosítással, hogy itt-ott azért homokszemcsékkel elegyek ezek az aranyzemcsék, nem mindig sikerültek Fabó Kinga képzettársításai és versmegoldásai.

CSAPÓ Julianna

MINDENNAPI NYELVMŰVELÉSÜNK

Jakab István: *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1987

Új könyvvel jelentkezett a szlovákiai magyar nyelvűvelés kiemelkedő munkása, Jakab István. A rádióban elhangzott előadásait, nyelvűvelő cikkeit gyűjtötte össze ebben a kötetben, s mint ahogyan a címben utal is rá, a könyv két alapvető egységből áll. Az első rész öt fejezetében a nyelvhasználat hibái sorakoznak meghatározott tematikai rendben, a második – kisebb jelenségcsoportot tartalmazó – egység azokat a nyelvi bizonytalanságokat, kétségeket foglalja magában, amelyekkel a szerző leggyakrabban a mindennapi szóhasználatban találkozott. Ezek felvételét a velük kapcsolatos kiforrotlan nyelvűvelő állásfoglalás tette indokolttá.

Ez a könyv is szorosan kapcsolódik a szerző előző köteteihez, azzal, hogy az előzőekben megalapozott elméleti, elvi eszmény itt konkrét példákban, gyakorlati teendőkben realizálódik, a figyelem az aktuális feladatok felé fordul.

Az első nagy összefoglaló egység a legégetőbb nyelvhasználati problémákkal, a fordításból eredő vétségekkel indul. Ezt jelzi a cím is: *Amikor csak a köntös magyar...* A főleg szóhasználati vétségeket boncolgató fejezet a nemzetiségi létből származó tipikus jelenségeket tárja fel: a szlovák szavak szolgál fordításmódját, a tükörszavak és -kifejezések tömegét. Jakab István többször is felrója a fordítóknak, hogy szem elől tévesztik a szlovák és a magyar nyelv szemléletmódjának a különbözőségét, s a mechanikus fordí-

tás következtében lesz pl. a *lekár-lekárka* szópár analógiájára a tiszttségviselői munkakört betöltő nő *titkárnő*, noha erre a magyarban nemre való tekintet nélkül csak a *titkár* szó használatos. Tükörfordítással kerül be a *száritott szilva*, az *öngyújtó* is használatba az *aszalt szilva* és a *tűzkő* helyett. A szakmai tájékozatlanság miatt kapnak az ipari gépek a szlovák *obrábací stroj* alapján *megmunkálógép* nevet, noha ezeknek már van magyar elnevezésük: *szerszámgép*.

A szerző rámutat arra is, hogy a jó fordítónak alaposan ismernie kell az illető nyelv(ek) szóhasználatát, hiszen egyébként nincsen tanács arra, hogy pl. mikor fordítandó a *vysoký*, *-á*, *-é magas*-nak, illetve mikor *nagy*-nak. Így a *vysoký tlak* az orvostudományban *magas vérnyomás* lesz, míg a fizikában *nagy nyomás*, és nem *magas nyomás*.

Az első fejezet második részében a fordítás mikéntje kerül előtérbe (*Hogyan fordítsunk?*). A szóhasználatiakon túl itt már szerkesztésbeli problémák is találhatóak. Ilyen pl. a logikailag is helytelen szerkezet: *intézkedést fogad el*, melyre a magyar hivatalos nyelv az *intézkedési tervet fogad el* vagy az *intézkedési tervet dolgoz ki* kifejezéseket ismeri. Szolgái fordítás nyomán bukkan fel a következő megmosolyogtató felirat: *Délután már nem hivataloskodnak*. Ha a szlovák *úradovat* 'igének van is ilyen jelentése, a magyar választékosabb nyelvhasználatban a *hivataloskodik* ige nem fordul elő, ehelyett inkább így: *Délután nincsen félfogadás*.

A szerző olykor visszatekint egy-egy kifejezés fordításának a történetére is; sorsát, befogadását is tárgyalja, valamint azt a szituációt, amikor a fordító egy adott helyzetben könnyebb megoldásnak találja a szlovák szó, kifejezés magyarrá fordítását, mint a már létező magyar megfelelő felkutatását. Ekkor megtörténhet, hogy ugyanannak a szlovák szónak több magyar megfelelője születik, esetleg időbeli eltéréssel újabb is létrejön, s ez zavart, nyelvi elbizonytalanodást okoz. Jó példa erre a mi környezetünkben az a tarkaság, amely a szerbhorvát *javna rasprava* fordítása nyomán alakut ki (közvita, nyilvános vita, társadalmi vita).

A figyelem ezután a nyelvhelyességen túl kiterjed a változatos, választékos fogalmazásra, a stilisztikára is; itt figyelmeztet a gyakori vonzattévesztés jelenségére, melyek jó részének a gyökere szintén a tükörfordításban keresendő. Ilyenek pl. az *állást foglal valamihöz*, a *köszöni a segítségért* szerkezetek, a következő mondat: *Holnap hívok neked*; illetve a számunkra is jól ismert *valakivel nőszül* szerkezet. Ezután a szótévesztés, a hibás szóválasztásból eredő kisiklások, a frazeológia és a mondat szerkesztés területén fellelhető vétségek példái következnek. Szemlélteti a divatszavak területét, ilyen pl. a *téma* szó, vagy a *megbetegedés* a *betegség* helyett is; divat a *-zat/-zet* képző, mint azt a nyelvi nagyképűség megtestesítőjeként az *edényzet* szóalak kialakulása mutatja.

A második nagy egység a *Nyelvi kétségek és bizonytalanságok* címet viseli. Itt többféle témakör is megtalálható: értelmezési-jelentésbeli kételyek, használatbeli zavarok, az idegen szavak jelentésének elégtelen ismeretéből eredő elbizonytalanodások, a megszólítás kérdése – amely már nem is elsődlegesen nyelvi, inkább magatartásbeli tényező –, a felmerülő nyelvjárási alakok megítélése stb.

Egyes szavaknál, kifejezéseknél, pl. *létesítmény*, *nyílászáró szerkezet*, nem a képzéssel, a szóalakokkal van a baj, hanem a használatukkal. Akad helyzet, amelyben a konkrét dologfelsorolás helyett éppen ezeket a gyűjtőneveket kell alkalmaznunk.

A *bodnár-bognár* mesterségnévpárnak még az etimológiáját is fel kell tárnia ahhoz, hogy fény derüljön az igencsak összekuszált használat egyetlen helyes módjára.

Az újonnan létrehozott fogalmak megnevezése körüli bonyodalmakra is kitér, majd a fejezet végén a „választékoskodók” baklövéseit állítja pellengérré („Én még nem rendelkezem feleséggel”. „A bor kitűnő zamattal rendelkezik”).

A cikkek, előadások felépítését, szerkesztésmódját a kitűzött cél határozza meg. Ha csak figyelmünket kívánja egy adott jelenségre irányítani, az írás felsorolásszerű vagy inkább tünetfeltáró; a súlyos hibák esetében elméleti alappal szolgál, példákkal argumentál.

A cikkek, előadások eredeti rendeltetéséből természetesen következnek a helyenként tapasztalható ismétlésszerű problémamagyarázó indoklás. Az olvasóban nyilván az kelti az ismételtség érzését, hogy a szerzőnek minden egyes cikkében, előadásában röviden, tömören, a problémafelismeréstől a konkrét adatok elemzésén át egészen a korrekcióig, sőt esetenként a rögzítést elősegítő pozitív minták tudomásulvételéig is el kellett kísérnie olvasó-, illetve hallgató közönségét – s mindezt csekély egy-két lapon belül.

Éppen ezért mindegyik írása hordoz valamit a gyakorlati célzaton kívül az alapvető elméleti igazságokból, s így mintegy mozaikszerűen építkezve alakul ki előttünk Jakab István nyelvvelő szemlélete, munkásságának teljessége, megmutatkoznak azok a mozgatóerők, amelyek éber figyelmét nyelvünk felé irányítják.

RAJSLI Ilona

BETYÁRMONOGRÁFIA

Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988

A Néprajzi Kiskönyvtár sorozatban jelent meg Küllös Imola értékes összefoglalása a betyárokról. Saját gyűjtései és irodalmi források alapján igyekszik megrajzolni, kik is voltak valójában a betyárok, miért lettek törvényen kívüliekké, hogyan éltek és buktak le. Noha a magyar betyárvilágról gazdag irodalom olvasható, Küllös Imola könyve általános érvényű, összehasonlító történeti szemléletű. A szöveget kísérő képes illusztrációk pedig bemutatják a betyár öltözetét, eszközeit, fegyvereit, azaz képet alkothatunk a XIX. századi népeletről és korhangulatról.

A könyv történelmi megalapozottsággal mutatja be, hogyan, milyen történelmi események hatására jött létre a betyárság. A magyar betyárság kialakulásának történetéről csak területi összefoglalások léteznek, állapítja meg a szerző, de általánosítva ezek megállapításait, leszögezi, hogy a magyar betyárvilág kialakulásának legfőbb oka a föld és igaerő nélküli zsellérek számának jelentős mértékű és folytonos növekedése volt. Az egyre szegényedő jobbágyásra ránehezettek a földesúr évszázados feudális előjogai (kilenced, malomjog, erdőhasználat, vadászat joga), a feudális állam közterhei és az egyháznak járó tized, dézsma. Ezt az embertelen kizsákmányolást igazolja e néhány sor egy korbelti ún. porcióénekből: „Bíró az adóért, / Mester a stólaért, / Zsidó és kocsmáros / A borok áráért, / Mindent elfoglalnak, / Házból majd kihúznak, / Inget alig hagynak.”

Küllös Imola különösen két történelmi korszakot említ, melyben a betyárok elszaporodtak: az egyik a kuruc kor (XVII–XVIII. század fordulója), ekkor a Rákóczi-szabadságharc leverése után a falvak népe sokáig bújtatta és élelmezte a szegénylegényeket. Ezt igazolja a XIX. századi betyárfolklor sajnálkozó, együttérző hangvétele is. A XIX. század első negyedében (a feudalizmus válságának elmélyülése idején) az egész ország tele volt koldussal, munkátlan csavargóval, szökött katonával (a szolgálati idő a gyalogos katonáknak tíz, a lovasoknak tizenkét év volt!). A 48–49-es szabadságharc után pedig az eddiginél nagyobb méretű betyárvilág kezdődött Magyarországon. A bujdosó honvédeket megvetően Kossuth-betyároknak nevezték. A vaskezű királyi biztos, Ráday Gedeon működésének hatására 1868-tól eredményesen és rendkívüli kegyetlenséggel számolták fel a betyárvilágot. Ráday könyörtelen hadjárata (1869–1872) és a változó, kapitalizálódó gazdasági körülmények járultak hozzá a betyárvilág megszűnéséhez.

A szerző nemcsak a betyár alakjának történeti kialakulását magyarázza meg, hanem betyár szavunk jelentésváltozataival is foglalkozik. Betyár szavunk oszmán-török eredetű, jelentése: dologtalan suhanc, nőtlen legény, akinek sem állandó munkája, sem földje nincs, melléknévként: korhely, munkakerülő, állandó foglalkozás nélküli. Az egész Balkánon ilyen értelemben használják nyelvi megfelelőit ma is. Valószínűleg a szerbhorvát nyelv közvetítésével került a magyar köztudatba. A XVIII. század 40-es éveiben bukkant fel először magyar nyelvterületen minden rossz mellékíz nélkül. A XIX. századtól azonban fokozatosan töltődött fel a mai „rabló, zsvány, haramia, útonálló” jelentéstartalmakkal. Természetesen a betyárként élők sem voltak egyformák, két fontosabb típusáról számol be Küllös Imola: az Alföldön (illetve a sík területen) könnyen mozgó *lovás betyárok* voltak, a hegyvidéken, dombosági erdőségeken a *gyalogszerrel* (később kocsin) *járó betyárok* tanyáztak. A pusztai betyárok a ló- és a szarvasmarha elhajtásából éltek, az erdőbeliek pedig a disznófalkákat vagy juhnyájakat tizedelték meg, de a vásároló kereskedőket, a vagyonosabb utazókat is kifosztották. A szerző egyik közlője egy tiszadai öregember, így különböztette meg az igazi betyárt a többitől: „... Van útonálló zsvány, van jellemtelen kapcabetyár, vannak igazi úribetyárok. Ilyen úribetyár vót ú, Rózsa Sándor meg Sobri Jóska vótak úribetyárok.” A rosszféle betyárok – írja Küllös Imola – tulajdonképpen közönséges tolvajok, fosztogatók voltak (kapca-, kurtabetyár, lókötők, madzagos tolvajok stb.). Amíg a folklorban és a népnyelvben megkülönböztetik a betyárokat a haramiáktól, a hivatali nyelvben egyáltalán nem, és az irodalmiban sem következetesen.

A monográfia a betyár alakjának előfordulását is vizsgálja a népköltészeti alkotásokban. A népköltészet legszebb alkotásai természetesen a nemes lelkű, igaz betyár szabad életét, tetteit, tragikus sorsát örökítették meg, Küllös Imola Eric Hobsbawm kutatót idézve állapítja meg, hogy a különböző korok és népek betyár hőseinek legendája, ábrázolása (legyen az népmonda, hőséneke, lírai dal vagy legenda) bámulatosan hasonló. Földművesközösségekben születik (Európában a XVIII–XIX. században), és bármilyen okból kénytelen vállalni az üldözöttek és kizsákmányoltak képviselőjének szerepét. (Ilyen a szlovák Juraj Jánosik, a román Pinteaua vitéz, a lengyel Ondras, a ruszin Alxeta Dobbus, de ilyenek a délszláv hajdukok is.)

A betyárokról szóló történetekben együtt jelenik meg a költészet és a valóság. Az egyéni sors megtörtént tényei nemzetközi mesei, hősepikai, mondai vándormotívumokkal és témákkal keverednek. (Rendszerint legyőzhetetlenek, halhatatlanok vagy

haláluk után is visszatérnek népüket megsegíteni.) Az ősi motívumok új meg új hősökhöz kapcsolódnak. A kutató még egy népköltészeti sajátosságra hívja fel a figyelmet: a betyártörténetek epizodikus ábrázolásmódjára, arra, hogy egy-egy történetben a betyárnak csak egy-egy tulajdonsága, tette van elmesélve. A betyár portréját tehát több elbeszélésből mozaikszerűen kell összerakni. Ez az ábrázolásmód nemcsak az elbeszéléseket, hanem a dalokat és balladákat, sőt a népi betyárábrázolásokat is jellemzi.

Küllös Imola foglalkozik a betyárdalok XVII–XVIII. századi előzményeivel, az ún. latorköltéssel is. Ezt a költészetet azok teremtették, akikről a dalok szóltak, csavargók, kolduló, alkalmi munkából tengődő diákok, koldusok, fosztogatásból élő kóbor katonák, egyszerűen: törvényen kívüliek. A latorköltészet mindenekelőtt valóságtükrözésében különbözik a későbbi betyárdaloktól. Hőseik nem szépítik tetteiket, sőt dicsekednek velük, ahogyan azt az idézett szövegek is igazolják. A betyárdalok és balladák szövegeiből viszont kiérezzük, hogy a falu iratlan törvényei szerint élő parasztemberek vegyes érzelmekkel viszonyulnak a betyárdalokhoz: bámulják, irigylük, de ugyanakkor sajnálják is őket.

A szerző népdal- és balladaszövegeken elemzi, mutatja be a betyár alakját. Az ott-hontalanság, számkivetettség költői képeire hívja fel az olvasó figyelmét, melyek azonosak a bujdosóénekekben, a keservekben és az újabb betyárdalokban. A Vargyas Lajos által összeírt 90 jellegzetes, gyakran előforduló rabének-motívumnak legalább az egyötödét megtaláljuk a betyár folklórban is – állapítja meg a példák elemzése után a szerző. A magyar betyárköltészet, amely zömében a XIX. század második felében keletkezett, három nagyobb műfajcsoportban hozott létre maradandó alkotásokat: lírai dalokban, epikus énekekben és balladákban, valamint mondákban.

A könyv legerjedelmesebb részében *Betyárportrékat* olvashatunk. Először országos híru betyárokról, akik sohasem családi nevükön váltak betyárokká, hanem választott néven, hogy a törvényt megtévesszék. Angyal Bandi, Sobri Jóska, Bogár Imre, Vidrócki Marci, Rózsa Sándor életéről, tetteiről kapunk hiteles képet. Helyi betyárokat is bemutat, mint például Jáger Jóskát, Sos Pistát és Sisa Pistát.

Küllös Imola *Betyárok könyve* tudományos összefoglalása a témának, ugyanakkor nagyon olvasmányos is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

„SZERETET NÉLKÜL NEM MEGY”

Ingmar Bergman: *Laterna magica*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988

Bergman önéletrajzát olvasva látom, mennyire igaz van annak a recenziósnak, aki a filmrendező forgatókönyveit tartalmazó kötetről (*Színről színre*) megállapította: „... a szeretet hiánya az, amire képtelenek a bergmani hősök”. Igen, a szeretet Bergman világának, filmjeinek központi fogalma, kérdése. „Hősei” igénylik a szeretetet, hiányától szenvednek, megvalósítására azonban képtelenek, noha többször, állandóan próbálkoznak vele. Akárcsak Bergman, kinek filmjei – életrajzi könyve rá a bizonyíték – nem kitálatott történetek, illetve ha ilyenek, akkor is vallomások, saját szorongásainak, kételyei-

nek, válságainak, érzelmi mélypontjainak filmes megfogalmazásai. Élete is, művei is hiteltesítik azt az önmarcangoló kérdéssort, amit a számvetést végző ember, művész intéz már idős anyjához: „Miért nyomorodott meg a bátyám, miért préselődött a húgom egyetlen sikolyba, miért éltem én az egész testemet elborító, soha be nem gyógyuló, mindig fertőző sebbel egész életemben? Nem akarok büntudatot kelteni, nem vagyok végrehajtó. Csak tudni akarom, hogy a közmegebecsülés ingatag látszata mögött miért éltünk olyan rettenetes lelki nyomorúságban. A sok gondoskodás, támogatás és bizalom ellenére miért szenvedtek annyit a testvéreim? Miért nem tudtam én létrehozni oly hosszú időn át normális emberi kapcsolatokat?” Válasz nincs. Vagy annyi van, hogy egyik sem elfogadható. A kérdezett „elfordítja tekintetét”, majd „mélyet sóhajt”, s miközben az „éjjeliszekevényen kis aranyóra ketyeg szaporán”, „nagyokat nyel”. Ha a miniatűrnyi jelenetet kiegészítjük az előbb kihagyott idézettörredékkal – „most látom, hogy bal keze mutatoujján ragtapasz van” –, akkor olyan ez a pillanat, mint egy beállítás valamelyik Bergman-filmben. Miközben tehát élete talán legfontosabb kérdésére kér, vár választ, Bergman – mivel kívülről, rendezőként szemléli a jelenetet, filmes szeme számára a válasznál fontosabbak a képet kiteljesítő apróságok (aranyóra, ragtapasz) – távol is kerül attól, amit legbelsejében hordva, élve fogalmaz meg, szegez anyjának. A jelenet leírásakor mintha már nem is róla és az anyjáról lenne szó, sőt mintha már a válasz se érdekelné igazán. Ha pedig így van, akkor ez talán magyarázatul is szolgálhat a bergmani boldogtalanságra, hogy az igazság utáni vágy és az igazság megismerése közötti szakadék áthidalhatatlanságáért elsősorban ő okolható. Azért marad elérhetetlen számára a szeretet, mert őt nem a másik ember érdekli, hanem csak önmaga. A szeretetet az önzés öli meg, legyen az akár szakmai jellegű is.

A könyv címének megfelelően igazi bűvös lámpa tehát Bergman önéletrajza. Az élet tényei és Ingmar Bergman művészte, filmjei, színházi rendezései kapnak sajátos megvilágítást a könyv lapjain. Egybefonódik élet és művészet.

A gyermekkor megidézése – „örökösen kínzott valami nyavalya”; „ordítottam a félelemtől”; „elájultam és gyakran egyensúlyzavarom támadt” –, a kiskori hazudozások, képzelgések, kegyetlenségek (bátyja felbuztatja, hogy ölje meg újszülött húgukat, ami szerencsére nem sikerül), szerelmek éppen úgy egy tipikus Bergman-film mozaikkockái lehetnének (mindegyik epizódot filmjelenetként írja le, ábrázolja!), mint a film- vagy színházi rendező szerelmei és magányai, munkába merülése-menekülése és sikerei-kudarcai, melyeket pontosan érez, mindenkinél jobban tud, vagy azok a művészetre (színházra, filmre, rendezésre, színészetre) vonatkozó mondatok, melyek ars poetica-szerűen alapozzák meg a bergmani szemléletet és művészi önkifejezést. Nem csupán azt tudjuk meg, hogy száz ólomkatonáért cserélte az első filmvetítőt, hogy tizenkét évesen látta először Strindberg *Álomjátékát* („a Lét hasadtságát” kifejezni kívánó Strindberg a hozzá legközelebb álló drámaíró, az *Álomjáték* pedig a filmre emlékezteti, amely ha „nem dokumentum, akkor álom”), hanem azt is, hogy miközben a proscéniumban ülve egyszerre látta az előadást és a színre lépni készülő színészt, találkozott a művészet, a színház varázsával: „Az ügyvéd hajtút tartott a hüvelykujja és mutatoujja között. Hajlított, kiegyenesítette és darabokra törte. *Nem volt ott semmiféle hajtű, de én mégis láttam!* A Tiszt a kulisszaajtó mögött állt, és jelenésre várt. Kissé előredőlt és a cipőjét nézegette, kezét hátrattette, némán köszörülte a torkát, egészen hétköznapi embernek látszott. De aztán kinyitja az ajtót, és belép a színpadra, a fénybe. Átalakul,

átváltozik: a Tiszt lesz belőle.” Talán már ekkor megérzi, hogy a színész az, akinek másmilyen az idegrendszere, mint a többi embernek; szabálytalanok a színészek, ezért képesek arra, hogy „megszóltassák Gloster kettős fájdalmát, Kent kéjes haragját, Edgar színlelt őrütségét, Regan démoni gonoszságát”.

Ám a művészet más is, több is ennél, közelebb van az élethez, mint azt a művészi ki-tárulkozáshoz, önkifejezéshez nélkülözhetetlenül szükséges rendkívüli belső állapot alapján gondolhatnánk. A színház és az élet között, Bergman szerint, összekötő kapocs a szeretet, amelynek mindkettőt alapfokon jellemeznie kell. A művészet taníthat meg bennünket arra, hogy a „szeretet a legfőbb jó az életben”. Színész pedig senki sem lehet anélkül, hogy ne tudná, ne érezné, hogy bár szeretet nélküli színház is van, de ez „nem él, nem lélegzik”. Nem csupán tetszetős freudista játék azt állítani, hogy Bergman azért lett művész, menekült a művészethez, mert benne felismerte, megtalálta az annyira vá-gyott, de hiányzó szeretetet. Számára valóban a művészet pótolja az életet, a másik emb-ert. „A színész – írja – legfontosabb feladata tudvalevőleg az, hogy összehangolja játé-kát a másik színész játékával.” A színjátszás tehát két ember találkozása, egymást felté-telező, teremtő azonosulása: „Ahol nincs *te*, ott nincs *én* se.” De hol van, tehetjük fel ezek után, ismervé Bergman alaptervékenységét, a kérdést, ebben a viszonyrendszerben a rendező? Ő az irányító, az ő segítségével jön, jöhet létre a kapcsolat színész és színész, előadás és közönség, művészet és élet között. Mégsem kell arra gondolni, hogy a szín-házcsinálás (próba, előadás) a „rendező és a színész magánterápiája”. Legalábbis Berg-mannál nem. Nem is lehet, hiszen a cél a végtelenség megközelítése.

GEROLD László

HELYTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA – ÚTMUTATÓUL

Szentgyörgyi István–Eva Bažant–Nevenka Bašić Palković: *Subotička bibliografija – Szabadka bibliográfiája 1764–1869*. Szabadka, Monográfia; 1988

A múlt iránti adósságaink közé tartozik többek között az olyan helytörténeti kiad-ványok megjelentetése, mint ez a szabadkai, amely 326 régi kiadvánnyal ismerteti meg az utókort. Ismeretes, hogy Szabadkán 1844-ig nem volt nyomda, amikor is Bitterman Károly kapott nyomdaalapítási engedélyt a városban. A kötet adatai azonban arról ta-núskodnak, hogy nyolcvan évvel a nyomdaalapítás előtt is már megjelentek szabadkai vonatkozású, Szegeden, Bécsben, Pesten nyomtatott kötetek. Hogy ezekről értesülünk, az a kutatók alaposágát dicséri, mert az ilyen helytörténeti bibliográfiák esetében álta-lános gyakorlat, hogy csak a helyben megjelent kiadványokat veszik fel, így készült nem-rég Pancsova és Eszék bibliográfiája is. A felvett legrégebb kiadvány 1764-ből származik, szerb nyelvű és vallási tematikájú szentek és vértanúk életéről szóló példabeszédek-ből állt össze, szerzője Đuro Rapić gradiškai ferences rendi barát. A kötet a szabadkai Városi Könyvtár régi és ritka könyvek gyűjteményében található. Az első magyar nyelvű kiadvány 1819-ben látott napvilágot. Dubecz Tamás írta, és alkalmi jellegű: *Fő-tisztelendő Fejér György Ó Nagyságának pásztori dalban foglaltatott alázatos üdvözlé-se*. A helyi nyomda felállításáig a könyvkiadás alkalmi. Az átlagosan évi egy kiadvány is

ezt biztosítja. A Bittermann Nyomda beindulásával fellendült a könyvkiadás. Feltehetőleg sok olyan aprónyomatvány is készült, amelyről ma már nincs tudomásunk. A szabadkai nyomdában készült kiadványok közül érdemes kiemelni az 1845-ös *Játék színi zsebkönyvet*, amellyel Csengeri Pál és Szántó István, a Magyar Játékszín rendes tagjai tisztelegnek a pártfogó tagok előtt. Az egyesületek, társaságok pl. a Lóverseny Társaság, feltehetően annak köszönve, hogy kellő anyagi támogatásban részesültek, különböző kiadványokat jelentettek meg. Érdemes odafigyelni a kor politikai helyzetét taglaló könyvekre is. Találunk uralkodókat dicsőítő írásokat, de Szabadkán jelent meg 1865-ben Popovich Milos *A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból* c. könyve is, magyarrá fordította és az előszót írta Sárcevic Ambrus.

Nagyon helyesen, külön fejezetben kaptak helyet az iskolai értesítők, amelyek – mivel Szabadka fontos iskolai központ volt – jelentősége semmiképpen sem elhanyagolható. Az első 1793-ban jelent meg, de előkerültek az 1820-as évek közepétől megjelent füzetek is. Feltételezhető, hogy a gimnázium 1810-től (ekkori a legrégebbi értesítő) minden évben kiadta évkönyvét. Szabadkán nyomták a bajai gimnázium értesítőit is.

A naptárak, kalendáriumok megjelenése a bibliográfia szerint 1847-re tehető, ugyanis akkor jött ki az első ismert kalendárium *Szabadkai naptár vagy közhasznú kalendárium a' két magyar haza számára* címmel. Több magyar nyelvű naptár megjelenéséről, sajnos, nem értesülünk. Nem volt? Szerepel a kötetben több bunyevác illetve vallási jellegű kiadvány leírása (pl. *Crkveni narodni kalendar za godinu 1850* stb.)

Az újságok megjelenése és széles körű elterjedése a XIX. század végére tehető, így természetes, hogy csupán három lap megjelenéséről tudósít a bibliográfia, azok közül is kettő – a magyar nyelvű – rövid életű, mivel az 1848–49-es szabadságharc idején jelent meg, míg a harmadik, a *Ljubav* című az 1860-as években látott napvilágot, ebből a kutatók csupán egy példányt találtak meg, érdekessége, hogy kézirásos.

Szólni kell a könyv tipográfiájáról és szerkesztéséről is. Talán nem a legszerencsésebb megoldás a kéthasábos szedés, de a hely kihasználása szempontjából igazolt. Jó, hogy a nyomda, a szabadkai Minerva maximális pontosságra törekedett, és nem jelentett problémát a sokfajta betűtípus sem. A tulajdonképpeni bibliográfiai leírástól jól elkülönülnek a különböző évszámok, sorszámok és egyéb adatok. A szerkesztést dicséri a fontosnak vélt kiadványok reprodukcióinak ügyes, megfelelő elhelyezése, ami nem általános gyakorlat. Más kiadványok esetében sokszor látunk vizuális és használhatósági szempontból igen szerencsétlen megoldásokat.

Külön kiemelés érdemel a gondos név- és címmutató, az írásmód szerinti mutatók (cirill és gót betűsökre vonatkoztatva), a kiadványok nyelvi megoszlásának mutatója, a nyomdák jegyzéke és az évenkénti statisztikai kimutatás.

Fontos és nélkülözhetetlen bibliográfiai sorozat első kötetéről van szó, amelyet hamarosan követni fog az 1870–1918-at felölelő következő, illetve az 1918–1944-et tartalmazó harmadik rész. A bibliográfiában szereplő kiadványok megtalálhatók a szabadkai Városi Könyvtár állományában, ha nem eredeti példányban, akkor fénymásolatban. Talán nem ártott volna a raktári jelzeteket is feltüntetni, ezek hiánya azonban nem sokat von a kiadvány jelentőségéből.

ESSZÉ A WALKMANRÓL

Shuhei Hosokawa: *Der Walkman-Effekt*. Merve Verlag, Berlin, 1987

A japán Sony cég 1980 tavaszán új leleménnyel rukkolt elő: walkman néven piacra dobott egy fejhallgatóval ellátott miniatűr magnetofont, ami a fiatalok körében néhány év alatt legalább olyan elterjedt vált, mint amilyen szent családokban az egyébként hasonló méretű és rendszerint azonos színű imakönyv. A kis masina akkora hasznót hozott a Sonynak, hogy a gazdasági szakemberek az utóbbi idők egyik legcsodálatosabb üzleti húzását látják benne. Mint minden csoda, ez is teljesen váratlan volt. A zenélőgépek piacán a hetvenes évek végéig az számított haladásnak, ha egy termék a többihez viszonyítva technikai és technológiai értelemben tökéletesedik, illetve ha új funkcióval egészül ki: gondoljunk csak az olyan kentaurlények egykori kirobbanó sikerére, mint a rádiómagnó vagy az ébresztőrádió. Ezzel szemben a walkman esetében az bizonyult forradalminak, hogy az újdonság technikailag és technológiailag egyaránt elmaradt, funkciógyarapodás helyett pedig inkább egyszerűsödésről beszélhetünk: a walkman rendszerint csak fejhallgatóval hallgatható, és a legprimitívebb kazettás magnetofonokkal ellentétben még fölvételezni sem lehet vele.

Akkor hát mivel magyarázható hallatlan népszerűsége, miféle igényeket elégít ki, miféle változásokat jelenthet az embereknek a zenéhez fűződő viszonyában? Ilyen és hasonló kérdések merültek fel Shuhei Hosokawa japán zenetudósban is, méghozzá olyan tolakodóan, hogy válaszkísérlete könyvnyi terjedelmű esszé lett. A szerző 1955-ben született Oszakában, ahol biológiát és zenetudományt tanult, majd rövid ideig Zágrábban és Bolognában ösztöndíjaskodott. Japán, olasz és francia folyóiratokban publikál, öt könyve jelent meg japánul, és a *Gaia Scienza* című tokiói lap főszerkesztője. A walkmanről szóló esszéje először 1981-ben jelent meg japánul, az angol fordítás a *Popular music* 1984-es évfolyamának 4. számában olvasható, németül pedig 1987-ben. Könyvében halvány nyoma sincs országunkban eltöltött tanulóéveinek, annál több viszont az olyan új francia filozófusok hatásának, mint amilyen Baudrillard, Deleuze, Guattari és például Lyotard, náluk találta meg azokat a kategóriákat, melyek segítségével egy korszerű tárgyról korszerűen lehet szólni.

A könyvből kitudódik, hogy ez egyáltalán nem egyszerű feladat: például a Sony félisztemnek képzelt mérnökei sem tudtak eléggé korszerűek lenni ahhoz, hogy a walkman leendő sikerét megsejtsék. Határozottan tiltakoztak a gyártása ellen, mert a masina primitív szerkezetét szégyenletes technikai-technológiai hanyatlásként könyvelték el. A nagy döntést azonban szerencsére a főisten, a cég igazgatója hozta meg, amiben a szerző a tudományos-technikai forradalmak kuhni ismérvét, az úgynevezett paradigmaváltást véli tetten érni. Mint írja, a walkman új paradigmát teremtett: a szokásos technikai fejlődés helyett pragmatikai szempontból forradalmasította a zenehallgatást.

A szerző ezen a ponton maga is paradigmát vált, és a továbbiakban nem technikailag, hanem a zenehallgató szempontjából elemzi a walkmant. És ebből a „hallószögéből” – hogy úgy mondjam – már nem is tartja annyira váratlannak a sikerét. Azért nem, mert például Lyotard-nál már a hetvenes években megtalálta azoknak a személyiség szerkezetű változásoknak a részletes leírását, melyek végeredményét a francia filozófus a „mozgó én autonómiájának” nevez. Éppen ezért a szerző szerint a walkman nem előfeltétele s

nem is következménye az elkoptatott szóval posztmodernnek is nevezett lyotard-i személyiségképnek, hanem mintaszerű megvalósulása.

Ami az új személyiségtypus mozgó részét illeti, a walkman valóban az úgynevezett *musica mobilisek* családjába tartozik. (*Musica mobilisek* a szerző olyan zenét ért, melynek forrása mozog, s ezt a térbeli változást az ember testi mozgása határozza meg.) Egész fejezet szól a „mobilis muzsika” különféle típusairól és fokozatairól, melyben terítékre kerül nemcsak az utcai muzsikálás és rádiózás, hanem a városi környezet lármájának fenomenológiája is. A témához képest talán túl komolyra sikeredett elemzés végkövetkeztetése, hogy a *musica mobilis* összes korábbi típusával ellentétben, a walkman-hallgatás magányos zenehallgatás, mivelhogy a fejhallgató megszakítja az akusztikai kapcsolatot a külvilággal. A szerző ezt a mozzanatot állítja párhuzamba a lyotard-i személyiségkép másik döntő ismérével, az autonómiával.

S közben természetesen eszébe sem jut az elidegenedetség mit tudom én, hanyadik fokozatát keresni a walkmanjelenségben, hiszen nem marxista ő, hanem normális ember; aki gyakran paradoxonokba hajló mikromegfigyeléseit nem hajlandó feláldozni a nagy általános elméletek oltárán. Sophie Marceau *La boom* című filmjében például talált egy jelenetet, ami lényegében nem bizonyít semmit, de legalább szép. A következőképpen írja le: „Egy partyn a szerelmes fiatalember azon töpreng, hogy hogyan közelíthetné meg kiválasztottját. Végül fölkéri táncolni. Egészen közel hajol hozzá, és walkmanje fejhallgatójának egyik kagylóját a saját fülére, a másikat pedig a lány fülére helyezi. A zene összeöleli őket. A boldog pár egy egészen más zenére és ritmusra táncol, mint a party többi részvevője.” Az efféle finom apróságok megakadályozzák a szerzőt abban, hogy úgynevezett nagy, általános kérdéseket feszegessen. Nem kérdezi például, hogy a walkman elválaszt vagy összekapcsol, butít vagy okosít, főlemel vagy lealacsonyít, ugyanis az új francia filozófusok segítségével is tudja, hogy hallgatója válogatja.

SEBŐK Zoltán

S Z Í N H Á Z

A HAJÓ

Sajátos kettősség jellemzi Gobby Fehér Gyula drámáját és Soltis Lajos rendezését is. Ami megtörténhetően mindennapinak tetszik, hogy egy kisvárosi biológianár házának udvarában éveken át hajót épít, erre költi minden pénzét, fordítja idejét, s hogy ezt a furcsa hobbit a helybeliek, hozzátartozók, barátok, ismerősök, előbb értetlenül szemlélnek, utána felháborodnak miatta s minden eszközzel próbálják megakadályozni az építés befejezését, majd pedig amikor mintegy két héten át szüntelenül szakad az eső, bibliái özönvíztől tartva, hogy biztonságban legyenek, mindenáron megpróbálnak feljutni a

Gobby Fehér Gyula: A hajó. (Újvidéki Színház) – Rendező és díszlettervező: Soltis Lajos. Jelmez: Annamária Mihajlović. Zene: Molnár Dezső, Hernyák György. Mozgáskompozíció: Ivan Klemenc. Szereplők: Bicskei István, Faragó Edit, Vicei Natália f. h., Romhányi Ibi, Pásthly Mátyás, Simon Mihály f. h., Banka János, Szilágyi Nándor, valamint Brückner István, Modri Györgyi, Rózsa Ilona, Szántó Valéria, Szél Olivér, Szóke Zoltán és Tóth Loon főiskolai hallgatók.

hajóra – mindez merő írói konstrukció, a részletek valós jellege ellenére írói képzelet szüleménye; groteszkké emelt valóság. Ami pedig álomkép vagy lázalom, hogy az ájulásból magához tért tanár „elindítja” a poros udvarban veszteglő hajót, s a fedélzeten levő szereplők képzeletében lejátszódik a „hajóút”, amely előbb kellemes, majd miután „viharba kerülnek”, életveszélyessé válik, mindenki fél, kétségbeesetten kiáltozik, jajveszékkel („Hová megyünk, hová jutunk, mivé leszünk, mi lesz a sorsunk, merre tartunk...?”) – mindez nagy és kis, országos és magánemberi, nemzeti és nemzetiségi valóságaink, bizonytalanságunk izzóan aktuális valóságából következik, itt, ahol élünk, most, időszámításunk 1988. és 1989. esztendejében.

Nem hiszem, hogy merészség lenne feltételezni: a dráma is, az előadás is épp a zárójelentet végett készült, ez adja mindkettő értelmét, ami arra vall, hogy író is, színház is tudja, mi a feladata.

Tiszteletre méltóan becsületes szemlélet, magatartás, vállalás.

Más – ám semmiképpen sem mellékes – kérdés, mivel a drámaírás és a színjátszás is elsősorban művészet, hogyan valósul meg az író és a színház szándéka.

Mindkettő – sajnos – csak részben jól, felemásan.

A drámaíró kiteljesítés helyett, igényes művészi kidolgozás, megformálás helyett csak vázolja a situációkat és a szereplőket, s ebben nem kis szerepe lehet a szinte a sablonosságig leegyszerűsített, a mindennapiság igényével magyarázható, elszíntelenített drámai nyelvnek, amit az sem igazolhat teljes mértékben, hogy *A hajó* műfaja szerint drámai parabola, s ez a forma ennyivel is beéri.

Az előadás, Soltis Lajos rendezése, mintha épp a szöveg említett nyelvi vonatkozásait igyekezne feledtetni, felülmúlni, s ezért részint agresszívan expresszív játékok, zajos tempót (széles gesztusok, rohangálások, kiabálások, kellékek dobálása stb.) diktál, részint pedig színpadszerű (vagy annak vélt) megoldásokkal kívánja dúsítani, látványossá tenni a megjelenítést. S ebbéli igyekezetében többször túlló a célon, következetlenül használja a fényt, szerkeszt egy keret- és közjátékot, amelynek lényegében szinte semmi köze sincs sem a biológiatanár rögeszméjéhez és sorsának alakulásához, sem pedig a dráma másik főszereplője, a kisvárosi lakosok, a tömeg magatartásához, pálfordulásaihoz. Az sem valószínű, hogy a rendezés a legjárhatóbb utat választotta, amikor az életveszélyességig harsány játékra, szinte fizikai erőpróbára szorította a színészeket, mert ezzel lényegesen nem segíti a dráma erkölcsi vonatkozásait, inkább formalista megoldásnak tekinthető, aminek mintha másféle fogyatékoságot, szervi hibát kellene lepleznie. S az illetén vezetett játék nemhogy nem nyomatékosíthatta kellően a fontos tartalmi helyeket, nem exponálta a konfliktusokat, amelyek írói vázlatossága miatt is fölöttebb szükség lett volna árnyalt színészi jellembrázolásra, hanem téves eszközök alkalmazására fogta a színészeket. Ez legkifejezettebben Banka János szerepfelfogásán mutatkozik meg, falusi plébánosa olyanféle sátán, ahogy a szocrealista sablon szerint a papkarikatúrák festettek egykoron. Talán épp Banka túljátszása lehetett volna, lehetne a figyelmeztető jel, hogy az előadás színészvezetése rossz úton jár. De az sem valószínű, hogy a főszereplő túlzottan expresszív játéka igazolható lenne. Bicskei István mindig akkor a hitelesebb, ha visszafogottabb. Még egy mozzanat figyelmeztethet a téves játéokra. Az előadás végének kétségbeesett kérdésáráját teljesen indoklón, a jelenet szinte hibátlan, erőteljes, kifejező is, de a túlhangsított két felvonás után sokkal kevésbé hatásos, mint megérdemelné, kevésbé döbbenetes, hiszen már belefáradtunk a zajba.

Vagy netán arról lenne szó, hogy a rendező tudja, feladatai közé tartozik a tempó megteremtése, diktálása, az előadás ivének a megszerkesztése? Csakhogy mindez több érzékkel, szubtilisabban, rafináltabban is megvalósítható lenne. Talán igazságtalanság lenne külön-külön elemezni a színészi teljesítményeket, mivel az efféle munkának sohasem adhatja meg az értékét, hogy a színész mennyire csak hű követője egy rendezői tévedésnek, illetve milyen mértékben tudta magát ettől függetleníteni. A színészi alakítás fokmérője nem lehet a rendezői elképzelés elleni harc kisebb vagy nagyobb sikere. Az azonban tény, hogy Bicskeinek néhány remek perce van, hogy Szilágyi Nándor Rendőrében felismerhetők az egyénítés pillanatai, s hogy a többiek is törekedtek erre.

GEROLD László

TELEVÍZIÓ

SZERELMES-E MÉG NÁGYA?

A hontalanság és az emigránsors mindig időszerű és megrázó krónikája, Miloš Crnjanski *London regénye* már nemcsak a színházba, hanem a filmre is átvetődött. A zágrábi Horvát Nemzeti Színház (Kosta Spaić rendezése) és az újvidéki Szerb Nemzeti Színház (Petar Marjanović dramatiszálása, Stevo Žigon rendezése) után most Mira Trailović és Jovan Ćirilov egy újabb változatban tárta elénk Kolja Rjepnyin és felesége, Nágya tragikus történetét. Azóta is foglalkoztat, miért tett rám sokkal mélyebb benyomást az újvidéki előadás, mint ez a televízió számára készült változat.

Mitől puhul el ez a televíziós adaptálás, mitől lesz ez a hangzatos neveket fölvonultató produkció halványabb, mint a sokkal szerényebb képességű újvidéki együttes előadása? Az okokat nyilván a dramatiszálásban kell keresni. Mindkét földolgozás, akár a regény, három szálon futtatja a cselekményt: egy egyiken Kolja és Nágya viszonya bontakozik ki, a másik szál kettőjük és a külvilág relációja, míg a harmadik lelkiismeretük síkján játszódik. Érzésem szerint eltérés a Marjanović, illetve a Trailović-Ćirilov-féle dramatiszálás között Nágya szerepének értelmezésében van. Nyilván ide vezethető vissza aztán minden más eltérés is.

A Crnjanski-regényben a huszonhat éve együtt élő orosz emigráns házaspár élete mélyen morális, Kolját és Nágát gyengéd, érett szerelem köti össze. Ilyennek látatja őket az újvidéki előadás is. Ezzel szemben a televíziós földolgozásban Nágya (Vera Ćukić alakításában) frivolabb, erotikus fűtöttsége olyannyira hangsúlyozott, hogy itt már nem egy végsőkéig hű, minden megpróbáltatásban kitartó és az urát féltő feleséget ismerünk meg, hanem egy bujább teremtést, aki inkább önmagával, mintsem az urával törődik.

Crnjanski regénye olyan tiszta erkölcsű embertípusokat állít elénk, akik készek önmagukat is föláldozni a másikért. Ez a készség hiányzik Trailovićék Nágájából, aki

Miloš Crnjanski: *London regénye*. Dramatiszáció: Mira Trailović és Jovan Ćirilov. Rendező: Mira Trailović. A főbb szerepekben: Miodrag Krivokapić (Kolja Rjepnyin), Vera Ćukić (Nágya) továbbá Mira Banjac, Rada Đuričin, Stevo Žigon, Ksenija Jovanović, Ružica Sokić, Vasa Pantelić és Tanasije Uzunović. Belgrádi Televízió, 1989. II. 6.

még mindig inkább szerelmes asszony, s ebből következően tetteit is a szerelem és nem a szeretet irányítja. Hogy még világosabb legyenek: a televíziós változatban a feleség szerelmével elhalmozva, bujaságával szeretné megmenteni férjét az öngyilkosságtól. A regényben – és a már említett színházi előadásban – a feleség még az ideiglenesnek hitt amerikai utat is vállalja (Londonban hagyva férjét), mert azt tapasztalja, hogy szeretete sem elegendő: Kolját csak a magány, a mindekitől, tehát még a tőle való ideiglenes megszabadulás tarthatja életben.

Ezek az eltérések már nem csupán hangsúlyeltolódások. Ennélfogva a film érzelgősebb, nincs benne az kegyetlen lelki tusa, amely az igazságtalanság, megaláztatottság és a holnapért való félelem miatt gyötri Kolját. Ez a kegyetlenség, ez az önmarcangoló vagy még inkább önpusztító gyötrellem nem tombol kellő erővel a televíziós Rjepnyinben. Hogy miért nem? Mert otthon mindig férjje szelídül, szelídíti Nágya.

Trailovicék tehát megpróbálták elrugaszkodni a szövegtől, de téves irányvételük, sajnos csak ártott a műnek. A Rjepnyinben az egyre érlelődő tragédia nem kapja meg szükséges ívét, s így a vég sem kellően motivált. A regénynek tehát legfontosabb szálának végigvezetésével tették kérdésessé az egész mű értékét, és ez már nem volt helyrehozható a kétségkívül jobban átgondolt és a film nyelvén egyértelműbben megfogalmazott második szálon sem.

Kétségkívül Rjepnyin herceg harca a londoni világgal már sokkal sikerültebb része a tévés produkciónak. Erőteljes képsorok bizonyítják, mekkora alázattal vállalta Kolja a cipészüzleti, a könyvkereskedő-kihordói, majd az istállóimesteri állást, csak hogy megélhessenek. Mert Nágya rongybabakészítési „szakmája” nem biztosíthatott megélhetést kettejük számára. A munka érdekében mindent vállal, csak egyet nem, hogy orosz voltában sértegensék.

S így ő valóban nemzeti identitásának áldozata lesz, a szó szoros értelmében. Nála a mindennél erősebb érv, hogy: „Én orosz vagyok”, s ez úgy hangzik szájából, mintha valaki azt mondaná: az Isten így rendelte el. Országát el tudta hagyni még 1917 végén, de nemzetét még 1947-48-ban sem. S tulajdonképpen ebbe a makacs ragaszkodásába bukik bele, ez viszi az örületbe.

A regény e második körét valóban szépen hozza a televíziós változat is. Úgy érezzük, ezekben a részekben nemcsak az egykori orosz arisztokrata hontalansága, Sankt Petersburg iránti nosztalgiája fogalmazódik meg, hanem egész Európa szellemi életének panorámája tárul elénk, mintha itt ebben az Európában valóban mindenki emigráns, hontalan herceg volna. Miodrag Krivokapícának több nagyjelenete van, amelyek a hontalanság megrázó valóságát elemi erővel és meggyőzően tárják elénk. Ő az igaz kétségbeesés megtestesítője, és a régi rómaiakhoz híven vallja, hogy a száműzetés átkozottabb a halálnál is. Ezért is vállalja ez utóbbit, de csak úgy, hogy előbb a felesége számára biztonságban vélt otthont talál, nem tudva, hogy időközben hitvesi ágyukban egy új élet is fogant. Ő meg nekimegy az óceánnak.

Megingott emberi méltóságát csak a halállal válthatja meg, ez a Mira Trailović-rendezte tévéfilm üzenete is.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

JUHÁSZ ÁRPÁD FESTMÉNYEI ÉS RAJZAI

Juhász Árpád (1863–1914) festő és grafikus születésének 125. évfordulóján a zombori és a szabadkai városi múzeum közösen rendezte meg a művész festményeit és rajzait bemutató kiállítást Zomborban.

Felfedezésnek számítanak Juhász Árpád alkotásai. A zombori gyűjteményes tárlat megrendezéséig munkásságának csupán részleteit ismertük, ami nem tette lehetővé az átfogó értékelést. Akárcsak a többi „eltűnt” művész – Pechán József, Streitmann Antal, Stipan Kopilović, Bilanics Ferenc, Kálmán Péter vagy a bánáti Schmidt József – alkotásai, az övéi is hiányoztak, amelyek alapján ítélhettünk volna, milyen helyet foglalt el, milyen szerepet töltött be korának művészetében. Közülük eddig csupán Pechán József művészetét értékelhettük. Most a szabadkai és a zombori múzeum gyűjteményében levő, továbbá a budapesti Nemzeti Galériából és a történelmi múzeumból, a gödöllői helytörténeti gyűjteményből, valamint magángyűjteményekből kölcsönzött képekből végre első ízben sikerült egy kiállítást megrendezni, amely Juhász Árpád ötvenhárom művét mutatja be. Természetesen ez még mindig nem elegendő a teljes életmű értékeléséhez, de hatalmas előrelépést jelent eddigi ismereteinkhez képest, s a kiállítás remélhetőleg ösztönzően hat azokra, akik tulajdonában esetleg Juhász-festmény van, hogy segítsenek a szakembereknek a művész életművének a feltárásában.

Már most nyilvánvaló, hogy érdemes volt a tárlatot megrendezni, ami nem jelenti, hogy a kiállítás előtt Juhász Árpád műve érdektelen lett volna a szakemberek számára. Semmiképpen sem lehet őt kihagyni, ha például a gödöllői művésztelepről van szó, amely egyik kulcsfontosságú tényezője a század eleji szecesszió magyar változatának. Juhász az említett művészteleppel, illetve a szecesszióval együtt tűnt el a képzőművészeti színtérről, s neve majd csak az ötvenes években bukkan fel újra, amikor a századforduló művészete méltán kelti fel számos kutató érdeklődését.

A szerény, de kellően tájékoztató katalógus alapján (Baranyi Anna és Hedviga Hofman állította össze) nyomon követhetjük Juhász Árpád életét, különösen a vajdasági térségben való részvételét. A kétségtelenül tehetséges ifjú 1879-ben érettségizett a zombori gimnáziumban, utána csupán egy évet töltött el egy pesti rajziskolában. Anyagiak hiányában kénytelen volt visszatérni Zomborba, és napidíjas hivatalnokként dolgozott 1886-ig. Ekkor Falcione Gyula ösztöndíjával beiratkozhatott a budapesti Országos Mintarajziskolába, ahol 1890-ben megszerezte a rajztanári oklevelet. Személyisége és művészi profilja kialakulására az 1879 és 1890 közötti időszak volt sorsdöntő hatással. Társadalom- és életszemléletére Schmitt Jenő Henrik filozófus hatott még Zomborban; a gyermekkori traumák eleve a kizsákmányolás ellen hangolták, művészi érdeklődése pedig a virágkorát élő akadémiai realizmus felé fordult. Székely Bertalan s főleg Lotz Károly vált a nincstelen, de annál büszkébb vidéki fiú példaképévé.

Apja a zombori szabócéh utolsó élő tagja volt, s az iparoscsalád fiában korán kialakult a kézművesek tudásának tisztelete, annak a megbecsülése, hogy az ember „a két kezével”, tudásával és szorgalmával keresi meg a kenyeret önmaga és családja számára. A tájképek és a divatos életképek, a portrifestészet és különösen a népeletről vett jelenetek iránti érdeklődés, a mesterségbeli tökély s a szolnoki művésztelep festőihöz

hasonlóan a motívummal való közvetlen kapcsolat vált a festő eszményévé, aki tanári diplomával tért haza, azzal a reális lehetőséggel, hogy szülővárosában (állami hivatalnokként!) munkába is álljon. Korábbi hivatalnokoskodásának tapasztalatai miatt azonban irtózik a tanteremtől és az állandó munkahely kötöttségétől. Hallgatag „különc”, peremre szoruló művészként nem érvényesülhetett a főváros füstös kávéházaiban sem, ahol estéről estére üres szalmacsépléssel „formálták” a művészet sorsát, s a fiatalok alázatosan udvarolták körül a tekintélyes nagyságokat. De semmilyen lehetősége sem volt arra, hogy a milleniumi ünnepség konjunkturális parádéfestészetében érvényesülhessen. Ahhoz, hogy kitarthasson az alkotói magányosság poklában, Juhász Árpádból hiányzott az a belső feszültség, amely a zseniális peremre szorultakat mindig is ékesítette, vagy inkább tragikusan megbélyegezte. Szorongásának és beilleszkedésre való képtelenségének tragikumát nem tudta a kolorista lángolásig izzítani. Ugyanabban az évben, amikor a nála tíz évvel idősebb Van Gogh valahol messze megölte magát, ő diplomával a zsebében, magányosan állt a nagyvárosi forgatagban, szemben a ragyogással, amivel kisvárosi, főleg agrár környezetből kiszakadt festőként nem tudott mit kezdeni. Mind az egyik, mind a másik környezettel irtózva választúton állt, a következő időszak korán jött tagjaként. Egyébként itt Szinnyi Merse Pál 1873-ban festett Majálisa sem volt akkor még időszerű. Csupán Lotz Károlynak, híres és jóindulatú mesterének a támogatása jelenthetett fennmaradási lehetőséget.

Juhász merészen választotta ugyan a „szabad művész” státusát, megvetve az állami szolgálatot, de kezdettől fogva semmilyen kilátása sem volt a sikerre. 1892-ben Münchenbe, utána pedig Olaszországba ment tanulmányútra, de világos úticél és irány nélkül. Nem alakult ki termékenyítő kapcsolata Hollósy Simon körével sem, pedig az akkor már nemzetközi viszonylatokban is népszerű müncheni Hollósy-kör hamarosan a magyar naturalista festészet gócpontja lett. A kilencvenes években kezdett csapattá szilárdulni e kis „rebellis kompánia” – ahogy Lyka Károly írja. A tanulmányútnak nemigen nevezhető utazásból Juhász Árpád ismét Lotz Károly műtermébe tért vissza 1893–96-ban a sok megbízatást vállaló mesterének segít a Kúria mennyezetének díszítésében, s ekkor alakul ki a szintén Lotz-tanítvány Kriesch (a későbbi Körösfői) Aladárhoz fűződő, sorsdöntő barátsága. „Míg azonban társai hivatalos portré vagy falfestmény-megrendeléseknek tettek eleget sikeresen, Juhász Árpád első megbízatása egy 250 lapból álló illusztráció-sorozat elkészítése volt Körösfői László Egyiptom művészete című könyvéhez.” (Keserű Katalin)

Ezzel a megbízatással végleg megpecsételődött Juhász Árpádnak mint festőnek a sorsa. Az akadémiai korban iskolázott művész súlyos robotban rajzolta az ősi művészet objektumait. A 250 lapot készítő rákényszerült arra, hogy lemondjon a képzeletről és saját szenzibilitásáról, hogy rabhoz hasonlóan, hűségesen és precízen rajzolva – szolgáljon! Sokkal prózaibb és súlyosabb helyzetbe került, mint egykor kisvárosi írnoként.

E munka elvégzése után visszatért Zomborba azzal a szándékkal, hogy ott éljen és alkosson. Hazatérésevel majdnem egyidejűleg egyik barátja, akivel együtt festegedett, 1898. január 14-én öngyilkos lett. A szabadkai Mesterházy Kálmánról (1867–1898) van szó, akinek az 1881-ben a szabadkai közönség számára rendezett önálló bemutatkozó kiállítása jelenti vidékünkön a modern értelemben vett tárlatrendezés kezdetét.

Hazatérésekor Juhász Árpád harmincöt éves. A síksági tájat, a zombori piacot, barátai és édesanyja arcképet festi, Juhász Árpád zombori tartózkodása az egykori vándor-

festőkére emlékeztet, a „faházak” iránti érdeklődése ismét a szecesszió iránti hajlamáról és természetesen a falusi kézművesek ügyessége iránti csodálatáról árulkodik. És természetesen arról a nosztalgjáról is, amely az eltűnt falusi világ nyugalma iránt él benne, de szülővárosa sem az ő világa többé. Zombori tartózkodása idején szeretett parasztjainak a sorsa érdekelte, de festői eszközökkel soha nem fejezte ki a parasztság tragédiájának felismerését, a gabonatengerben is éhezők, a kivándorlásra kényszerülők sorsát. Idilli tájakat, a szinte monumentális nyugalma városi piacot, tiszta és pittoreszk tanyákat, ligeteket és derűs égboltot fest. Igazán megrázó erejű, mélyen átélt és meggyőző képeket az édesanyjáról fest. A nézőben erős érzelmeket vált ki Őnarcképe is, amelyről egy megtört, romantikusan méltóságteljes szenvedő néz ránk. Valószínűleg őt is korán megtámadta az alföldiek betegsége, a tüdőbaj, s ezért 1900-ban Fiuméba (Rijeka), onnan Dubrovnikba utazott. Megfestette a tengert, de kisebb sikerrel, mint a síkságot. Ekkor azonban már negyvenes éveiben járt, s nem kezdhetett mindent Pechán Józsefhez hasonlóan, aki szintén az akadémiai realizmusra és a müncheni modorra fecsért el fiatal éveit. Juhász Árpád is későn jutott olyan környezetbe, amely ösztönözte, felébresztette volna becsvágyát. Az utat vesztett festő a rajzban talál magára, a grafikát és a formatervezést választja, s ezáltal tekintélyes helyet vív ki magának a magyar iparművészek között. 1905-ben végleg Gödöllőn telepedett le, és ott dolgozott 1914. május 30-án bekövetkezett haláláig.

A most megrendezett kiállítással alkalmunk nyílt arra, hogy a művészről szerzett információkat a műveiről alkotott értékeléssel egészítsük ki. A kiállított művek, amelyek között kevés az olajfestmény és sokkal több a rajz és a vázlat, Keserű Katalinnak azt a véleményét igazolják, hogy „Juhász Árpád nem volt nagy művész...” Mégis érdemes figyelmesebben megvizsgálni a tárlat anyagát. A síksági tájakat ábrázoló olajfestmények, valamint a tengerparti művek az akadémiai realizmus hagyományainak szemlémében készültek, amelyekhez a szerző mindvégig hű maradt. A Tengeri táj című festményen a víz és a sziklák durváknak hatnak, a kép szemmel láthatólag megrendelésre készült. Az állandóan változó tenger, a képek tanúsága szerint nem felelt meg Juhász Árpád festői vokációjának. Sokkal jobban feltalálta magát a sziklákat és épületeket ábrázoló tengerparti képeken, mert itt pedánsan, szakmailag tökéletesen festhett. A tenger megfestésének kalandjára valószínűleg csak azért volt szüksége, hogy a kisvárosi közönség e kedvelt motívumaival eltöretse az utazás költségeit. Síksági tájképeiről sem érezhető a festőnek a motívum iránti szenvedélye, és arról tanúskodnak e divatos életképek, hogy általuk a létfenntartásához szükséges eszközöket teremtette meg a festő.

Ha e kiállítást csupán olajfestményeiből állították volna össze, csupán olyan művek gyűjteményét látnánk (kivéve édesanyja portréját), amelyeket egy közepes vidéki festő készített, s nem érdemelné nagyobb figyelmet. Szerencsére a kiállításon a rajzok uralkodnak, amelyeket három egységbe sorolhatunk: vázlatok a Lotz Károly mellett eltöltött időszakból; alföldi jelenetek; továbbá azok a jegyzetek, amelyeket Malonyay könyvéhez és gödöllői tartózkodása idején készített. Az első csoportba allegóriák, női akt tanulmányok, puttótanulmányok tartoznak, amelyek a Lotz Károly mellett jól elsajátított tananyagról és mesterségbeli fogásokról tanúskodik. A második csoport rajzai a ceruza és toll mesterét mutatják be, az illusztráció iránti hajlamát érzékeltetik. A Tájkép kétségtelenül képtárba illő alkotás, ugyanúgy, mint a Tordai utca vagy a tájképek amelyeken igen szembevető szecessziós jegeket ismerhetünk fel. A Mezőkövesdi utca a rajz-

ügyesség kisebb remekműve. A gödöllői művésztelephez kötődő utolsó időszakból néhány olyan művet láthatunk, amelyek fájón tanúsítják, mi ment veszendőbe a körülmények folytán, illetve leginkább Juhász Árpád „különcsége” és magányossága miatt.

A Mezőkövesdi asszony nem rajz, hanem kis méretű olajfestmény, amely terepi munkája során készült. Az öltözék pompás színeitől elbűvölten Juhász nem maradt csupán a látvány hű tolmácsolója. Teljesen felszabadultan, egy „absztrakt” kolorista változatot alkotott, amelynek frissessége és szabadsága meglepetésszámba megy. Milyen kár, hogy a feladatok e lelkiismeretes végrehajtója nem engedte gyakrabban szabadjárnia az érzelmeit – vagy talán meg is tette, de ezek az alkotások még valahol lappanganak?!

A Vasárnap délelőtt Mezőkövesden című vázlata ellenállhatatlanul emlékeztet az olasz futuristák vázlataira, akik a „mozdulat illúzióját” híven reprodukáló megoldásokat keresték. Juhász Árpádnak ez a legegyszerűbb módon sikerült ezen a képen.

Végül az iparművészek kifejezéséhez illő, a néprajzi motívumokat korszerűen stilizáló művek mellett, egy rajzot külön állítottak ki. Ez a Romok, eszményi táj, amely valószínűleg 1909 előtt keletkezett. Szívesen elhinném, hogy ez a 42×31 centiméteres ceruzarajz azok egyike, amelyeket 1908-ban Londonban aranyéremmel tüntettek ki! A Romok egy képzeletbeli tájat ábrázol, s így a szerzőnek nem kellett megelégednie a látottak hű reprodukálásával. Az előtérben egy piciny szigeten álló kápolna van, mintegy távoli emlékképeken a gyermekkori szülői házban látott életkép hasonló épületének. A távolban, a hegytetőn „romok látszanak, amelyekhez pompás lombosított fák között lehet feljutni. Minden a ceruza játékának van alárendelve, s az egyedülálló hatást kizárólag a szerző mesterségbeli tudásának kifejezőereje biztosítja. A rajzon minden részlet egyformán kifejező, s ellenállhatatlanul arra enged következtetni, hogy a jelenet spontánul született meg. Mintha az ösztön vezette volna a rajzoló kezét, s mintha az alkotás kezdetén még maga a szerző sem sejtette volna a körvonalakat. Éppen ezért ez az egyedülálló, virtuóz módon elkészített rajzon vallomásként hat. Talán ilyen az ember számára elérhetetlen, de mindig vágyott földi paradicsom vegetációja. Benne azonban a vissza nem térő gyermekkor utáni nosztalgia visszhangzik. E vallomásos kép talán Juhász Árpád saját életének és hivatásának áldozatát is kifejezi. Talán ekkor engedte meg első s egyetlen alkalommal, hogy a rajz „önmagától” jöjjön létre. A kiállításon én ehhez hasonló, ezzel egyenrangú más képet nem láttam! Ha több volna, valószínűleg most nem beszélünk „elfeledett művész” felfedezéséről, s nem történt volna meg, hogy Juhász Árpádot, a kiváló rajzoló és grafikus nem ismerjük.

Ha mindehhez hozzáadjuk Juhász Árpád iparművészi opusát, amely e kiállításból kimaradt, akkor olyan alkotó életműve bontakozik ki előttünk, amely nagyobb figyelmet és hozzáértő minősítést érdemel.

KRÓNIKA

KÖNYVEK A RIGÓMEZEI CSATÁRÓL – A rigómezei csata 600 éve alkalmából a jugoszláv könyvkiadók mintegy harminc könyv megjelentetését tervezik, népköltészeti válogatások, történeti munkák és olyan regények látnak majd napvilágot, amelyeket ez a történelmi esemény ihletett.

A rigómezei csatáról az elmúlt években is számos könyv jelent meg, amelyek közül kiemelhetjük Miroslav Savičević *Priče o kosovskom boju* (Történetek a rigómezei csatáról) című regényét, amely a tavalyi NIN-díj várományosai között volt. A belgrádi Narodna knjiga az idén kiadja Dobrilo Nenadić Miloš Obilicről szóló regényét, valamint Slavoljub Nastasijević *Stefan Đušan, Ustanak u Zeti* (Felkelés Zetában), *Vitezi kneza Lazara* (Lazar fejedelem vitézei), *Teško pobeđenima* (Jaj a legyőzötteknek) és a *Despot Stefan* (Stefan despota) című történelmi regényeit. A Litera Živorad Lazić *Vitez smrti* (A halál vitéze), a Filip Višnjić kiadó Dragan Orlović *Kosovski epitaf* (Rigómezei epitáfium), a Vuk Karadžić kiadó pedig Milorad Đurićnak a rigómezei csatáról szóló ifjúsági regényét jelenteti meg.

A történeti munkák közül említést érdemel Mirjana Popović Radović tanulmánya, amelynek kiadását a Narodna knjiga tervezi, s a rigómezei hősök vitézi kódexét dolgozza fel. A BIGZ a *Kraj srpskog carstva* (A szerb fejedelemség vége), a *Junaci kosovske legende* (A rigómezei legenda hősei), valamint a *Lazar Hrebjanović* című könyveket, dr. Rade Mihaljić munkáit jelenteti meg. A kruševaci Bagdala kiadó ebből az alkalomból Vojislav Đurić, Miroslav Pantić, Pavle Ivić, Ivan Đurić és Ivan Đurđević munkáit adja ki, valamint monográfiát jelentet meg a rigómezei hősök emlékmű-

veiről és évkönyvet ad ki *Kruševac 1389-ben* címmel. A Prosvetanál válogatás jelenik meg a rigómezei csatáról szóló népmesékből, valamint tervbe vették a szerb középkorról szóló tudományos munka kiadását.

A könyvkiadók a nagyfokú olvasói érdeklődésre számítva olyan könyveket is megjelentettek, amelyekről jelentős anyagi hasznot remélnek. Nagy hírverés előzi meg a *Kosovska bitka, mit, legenda i stvarnost* (A rigómezei csata, mítosz, legenda, valóság) című könyvet, valamint dr. Miloš Blagojević munkáját a Nemanjićok uralkodásáról. A jelek szerint az őszi belgrádi könyvvásár is a rigómezei csata évfordulójának jegyében zajlik majd.

A DOSITEJ-ÉVFORDULÓ JEGYÉBEN – Születésének 250. évfordulóján Dositej Obradovića emlékeztek a Matice srpskában. A szerb kultúra és a felvilágosodás irodalmának e jeles képviselőjéről Jovan Deretić belgrádi egyetemi tanár beszélt, emlékeztetve, hogy „noha Dositej esszéi az európai kultúrából táplálkoztak, gyökerei mindig szerb nemzet tradícióhoz nyúltak vissza. A korra jellemző kozmopolitizmust Dositej is magáévá tette. De világpolgár volt a szó szoros értelmében is, mert állandóan járta Európát és közvetítette a szerb irodalmat”.

Ezen az ünnepségen átadták a szerbhórvát nyelvetterület legjobb verskötetéért járó Zmajdíjat is. E rangos elismerést tavalyi könyvével Matija Bećković belgrádi költő érdemelte ki. *Kaža* (Rege) című kötetét Božidar Timotijević méltatta.

KRLEŽA FRANCIÁUL – Miroslav Krleža nagyszerű regénye, a *Filip Latinovich haza-*

térése ismét megjelent franciául. Ebből az alkalmából a párizsi jugoszláv kulturális központban alkalmi ünnepséget rendeztek, majd pedig kerekasztal-beszélgetést szerveztek, amelyen jelen volt Danilo Kiš és Predrag Matvejević is.

EMIR KUSTURICA FILMJE CANNESBAN – Emir Kusturica *Ház az égben* című filmje, amelyet eddig nálunk egymillióan néztek meg, bekerült a Cannes-i filmfesztivál hivatalos műsorába. A jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban tanároskodó Kusturica filmjének bemutatását nemzetközi hírű filmszakemberek kezdeményezték.

A szarajevói Forum filmházban bejelentették, hogy hamarosan megkezdik az Ivo Andrić *Híd a Drinán* című regénye alapján készülő film forgatását. A forgatókönyvet Abdulah Sidran írja, a filmet Emir Kusturica rendezi. Ismét együtt dolgozik majd az *Emlékszel-e Dolly Bellre* és az *Apa szolgálati úton* című, nagy sikerű filmek szerzőpárosa.

RESTAURÁLJÁK A SZERÉMSÉGI KOLOSTOROKAT – A Tartományi Műemlékvédő Intézet felügyeletével folyik valamennyi vajdasági kolostor restaurálása. Még az év derekáig befejezik a hopovói kolostor felújítását, és megkezdik környéke régészeti feltárását. E kolostor történetéről és műkincseiről monográfia is készül, várhatólag még az idén megjelenik. A Matica srpska képzőművészeti osztálya még két kolostor történetének megírását tervezi: a Krušedolét és a Jazakét. Egyébként ezeket a kolostorokat is felújítják, akárcsak a görgetegit, a Palvina glávát, a Kuveždint és a Šišatovac kolostort. Javítási munkálatokat végeznek még a Petkovic és a Mesić kolostoron is. A helyreállítási munkálatokat valamennyi kolostoron 1995-ig befejezik.

RADU FLORA ÉS SZIVERI JÁNOS JEGYÉBEN – Február 25-én tartotta meg évi közgyűlését a Vajdasági Íróegyesület, amelyen időszerű kérdéseket vitattak meg, és átadták az íróegyesület elismerését. A közgyűlés munka jellegű részében a legtöbb szó a szinte tragikus kosovói történekekről és az ebben a tartományban élő szerb és macedonai írók helyzetéről esett, továbbá Shalman Rushdie esete és az iráni köztársasági elnök dicstelen jugoszláviai látogatása, Vaclav Havel cseh író letartóztatása és elítélése, a romániai magyar, szász és szerb falvak rombolásának kulturális és politikai vetülete került napirendre. Az íróegyesület elítélte a

vajdasági alkotók, elsősorban a Sziveri János és Dragiša Todorović ellen folyt kampányt is.

Az íróegyesület egyébként a múlt év legjobb könyvéért járó díjat Sziveri Jánosnak ítélte oda a budapesti Magvető Könyvkiadónál megjelent *Szárbarágás* című verseskötetéért. Az idei műfordítói díjat Duško Vrtunski érdemelte ki Cervantes *Don Quijotéj*ának új szerb fordításáért. Mint már korábban is hírül adtuk, a múlt évi életműdíjat Radu Flora egyetemi tanár, jeles jugoszláviai román író érdemelte ki.

A SYMPOSION-ÜGYRŐL – Az Új Symposion szerkesztősége 1983-ban történt leváltása és a folyóirat körül kialakult helyzet már hónapok óta a jugoszláviai magyar művelődési élet homlokterében áll. Számos vitaest és megbeszélés után az ügy végkifejletéhez közeledik. Az Új Symposion három nemzedékének február első felében tartott megbeszélésén a résztvevők úgy ítélték meg, hogy az egykori szerkesztőség leváltása helytelen volt, s ezért „fennáll az 1983-as szerkesztőség legitimitása”. A munkatársi kollégium ezért együttműködésre szólítja fel az Új Symposion valamennyi alkotóját, s határozatba foglalta, hogy alakuljon új szerkesztőség, melynek tagjai a jelenlegi szerkesztőség, továbbá az 1983-as, valamint az utána következő generáció soraiból kerüljenek ki. Megállapodás született abban is, hogy minél előbb hozzákezdjenek a Symposion-számok közös szerkesztéséhez. Miután az eddigi főszerkesztő benyújtotta lemondását, az új főszerkesztőt a benyújtott munkatervek alapján az alapító, azaz a tartományi ifjúsági szövetség nevezi majd ki.

KÉT SINKÓ-DÍJAS – Két fiatal költő, Beszédes István és Bozsik Péter az újvidéki bölcsészkar Sinkó-díjának nyertesei. Beszédes István nemrég megjelent *Kívánja-e a pirosat?* című verseskötetével, Bozsik Péter sajátos hangvételű verseivel hívta föl magára a figyelmet. Hamarosan megjelenik első kötete is. Egyébként mindkét fiatal költő a *Te-leirt világ* (1987) válogatásban mutatkozott be először terjedelmesebb válogatással a közönségnek.

HARTIG TIBOR GYERMEKBALETTJE KIJEVBEN – Nagy megüszteletetés érte Hartig Tibor újvidéki zeneszerzőt. *Proška* című balettre, amelyet a hetvenes években az újvidéki balettkar sikerrel adott elő, bekerült a kijevi Állami Zenés Gyermekszínház műsorába. A mű koreográfusa Iko Otrin. A bemutatót májusra tűzték ki.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Josip Broz Tito összegyűjtött művei XXV.*
Sinkó Ervin: *Aron szerelme I–II.* (kisregények)
Sinkó Ervin: *Egy regény regénye* (Moszkvai naplójegyzetek
1935–1937; Magvető–Forum)
Domonkos István: *A kitömött madár* (regény)
David Albahari: *Apám evangéliuma* (válogatott novellák)
Gobby Fehér Gyula: *Vallatás* (drámák)
Ladik Katalin: *Kiűzetés* (válogatott versek; Magvető–Forum)
Csorba Béla: *Rögeszmélet* (versek)
Böndör Pál: *A gázló* (versek)
Pap József: *Hunyócska* (gyermekversek)
Szűgyi Zoltán: *Ördögkapu* (gyermekversek)
Silling István: *Ismeretlen anyám* (néprajzi gyűjtés)
Vékás János: *Szeli István-bibliográfia*

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Esszék versekről (*Bori Imre, Harkai Vass Éva, Vajda Gábor, Fekete J. József, Kontra Ferenc, Gerold László, Utasi Csaba és Thomka Beáta jegyzetei*) 328

Bori Imre: Bródy Sándor második naturalista regénye (*tanulmány*) 335
Varga Zoltán: Kihalni veszélyes (*esszé*) 348
Tolnai Ottó: Kisesszé a vajdasági költészetről 360
Pal'o Bobuš: Pannónia közös röge (*esszé*) 365

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Utasi Csaba: Az okos értelem kerek, nagy fái (Danyi Magdolna: *Rigólesen*) 371
Bordás Győző: Csevegve pangásunkról, valóságunkról (Dubravka Ugrešić: *Forsiranje romana reke*) 373
Harkai Vass Éva: A „holtpont derűje” (Várady Szabolcs: *Háttha nem úgy van*) 375
Csapó Julianna: Érzéstelenítés (Fabó Kinga: *Anesztézia*) 377
Rajslí Ilona: Mindennapi nyelvvelésünk (Jakab István: *Nyelvi vétségek és kétségek*) 379
Sárvári V. Zsuzsa: Betyármonográfia (Küllős Imola: *Betyárok könyve*) 381
Gerold László: „Szeretet nélkül nem megy” (Ingmar Bergman: *Laterna magica*) 383
Györe Géza: Helytörténeti bibliográfia – útmutatóul (Szentgyörgyi István–Eva Bažant–Nevenka Bašić Palković: *Subotička bibliografija – Szabadka bibliográfiája 1764–1869.*) 385
Sebők Zoltán: Esszé a walkmanről (Shuhei Hosokawa: *Der Walkman-Effekt*) 387

S z í n h á z

Gerold László: A hajó 388

T e l e v í z i ó

Bordás Győző: Szerelmes-e még Nágya? (a *London* regénye tévéváltozatáról) 390

KRÓNIKA

T. É.: Könyvek a rigómezei csatáról; A Dositej-évforduló jegyében; Krleža franciául; Emir Kusturica filmje Cannes-ban; Restaurálják a szerémségi kolostorokat; Radu Flora és Sziveri János jegyében; A Symposion-ügyről; Két Sinkó-díjas; Hartig Tibor gyermekbalettje Kijevben 396

Számunkat Juhász Árpád munkáival illusztráltuk

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat – 1989. március. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 51-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 30 000, fél évre 15 000 dinár. Egyes szám ára 3000, kettős szám ára 6000 dinár; külföldre egy évre 60 000, fél évre 30 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.